

Uluslararası
Çalışma
Örgütü

İsveç
Sverige

► Türkiye’de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi

Yasal ve Yapısal Stratejiler

Dr. Ayşe Gönüllü Atakan
Dr. Aslı Çoban

İşte, evde, her yerde

eşitiz

beraberiz

Copyright © Uluslararası Çalışma Örgütü 2022

İlk basım yılı 2022

Uluslararası Çalışma Örgütü yayınları, Telif Hakları Evrensel Sözleşmesi 2. Protokolü kapsamındaki telif haklarından yararlanır. Yine de, kaynak belirtilmek şartıyla izin almadan yayınlardan kısa alıntılar çoğaltılabilir. Çoğaltma ve çeviri hakları için ILO Publications (Rights and Licensing), International Labour Office, CH-1211 Cenevre 22 İsviçre adresine veya e-posta yoluyla rights@ilo.org adresine başvuruda bulunulmalıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü bu tür başvuruları memnuniyetle karşılamaktadır.

Kütüphaneler, kurumlar ve bir çoğaltım hakları kuruluşuna kayıtlı olan diğer kullanıcılar, bu amaçla kendilerine verilen lisanslara uygun şekilde kopyalar oluşturabilirler. Ülkenizdeki yetkili çoğaltım hakları kuruluşunu bulmak için www.ifrro.org adresini ziyaret edebilirsiniz.

Türkiye’de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal ve Yapısal Stratejiler

Yazarlar: Dr. Ayşe Gönüllü Atakan, Dr. Aslı Çoban

Yayını Hazırlayanlar: Ebru Özberk Anlı, Dr. Ayşe Emel Akalin, Ayşe Turunç Kankal
Uluslararası Çalışma Örgütü – Ankara, 2022

ISBN: 9789220370438 (print)
9789220370445 (web PDF)

ILO yayınlarında Birleşmiş Milletler’in uygulamaları doğrultusunda kullanılan tanımlamalar ve bu yayınlar içindeki materyal sunumları, herhangi bir ülke, bölge veya toprağın veya bunların makamlarının yasal statüsüyle veya bunların sınırlarıyla ilgili olarak Uluslararası Çalışma Örgütü’nün herhangi bir görüşünün ifadesini hiç bir şekilde teşkil etmez.

İmzalı makalelerde, çalışmalarda ve diğer katkılarda ifade edilen görüşlerin sorumluluğu tamamen kendi yazarlarına aittir ve yayın, içinde ifade edilen görüşlerin Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından bir onamasını teşkil etmez.

Firmaların ve ticari ürünlerin ve süreçlerin adlarına yapılan göndermeler bunların Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından bir onayı anlamına gelmez; belli bir firmanın, ticari ürünün veya sürecin adının belirtilmemesi ise bunların onaylanmadığına dair bir işaret değildir.

ILO yayınları ve dijital ürünleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için www.ilo.org/publns adresini ziyaret edebilirsiniz.

ILO Türkiye Ofisi tarafından Türkiye’de basılmıştır.
ILO Türkiye Ofisi
Ferit Recai Ertuğrul Caddesi No: 4, 06450 Oran, Ankara

► Türkiye’de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi

Yasal ve Yapısal Stratejiler

Dr. Ayşe Gönüllü Atakan
Dr. Aslı Çoban

► İçindekiler

Kısaltmalar	5
Kooperatifçilik Terimleri	6
Önsöz	8
Yönetici Özeti	9
1. Kooperatifçilik İlkeleri, Uluslararası Düzenlemeler ve Kadınlar	17
1.1. Küresel Düzeyde Kooperatiflerde Kadınların Genel Görünümü	23
1.2. Kooperatifler ve Kadının Güçlenmesi	24
2. Türkiye’de Kadın Kooperatifleri	29
2.1. Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Desteklenmesinin Küresel ve Ulusal Düzeyde Dayanağı	29
2.2. Türkiye’de Kooperatifçiliğe İlişkin Mevzuat ve Kadın Kooperatifleri için Örnek Anasözleşme	32
2.3. Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu	37
2.3.1. Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Paydaşları	39
2.3.2. Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Sorunları	40
3. Uluslararası Örnekler Işığında Mevzuata Yönelik Çözüm Önerileri: Türkiye’de Kadınların Kooperatiflerde ve Kooperatifler Aracılığıyla Güçlenmesi	51
3.1. Kadın Kooperatiflerinin Desteklenmesinde Ön-Kooperatif Modeli Önerisi	53
3.2. Basitleştirilmiş Kooperatif Mevzuatı	55
3.3. Kooperatif Tipi ile İlgili Çözümler: İşçi Kooperatifleri ve Sosyal Kooperatif Modellerinin Potansiyellerinin Değerlendirilmesi	57
3.3.1. İşçi Kooperatiflerinin Ayrı Bir Kooperatif Tipi Olarak Mevzuata Yerleştirilmesi ve Kadınlar için Güvenli İstihdam Koşullarının Güçlenmesi	59
3.3.2. Sosyal Kooperatif Mevzuatı ile Sosyal Bakım Hizmetlerinin Kooperatiflerce Sunumunun Mümkün Hale Getirilmesi	62
3.4. Kadınların Kooperatif Ortakları Olarak Güçlendirilmesi Amacıyla Teşvik Politikalarında Cinsiyet Eşitliğı/Dengesi Kriteri Tanımlanması	66
4. Kadın Kooperatiflerinin Güçlenmesinde Kurumsal Çözüm Önerileri	69
Sonuç	74
Kaynakça	76

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
AÇŞHB	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
GRI	Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative)
ICA	Uluslararası Kooperatifler Birliği (International Cooperatives Alliance)
ICA-CICOPA	Uluslararası Kooperatifler Birliği- Uluslararası Endüstri ve Hizmet Kooperatifleri Örgütü (ICA-International Organization of Industrial and Service Cooperatives)
ICA- COPAC	Kooperatifleri Tanıtım ve Geliştirme Komitesi (The Committee for the Promotion and Advancement of Cooperatives)
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KADIN KOOP	Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi
KEİG	Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi
KOOPBİS	Kooperatif Bilgi Sistemi
KEDV	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı (El Mercado Común del Sur)
OHADA	Afrika İş Hukukunun Uyumlaştırılması Örgütü (Organization for the Harmonization of Business Law in Africa)
PECOL	Avrupa Kooperatif Hukuku Prensipleri Projesi (Principles of European Cooperative Law)
SCE	Avrupa Kooperatif Modeli (European Cooperative Society)
SGECOL	Avrupa Kooperatif Hukuku Prensipleri Çalışma Grubu (Study Group on European Cooperative Law)
TB	Ticaret Bakanlığı
TOB	Tarım ve Orman Bakanlığı
TÜKOSEP	Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Program)

► Kooperatifçilik Terimleri¹

► Kooperatif

Tüzel kişiliği haiz olmak üzere, ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir.

► İşçi kooperatifleri

Çalışanların sahip olduğu ve demokratik olarak yönetilen işletmelerdir.

► Tüketici kooperatifleri

Kooperatiflerinden mal veya hizmet satın alan tüketicilere aittir. Tüketici kooperatiflerinde ortaklar genellikle daha kaliteli mal veya hizmetleri daha ucuz fiyatlara satın alırlar.

► Üretici kooperatifleri

Aynı türden ürünleri üreten kişilerin ortaklığı ile oluşur. Üretici kooperatifleri, ortaklarına üretim malzemeleri ve ekipmanların daha ucuz fiyatlara alımı, daha etkin pazarlama ve tanıtım yapılması, depolama, ürün işleme ve lojistik gibi geniş bir yelpazede hizmetler sunarlar.

► Farklı ortaklı (çok paydaşlı) kooperatifler

Çalışanlar, üreticiler, tüketiciler, yerel yönetimler, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve gönüllüler gibi farklı çıkarlara sahip gruplardan en az ikisinin bir araya gelerek oluşturdukları ve farklı çıkarların ortak paydada birleştiği kooperatif modelidir.

► Sosyal kooperatifler

Toplum yararına hizmetlerin sağlanması ve dezavantajlı kişilerin (engelliler, uzun süreli işsizler, eski tutuklular, bağımlılar vb.) iş hayatına katılması konularında uzmanlaşmıştır. İtalya’da ve diğer AB ülkelerinde bu türde çok sayıda kooperatif kurulmuştur. Bunların birçoğu işçilerinin ortaklığıyla kurulurken; kullanıcılar ve gönüllü çalışanlar gibi diğer ortak türlerini dâhil etme imkânı ya da zorunluluğu (ulusal yasalara göre) getirilebilmektedir.

► Ortaklar

Kooperatifin sahibi olan kişilerdir. Üretici kooperatiflerinde üreticiler, işçi kooperatiflerinde çalışanlar, tüketici kooperatiflerindeki müşteriler, konut kooperatiflerindeki mukimler gibi farklı kooperatif türlerinde görülen ortakların tamamı her zaman için demokratik katılım ilkesine uygun olarak yönetim sürecine dahil olmalıdır.

► Yönetim kurulu

Ortaklar tarafından seçilir ve ortaklar adına önemli kararlar almaktan sorumludur.

► Denetim kurulu

Kooperatifin yönetim kurulunun ve yönetim/ idari personelinin görevlerini, ortakların çıkarları doğrultusunda yürütmelerini sağlamak için kooperatif ortaklarınca seçilen bir kuruldur.

¹ Tanımların bir kısmı, Ankara Kalkınma Ajansı öncülüğünde hazırlanan Kooperatifçilik Eğitim Kitabından alınmıştır: <http://www.guclukooperatifler.com/share/kooperatifcilik-egitim-kitabi.pdf>

► Genel sekreter

Genel kurul toplantıları ve diğer toplantıları düzenlemek, tutanaklar hazırlamak ve yıllık faaliyet raporları yayınlamak gibi konularda çalışarak kooperatifin sorunsuz bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere yönetim kurulu tarafından görevlendirilir.

► Divan başkanı

Genel kurul tarafından seçilir. Başkanın görevi, toplantıların etkili geçmesi için en iyi yöntemlerin uygulanması ve herkesin konuşma ve dinleme şansı elde etmesini sağlamaktır.

► Genel müdür

Kooperatif yönetimini temsil etmek üzere yönetim kurulu tarafından atanır. Yönetim kurulunda yer alamazlar, ancak kooperatifleri yönetmek ve yönetime liderlik etmek için yeteneklerini ve uzmanlıklarını kullanabilirler ve her zaman için kooperatif değerlerini, ilkelerini ve kooperatif ortaklarının ihtiyaçlarını göz önünde bulundururlar. Bu görev zorunlu değildir ve kooperatifin büyüklüğüne bağlıdır; bazı küçük kooperatifler bu göreve sahip olan bir kişiye ihtiyaç duymayabilir.

► Yönetim

Yönetim kurulunun yanı sıra kooperatifler, belirli beceriler ve uzmanlık alanları için profesyonel yöneticilere ihtiyaç duyarlar. Yöneticiler, kooperatif içinde belirli konularda yönetim faaliyetlerini gerçekleştirmek için yönetim kurulu tarafından atanır ve yönetim kuruluyla birlikte çalışırlar.

► Birincil kooperatif

Kişi ve kurumların kurdukları ilk derece kooperatiflerdir.

► İkincil kooperatifler

Kooperatiflerin ortak kooperatif kurması ile ortaya çıkan yapılardır.

► Kooperatif Birliği

Yedi veya daha fazla sayıda kooperatifin ortak amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir araya gelerek kurdukları üyelik yapılarıdır.

► Risturn

Kooperatiflerin ortaklarıyla yaptığı işlemlerden doğan gelir fazlasının ortaklara dağıtımıdır. Risturn ödemesinde ortakların payları, onların kooperatiflerle yaptıkları işlemlerin toplam işlemlere oranı dikkate alınarak hesaplanır.

► Ortaklarla İşlemler

Kooperatifin kuruluş amacını oluşturan ortakları ile gerçekleştirdiği işlemlerdir.

► Ortaklık Dışı İşlemler

Kooperatifin normalde ortaklarıyla gerçekleştirdiği işlemleri üçüncü kişilerle gerçekleştirmesidir. Üretim kooperatiflerinin ortakları dışındaki üreticilerin mallarını almak, kredi garantisi vermek, girdi sağlamak gibi yöntemlerle desteklemesinde olduğu gibi.

Önsöz

Kooperatifler, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) insana yakışır iş ve insan odaklı çalışma gündeminde her zaman yer almıştır. Gönüllülük temelinde kurulan ve demokratik olarak işleyen yapılar olarak kooperatifler, ILO’nun adil, güvenli ve kapsayıcı bir çalışma yaşamına yönelik mücadelesindeki önemli yapı taşlarındandır.

ILO’nun kooperatifler ve kadının güçlenmesi üzerine yürüttüğü çalışmalar; kadınların kooperatif yönetimlerine katılımlarının sağlanması, kadınlar için kooperatifler aracılığıyla istihdam olanaklarının yaratılması ve kadınların eğitim, finansal hizmetler ve çocuk bakımı gibi kooperatif kaynak ve hizmetlerine erişimleri için politikalar üretme, araştırma ve eğitim faaliyetlerini içermektedir. ILO, çalışma yaşamındaki cinsiyet açığının azaltılması için kooperatiflerin potansiyelini kabul ederek, kooperatiflerin faydalanıcıları, ortakları ve çalışanları olarak kadınların ihtiyaçlarını nasıl karşılayabileceğini daha iyi anlamaya yönelik çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca, ILO, kooperatifçilik hareketine ilişkin uluslararası standartların uygulanabilmesi için bir tavsiye kararı geliştirmiştir. ILO Kooperatiflerin Teşvikine İlişkin Tavsiye Kararı, (No.193), yürürlüğe girdiği 2002 yılından bu yana üye ülkeler tarafından kooperatiflerle ilgili kanun ve yönetmeliklerin geliştirilmesi için yol gösterici olarak kullanılmıştır.

ILO Türkiye Ofisi tarafından İsveç finansal desteğiyle yürütülen “Kadınlar için Daha Çok ve Daha İyi İşler Faz II” programı kapsamında kooperatifçilik alanında yapılan çalışmalar ve elde edilen deneyimler neticesinde kadınların kooperatifler aracılığıyla güçlenmesini destekleyecek stratejilerin belirlenmesine yönelik bir analiz çalışmasının gerekliliği tespit edilmiştir. Türkiye’de insana yakışır koşullar içerisinde çalışan kadınların sayısını artırmak amacını taşıyan Program, kooperatifleri kadınların istihdama erişimlerinde farklı araçlar sunarak güçlenmesi bağlamında ele almaktadır. Dr. Ayşe Gönüllü Atakan ve Dr. Aslı Çoban tarafından yürütülen çok boyutlu analiz çalışması sonucunda Türkiye’de kadınların kooperatifler yoluyla güçlenmesi için önemli araçlar sunan bu rapor hazırlanmıştır. Umarız bu rapor kapsamında önerilen stratejilerin uygulanması farklı çok taraflı iş birlikleri ile mümkün olacaktır. Böylece, daha fazla kadının kooperatiflerin ortakları, çalışanları ve faydalanıcıları olarak insana yakışır işlere erişimlerine katkı sunulabilecektir.

Numan ÖZCAN
Direktör
ILO Türkiye Ofisi

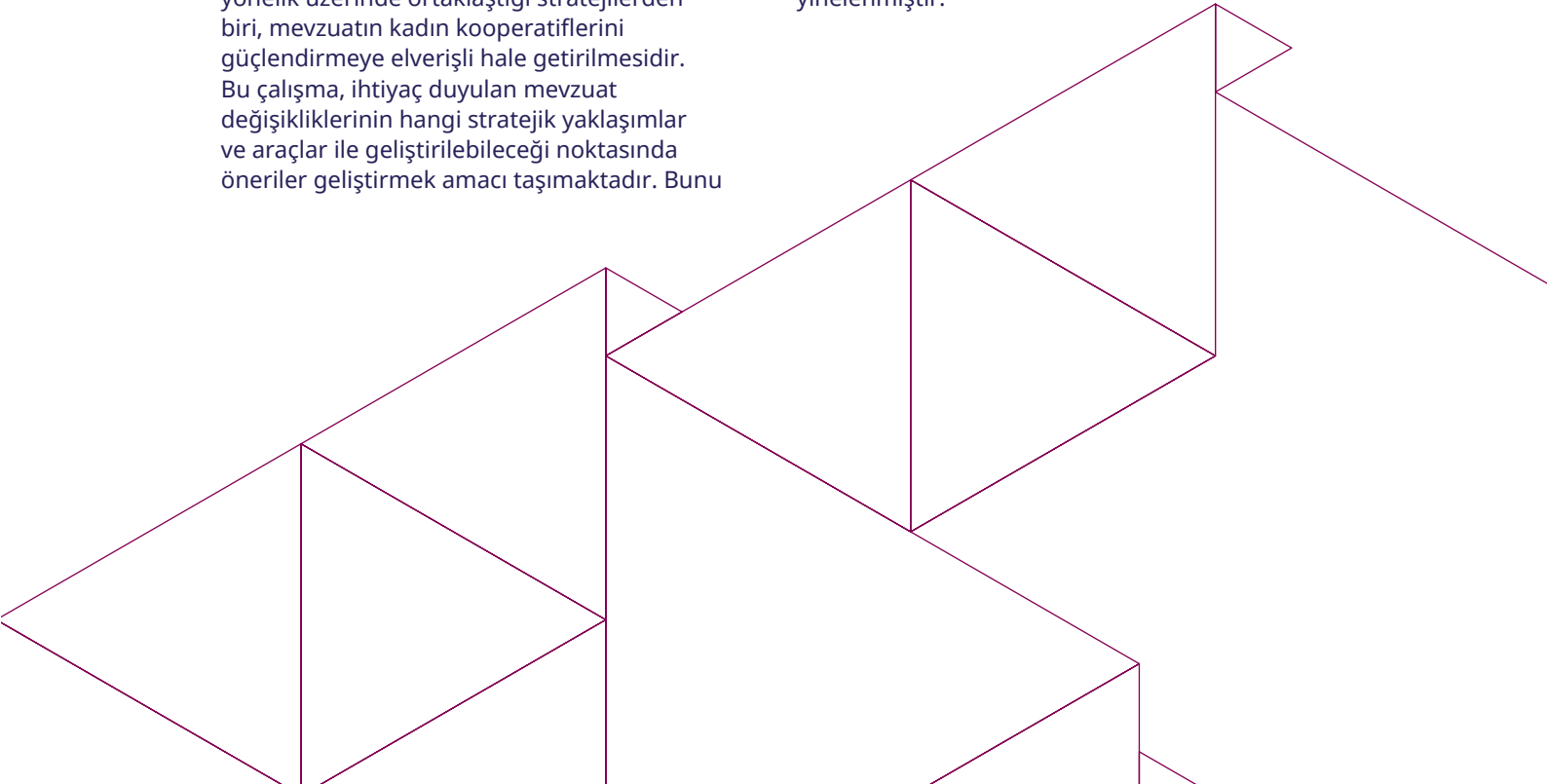
► Yönetici Özeti

Hem dünyada hem de Türkiye’de kooperatiflerin kadının güçlenmesini ilerletmek açısından taşıdıkları potansiyele yönelik son yıllarda artan bir ilgi söz konusudur. Kooperatifler, kadınların kamusal yaşama katılımları, temel gelir ve örgütlülüğe erişimleri, ihtiyaçlarına yönelik eğitim, danışmanlık, savunuculuk gibi çeşitli faaliyetleri ortaklık içinde sağladıkları yapılar olarak, kadının güçlenmesi açısından elverişli bir model olarak değerlendirilmektedir. Buna mukabil, kooperatifçilik hareketi içerisinde kadınların ve kadın kooperatiflerinin desteklenmesine yönelik politika çerçeveleri geliştirilmekte, destek hizmetleri sağlanmakta, araştırma, eğitim, iletişim ağı ve platformlar yolu ile kooperatiflerde kadınların güçlenmesine ve kadınlara ait kooperatiflerin dayanıklılık ve sürdürülebilirliklerinin artırılmasına çalışılmaktadır.

Türkiye’de kooperatifçilik ve kadının güçlenmesi ilişkisi, daha çok ortaklarının tamamı kadın olan kooperatifler odağında değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi hedefini hayata geçirmeye yönelik bir dizi politika belgesi, kurumlar arası protokol, program ve proje bazlı çalışma ortaya çıkmıştır. Söz konusu çalışmaların tamamının kadınların kooperatifçilik yolu ile güçlenmesine yönelik üzerinde ortaklaştığı stratejilerden biri, mevzuatın kadın kooperatiflerini güçlendirmeye elverişli hale getirilmesidir. Bu çalışma, ihtiyaç duyulan mevzuat değişikliklerinin hangi stratejik yaklaşımlar ve araçlar ile geliştirilebileceği noktasında öneriler geliştirmek amacı taşımaktadır. Bunu

yaparken kadınlar ve kooperatifler arasındaki ilişki, kadın kooperatiflerinin ötesinde, karma kooperatiflerdeki kadınların durumları ve farklı sektörlerde kadınların kooperatifleşme potansiyellerine de referans verecek şekilde yorumlanmaktadır.

T.C. Cumhurbaşkanlığı’nın 3 Ağustos 2018’de açıkladığı “I. 100 Günlük İcraat Programı” kapsamında, Mülga Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) sorumluluğunda “Kadın Kooperatiflerinin güçlendirilmesi amacıyla kamu, üniversite, STK ve özel sektör iş birliğinde faaliyetlerin başlatılması” hedefi konulmuştur. Bu kapsamda, AÇSHB, Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) ve Ticaret Bakanlığı (TB) arasında, 30 Ekim 2018 tarihinde “Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü” imzalanmıştır. 15 Kasım 2018’de gerçekleştirilen “Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi Çalıştayı” ile de ilgili mevzuatın incelenerek gerekli değişikliklerin önerilmesi için çalışmalar yapılmasına, karar verilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye’de kadın kooperatifleşmesi hareketine devletin desteği, On Birinci Kalkınma Planında yer alan “... plan döneminde başta tarım satış kooperatifleri, kadın kooperatifleri ile sosyal nitelikli kooperatifler olmak üzere öncelikli sektörlerde faaliyette bulunan kooperatiflere destek sağlanacaktır” ifadesi ile bir kez daha yinelenmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Ofisi tarafından yürütülmekte olan Kadınlar için Daha çok ve Daha İyi İşler programı kapsamında, kadınların kooperatifler aracılığıyla güçlenmesini destekleyen mevzuat, strateji ve araç önerilerinin tespitine yönelik bir analiz çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu rapor, ilgili araştırma ve analiz çalışmasının çıktılarını bir araya getirmektedir. Kadınların kooperatifçilik hareketinde güçlenmesine yönelik mevzuat çalışmalarının; hangi strateji, yöntem ve araçları kullanabileceğini ortaya koymaktadır. Değerlendirme, geniş bir masa başı çalışması, bir dizi stratejik paydaş görüşmesi, kadın kooperatifleri temsilcileri ile görüşmelerden derlenen verilere dayalı olarak hazırlanmıştır. Görüşme gerçekleştirilen paydaşlar arasında, alanlarında yetkin uzmanlar ve sorumlu kurumlar bulunmaktadır. Bu kapsamda, TOB Eğitim ve Yayım Dairesi Başkanlığı Kırsalda Kadın ve Aile Çalışma Grubu, TOB Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Teşkilatlandırma Daire Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Sağlık, İstihdam ve Sosyal Koruma Dairesi, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Tarım Birimi, Sosyal Güvenlik Kurumu, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) Girişimcilik Daire Başkanlığı, Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı (KEDV), Alman Kooperatifleri Konfederasyonu Türkiye Temsilciliği (DGRV), Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ile bağımsız kooperatifçilik uzmanı Hüseyin Polat (ILO Genel Merkez Kooperatifçilik Biriminden emekli ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği eski danışmanı) ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, kurumların ve uzmanların Türkiye’de kooperatifçilik hareketinin ve bu alandaki mevzuatın genel durumu ve kadın kooperatifleri konusundaki değerlendirme ve önerilerini derlemek üzere yapılandırılmıştır.

Kooperatifler, sosyal ve ekonomik yaşamda, fırsat ve kaynaklara erişimde cinsiyetler arasındaki açıkların kapatılması ve kadınların güçlenmesinde etkili araçlardır. Sermaye payı yerine kişilerin eşitlik esasında ortaklıklarını temel alan demokratik örgütler olarak kooperatifler, kadınların ihtiyaçlarını ifade etmelerinde, kolektif çözümler üretmelerinde

ve kamusal alanda söz sahibi olmalarında etkili yerel örgütlenme biçimleridir. Kadınların erkeklere göre sınırlı düzeyde sahip oldukları ekonomik kaynakları (toprak, sermaye, beceri, kredi vb. gibi) etkili bir kullanıma yönlendirmek açısından da kooperatif modeli önemlidir. Çünkü, küçük üreticilerin ve işçilerin temsillerini ve ekonomik faydalarını, sermaye yerine kişinin temsili esas çerçevesinde korumaktadır. Bu yönü ile kooperatif, tüm dünyada sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kalkınma stratejisi olarak mercek altına alınmıştır. Kadınlar için önem taşıyan diğer bir kooperatif çözümü, kadınların ihtiyaç duyduğu yerel, erişilebilir ve esnek ev ve bakım hizmetlerinin sağlanmasında ortaya çıkmaktadır. Kadınlar kooperatiflerce sunulan hizmetlerin faydalanıcısı oldukları bu alanda, kaliteli ve erişilebilir hizmetler yolu ile güçlenecektir. Aynı zamanda, bu gibi hizmetlerin çoğunlukla enformel sektörde ve insana yakışır iş koşullarından uzakta çalışan kadın işçileri, kooperatiflerde güvenceli çalışma, örgütlenme ve savunma araçları bulacaklardır.

Kadınlar ve kooperatifler arasındaki ilişkilere ait tabloyu bütün yönleri ile incelemek çözüm yollarının tamamını keşfetmek için gereklidir. Farklı kadın grupları farklı ihtiyaçlara sahiptir. Kooperatif örneğinde incelediğimizde, kadınlar yerel ihtiyaç sahipleri ve liderler, karma kooperatif ortakları, üreticiler, işçiler ve kooperatif hizmetlerinin faydalanıcısı rolleri ile karşımıza çıkabilmektedir. Tüm kadın gruplarının kooperatiflerle ilişkilerinde çeşitlilik arz eden rolleri itibarıyla güçlendirilmesi, birden fazla strateji ile hareket edilmesini gerektirmektedir. Kooperatifler ve kadınlar arasındaki ilişki, kadınların güçlenmesine hizmet edecek yönde nasıl geliştirilebilir? Bu doğrultuda kooperatifler (1) yerel kadın örgütlenmeleri olarak “kadın kooperatifleri” adı altında; (2) karma faaliyet alanlarında kadınların dengeli temsil edildiği ortaklık yapıları olarak; (3) kadınların ihtiyaç duyduğu hizmetleri sağlayacak sektörlerde aktif ve (4) bu sektörde yer alan kadın işgücünü insana yakışır iş koşullarına kavuşturacak şekilde formel ve güçlü işçi örgütlenmeleri şeklinde nasıl geliştirilip yönlendirilebilir?

Henüz sınırlı bir hacme ulaşmış olsa da bu alandaki çalışma ve deneyimlere yoğunlaşan

literatürün işaret ettiği çözüm, söz konusu soruları cevaplayabilmek için, sadece kadınların kurup işlettikleri, var olan kadın kooperatiflerini güçlendirmenin ötesinde bir perspektif ile hareket etmek gerektiği yönündedir. Kadın kooperatifleri güçlendirilirken, karma kooperatiflerdeki kadınların güçlenmesi için de çalışmalar yapılmalı, kadınların ihtiyaç duyduğu hizmetlerin kooperatiflerce sağlanması ve enformel sektördeki kadın işçilerin kooperatiflerde örgütlenmesi için politikalar geliştirilmelidir. Söz konusu politika öncelikleri, uluslararası normlar, düzenlemeler, çalışma ve değerlendirmeler ile yakın dönemde ortaya çıkan eğilimler çerçevesinde bu çalışmanın ilk bölümünde özetlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, kadınlar ve kooperatifler arasındaki ilişki, Türkiye deneyimindeki hali ile incelenmektedir. Bugün Türkiye’de kadın kooperatifleri, yerel düzeyde faaliyet gösteren, dayanışma ilişkilerinin geliştirilmesi ve gelir getirici faaliyetler yolu ile kadınların çeşitlilik gösteren ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmiş örgütler olarak sayıca sürekli artış göstermektedir. Bu kooperatifler, ortalama 40-60 yaşlarında olan, istihdam geçmişi genellikle olmayan ve ilk gelirlerini ağırlıklı kooperatif yolu ile elde etmeye başlayan, 14 civarında kadını ortaklık yolu ile bir araya getirmekte, onlara bilgilendirme, eğitim, beceri gelişimi hizmetleri sunmakta ve gelir getirici faaliyetler sürdürmektedir (Duguid vd. 2015; KEİG 2015). Gelir getirici faaliyetler kapsamında, kadınların geleneksel olarak ev içerisinde ücretsiz yerine getirdikleri işler ile ilgili mal ve hizmetlerin ticarileştirilmesi stratejisine başvurulmaktadır. Buna göre, işletme, tarımsal kalkınma ve küçük sanat kooperatifi olarak faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinde, el işi ve gıda üretimi, restoran, hediyeelik dükkân, kreş işletmeciliği en sık rastlanan faaliyet alanlarıdır. Örgütlenme ve gelire erişim açısından dezavantajlı grupta bulunan kadın ortaklar için kooperatifler, küçük ölçekli yerel çözümler sunmakta ve hem ev içi hem de ev dışındaki yaşantılarında bir güçlenme dinamiği yaratmaktadır. Bu profildeki kadın kooperatiflerinin en tipik sorunları, düzenli ve yeterli gelir sağlamaya elverişli olmayan sektörlerde faaliyet göstermeleri, iş ve örgüt yönetimi kapasitesindeki zayıflıklar,

sermaye ve finansmana erişimde zorluklar, diğer kooperatifler ile yeterli iş birliklerinin geliştirilememesi olarak özetlenebilir. Tüm bu faktörler, kadın kooperatiflerinin kısa ömürlü olması ve pek azı dışında kapanma yoluna gitmek zorunda kalmasına neden olmaktadır.

Kadınların karma kooperatiflerdeki temsilleri ise oldukça zayıftır. Kadınların mülkiyete ve diğer üretim araçlarına erişimlerinin sınırlı olması bu durum üzerinde de etkilidir. Özellikle tarım sektöründe, kadınların toprak ve çalışma araçlarına yönelik sahiplikleri, sermaye ve krediye erişimleri çok sınırlı olduğu gibi, ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıklarından, emekleri üzerinde de kontrolleri çoğunlukla bulunmamaktadır. Toplumsal cinsiyet bazında kaynaklar üzerinde kontrolün bu eşitsiz dağılımı, kooperatiflerde hane reisi olarak çoğunlukla erkeklerin temsili ile sonuçlanmaktadır. Bu durumda, tarım alanındaki kadın kooperatifleri yereldeki hâkim üretim alanı ve ürünlerinden farklı bir alanda faaliyet göstermenin yollarını aramaktadırlar. Kimi zaman yenilikçi ürün ve üretim biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlasa da kadınların sahip olduğu ve kontrol ettiği kaynakların yetersizliği, tarım alanındaki kooperatiflerde kadın temsiline zayıflığı olarak yansıma bulmaktadır.

Kadın istihdamının önündeki en önemli engellerden biri, kadınların hanedeki ev işi ve bakım işi yükü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüklerin hafifletilmesinde yaygın, uygun fiyatlı ve güvenilir ev ve bakım hizmetlerinin sunumu kritik önemdedir. Kooperatifler, topluma hizmet prensibine uygun hareket etmesi beklenen yerel işletmeler olarak, bu hizmetlere yönelik ihtiyaçların yerinde, hesaplı, kaliteli ve hesap verilebilir bir çerçevede sağlanması açısından ideal yapılardır. Bu alanda faaliyet gösteren kooperatifler, çalışanların bir araya gelerek kurduğu işçi kooperatifleri, hizmet alanların kurduğu tüketim kooperatifleri veya işçi, kullanıcı ve kamu dahil diğer sosyal tarafların ortaklığı ile biçimlenen sosyal kooperatifler olabilmektedir. Buna karşılık, Türkiye’de işçi ve sosyal kooperatiflerin özelliklerini dikkate alan yasal statü ve düzenlemeler bulunmamaktadır. Erken çocukluk hizmetleri ile ilgili hizmet standartları, şirketlere uygun oluşturulmuştur.

Tüm bu koşullara mukabil, ev hizmetleri ve bakım hizmetleri alanında faaliyet gösteren kadın kooperatifleri son derece az sayıdadır. Bu anlamda sosyal kooperatifler Türkiye için diğer ülkelerdeki iyi uygulama örneklerinin ortaya koyduğu potansiyelin yeterince hayata geçirilmediği bir fırsat alanıdır.

Tüm dünyada ve Türkiye’de tipik anlamda kadın işgücünün yoğun olduğu sektörlerin bir kısmı enformel alanda faaliyet gösterme eğilimindedir. Bunlar arasında, ev hizmetleri, bakım hizmetleri ve ev eksenli imalat başı çekmektedir. Bu sektör ve çalışma alanlarında, iş ve istihdam koşulları kırılgan, korumasız ve güvencesizdir; ücretler düşük ve düzensizdir. Hizmet kalitesi, çalışanların eğitim ve mesleki gelişim imkanlarına ulaşamamaları nedeni ile büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Özellikle en dezavantajlı kadın gruplarının (kent periferisinde yaşayan, göçmen) bu alanlarda çalıştığı gözlemlenmektedir. Kooperatifler, özellikle işçi kooperatifi olarak tanımlanan kooperatifler, bu gibi enformel çalışma alanlarının formel sektöre dönüştürülmesinde etkili araçlar olarak kabul edilmektedir. İşçi kooperatifleri, enformel sektörde, güvencesiz ve düşük ücretle çalışan kadınların korunması, pazarlık güçlerinin artırılması, mesleki gelişim imkanlarına erişimleri, gelir ve iş güvencesine kavuşmalarına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda, bu tür kooperatifler, bu alanlarda iş ve hizmet kalitesinin artırılmasına da katkı sağlamaktadır. Türkiye’de de ev eksenli çalışan kadınlar, ev hizmetleri çalışanları ve bakım işçisi kadınların formel sektörde örgütlenmesi ve mesleki güçlenmesi açısından işçi kooperatifleri yeterli şekilde faydalanılmayan bir potansiyele sahiptir. Kayıtsızlığa eğilimli sektörlerde, ev eksenli üretim, ev işçiliği ve bakım hizmetlerinde yer alan kadınlar, kimi ülkelerde enformel kooperatif ya da ön-kooperatif adı verilebilecek dayanışma ve iş ağları içerisinde bulunmakta ancak bu birlikteliklerini formel bir kooperatif yapısına taşıyamamaktadırlar. Bu örgütlenme çabalarını destekleyecek modellerin ve hizmetlerin geliştirilmesi, çarpıcı sonuçlar doğuracaktır.

Bu çalışma, kadın kooperatiflerinin desteklenmesinde, sorun analizi ve uluslararası

iyi örnekler çerçevesinde geliştirilen, birbirini tamamlayan dört farklı strateji getirmektedir. İlk iki strateji, Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin kapasite ve sürdürülebilirlik sorunları yaşayan, az ortaklı, düşük sermayeli, küçük işlem hacmi ve ciroya sahip, yerel işletme profiline sahip olmasından hareketle oluşturulmuştur. Kapasite sorunları olan kooperatif girişimlerinin, geçici düzeyde “ön-kooperatif statüsü” ile ve küçük kooperatiflerin ölçek kriterine dayalı şekilde sürekli olarak “basitleştirilmiş kooperatif mevzuatı” yolu ile desteklenmesini esas alan iki öneriye dayanmaktadır. Bu düzenlemeden kadın kooperatifleri kadar, benzer özelliklere sahip diğer kooperatifler de faydalanabilecektir.

Ön-kooperatif statüsü, kooperatifleşme başvuruları üzerine, henüz tüm kooperatif ve sürdürülebilirlik gereklerini karşılamadığı (ilgili yetkinin nasıl düzenlendiğine bağlı olarak) Birlik ya da ilgili Bakanlık tarafından tespit edilen kadın gruplarına tanınabilecek geçici bir statüdür. Bu statü sayesinde, kadın kooperatiflerinin yeterli iş planı ve örgütsel altyapısı olmadan kurulması ve başarısız olmasından doğan olumsuz sonuçlar engellenebilecektir. Belirli bir hazırlık süreci boyunca, ön-kooperatif statüsüne sahip gruplar danışmanlık ve eğitim destekleri ve pratik içerisinde kendilerini deneyerek kooperatifçilik alanında kapasite geliştirebileceklerdir. Ön-kooperatifleri denetlemek ve desteklemekten sorumlu kurum, gerekli hallerde kooperatifleri diğer kooperatifler ile işbirliği ya da birleşmeye de yönlendirebilecek ve kooperatiflerin ölçek ve kapsam ekonomilerini yakalamasına yardımcı olacak bir kurumsal akıl olarak hareket edebilecektir. Aynı şekilde, saha çalışmaları ile enformel alandaki dayanışma gruplarının tespiti için çaba gösterilebilir. Ev eksenli fason imalat, ev ve bakım hizmetleri ile tarım gibi kadın emeğinin yoğun olduğu alanlarda kadınlar genellikle dayanışma ağları geliştirmişlerdir. Bu ağlar ve kadın grupları, potansiyel kooperatifler olarak değerlendirilerek, ön-kooperatif statüsü aracılığıyla, kooperatif bilinci ile buluşturulabilir. Böylece, bu sektörlerin formel alana taşınması açısından da ilerleme kaydedilecektir.

Küçük kooperatif statüsü (basitleştirilmiş kooperatif mevzuatı) ise, belirli bir ortak sayısı ve ciro ölçeğinin altında faaliyet gösteren kooperatiflerin, dünya uygulamasındakine benzer şekilde örgütsel ve mali yükümlülüklerinin taşıyabilecekleri bir düzeye indirilmesini öngörmektedir. Ön-kooperatiflerden farklı olarak küçük kooperatiflerin, sürdürülebilirlik sorunları kapasite ve sermaye eksikliği yerine yükümlülüklerinin orantısızlığından kaynaklanmaktadır. Örgütsel ve mali yükümlülüklerinin düşürülmesi, küçük kooperatiflere yaşam olanağı sağlayacaktır.

Üçüncü strateji ise, işçi kooperatifi ve sosyal kooperatif gibi kimi kooperatif tiplerine yönelik özel yasal düzenlemeler yapılmasını önermektedir. İşçi kooperatifleri, ortakların ücretli çalışması ve sigortalanması esasına dayalı bir emek örgütlenmesi modeli olduğundan, kadınların insana yakışır iş koşullarına ve sosyal korumaya erişmeleri açısından kritik önemdedir. Dünya deneyiminin ortaya koyduğu gibi, ev hizmetleri, bakım hizmetleri ve ev-eksenli fason üretim gibi alanlarda çalışan kadınların örgütlenmesinde, işçi kooperatifleri önemli bir modeldir. Bu kooperatif modeli, işçi ve emek gücünün korunması ilkesi temelinde pek çok mali avantajdan da (kurumlar ve gelir vergisi avantajları, kazanç fazlasının ortaklara dağıtımı, vb.) yararlandırılmaktadır. Ayrıca, mümkün olduğu hallerde, kadınların sahip olduğu kooperatifler tedrici olarak, ortakların ücretli çalışan oldukları işçi kooperatiflerine dönüşmeli; ortaklarını işçi statüsü ile etkin şekilde korurken KOBİ mevzuatının faydalarından daha kolay yararlanabilir hale gelmelidir.

İşçi kooperatiflerinin örgütlenme ve işleyiş ilkeleri CICOPA (Uluslararası Kooperatifler Birliği- Uluslararası Endüstri ve Hizmet Kooperatifleri Örgütü) tarafından düzenlenmiştir. Ortakların aynı zamanda işçi statüsüne sahip olduğu “işçi kooperatifi”, birçok anlamda özel bir kooperatif tipini tanımlamaktadır ve Kooperatifler Kanunu’nda özel olarak ya da ayrı bir yasa ile düzenlenmeye ihtiyaç duymaktadır. Ortakların, işveren ve işçi olarak ikili statüleri, bu statüden kaynaklanan

ücret ve sosyal sigortaya erişim hakları, işçiler ve kooperatif arasındaki anlaşmazlıkların çözüm yolları, bir emek ortaklığı olarak sosyal önemlerine dayalı olarak faydalanabilecekleri kolaylıklar (kurumlar ve gelir vergisi muafiyetleri, vb.) yasa ile ortaya konulmalıdır. Buna ek olarak, sermaye tabanları zayıf olması beklenen bu kooperatiflerin, kısa sürede, ortaklıktan çıkmalar neticesinde dağılmasının önlenmesi için tedbir alınmalıdır. Buna yönelik, sermayenin ortaklıktan çıkışta geri alınamayacak bileşenlerinin ihtiyat² fonları yolu ile artırılması şartı diğer kooperatiflerden daha kuvvetli olarak uygulanmalıdır. Yine, düşük sermaye ile çalışan işçi kooperatifleri için finansmana erişim imkânları artırılmalıdır. Bu kooperatiflerin bazı dezavantajlarının kurumsal mekanizmalar ile dengelenmesi de ihtiyaçtır. Özel yasalar ile korunan bu emek örgütleri, kimi şirketlerin taşeronları haline gelebilmektedir. Bu kooperatifler, bogus³ (sahte) kooperatif olarak bilinirler. Ortakların hâkimiyeti ve bağımsızlık gibi kooperatif ilkelerini sağlayamaz hale gelmişlerdir ve formel sektörde güvencesiz ve kötü çalışma koşullarının örneklerini oluştururlar. Bu sebeple işçi kooperatiflerinin piyasadaki pazarlık güçlerini koruyacak ölçek ve kapsam ekonomilerini, işbirlikleri ve birleşmeler ile yakalamasının teşviki ve denetim sistemlerinin bu kooperatifler için daha detaylı prosedürler ve koşullar öngörmesi önemlidir.

Sosyal kooperatif tipinin yasa ile düzenlenmesi önerisi ise, sosyal bakım gibi kadınlaşmış alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflere özel bir statü tanınması fikri üzerine kuruludur. Sosyal kooperatiflerin, toplum yararı öncelikli, risturn dağıtımı sınırlanmış, çok ortaklı ve kamu alım ve ihaleleri ile vergi mevzuatında çeşitli avantajlara sahip işletmeler olarak yasal bir statü elde etmesi, kadınların hem ilgili hizmetlerin faydalanıcısı hem de bu kooperatiflerin çalışanları olarak güçlenmesine yardımcı olacaktır. Sosyal kooperatifler, özel bir sosyal hizmet sağlama modeli olarak değerlendirilmelidir. Sosyal kooperatiflerin örgütlenme ve işleyiş ilkeleri CICOPA tarafından düzenlenmiştir. Bu kooperatifler kamu faydasına yönelik hizmetler sunarlar ve temelde sosyal bakım ile dezavantajlı kesimlere yönelik istihdam hizmetleri alanında faaliyet gösterirler. Devlet ve yerel

² Kooperatifin ileride doğacak ihtiyaç ve zararları karşılamak üzere kârdan ayrılan para

³ Bogus kooperatif kavramı, temel yedi kooperatifçilik ilkelerinden bir ya da birden fazlasını açıkça karşılamayan kooperatifleri ifade etmektedir.

yönetimlerin sağlamak zorunda oldukları hizmetler ile ilgili faaliyet gösterdiklerinde, bu yapıların desteğinden faydalanırlar. İşçi kooperatiflerinden farklı olarak, ortakları sadece işçiler değil, tüketiciler, gönüllüler, kamusal paydaşlar olabilecektir. Bununla birlikte, ortaklar yerine genel kamunun faydasını öngördüklerinden, sadece kendi ortakları ile işlem yapmaları, beklenmez. Türkiye gibi bakım hizmetlerinin özel sektör eliyle oldukça pahalı şekilde veya enformel piyasada, hizmet standartları büyük oynaklıklar gösterir şekilde sunulduğu ülkelerde bakım kooperatifleri, söz konusu hizmetlere yönelik erişim ve kalite sorunlarını azaltması bakımından da önemlidir. Bu hizmetlerin hem temel faydalanıcıları hem de işçileri büyük ölçüde kadınlar olduklarından toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıları, insana yakışır bakım işlerinin üretilmesi ve bakım hizmetleri

ile kadınların ev içi ücretsiz emek yüklerinin sınırlanması bağlamında dikkate değerdir.

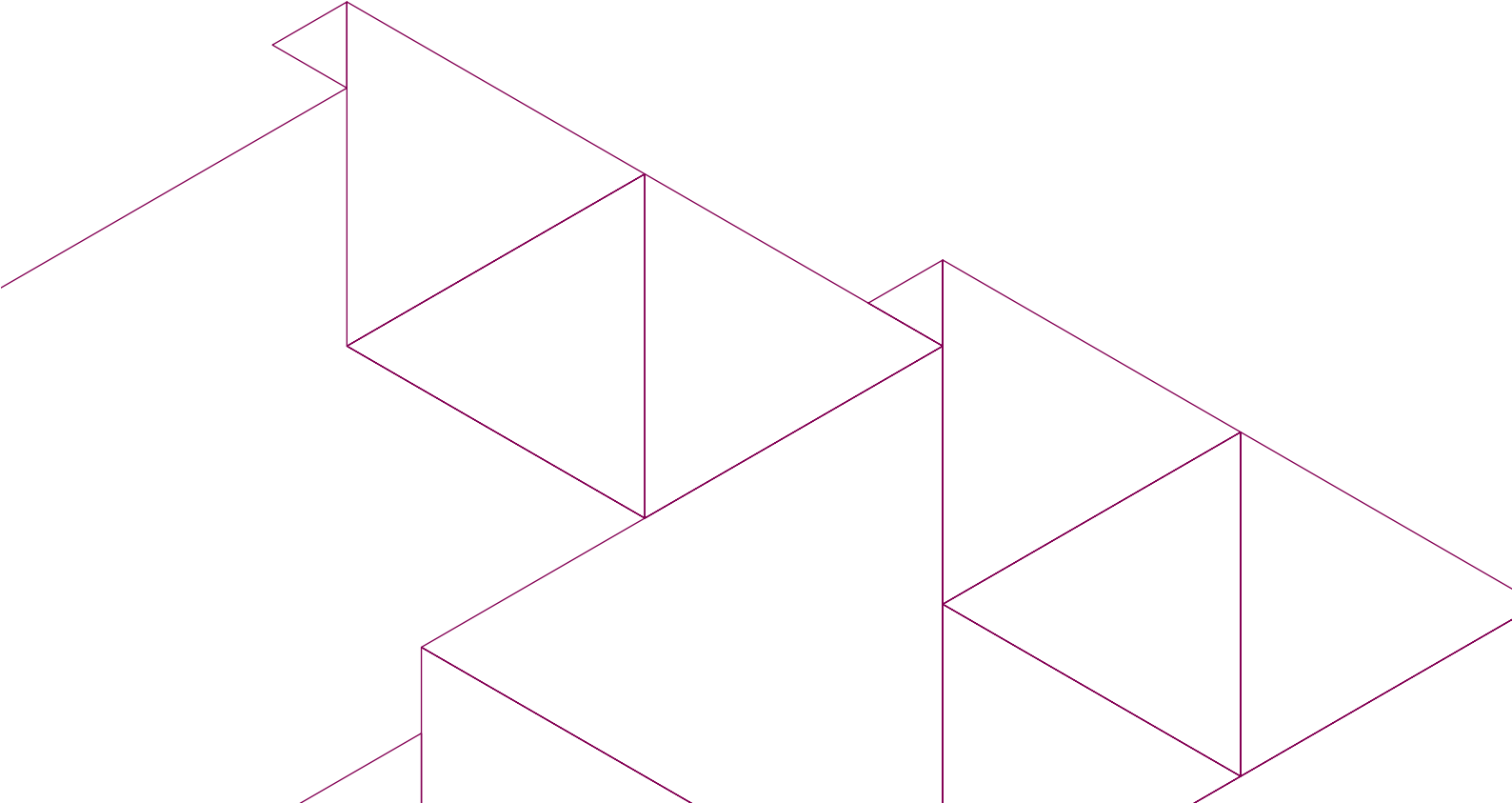
Çalışmada, dördüncü strateji olarak tüm kooperatiflerin cinsiyet dengesi kriterine dayalı olarak bir teşvik sistemi içerisinde yer alması, karma ve ana-akım kooperatiflerde kadınların temsilini ve etkinliğini güçlendirilmesi önerilmektedir. Böylece, kadınların sadece kadınlaşmış ve düşük ücretli çalışma alanlarında ve yalnızca kadınların yer aldığı kooperatiflerde bulunması nedeni ile kooperatifçilik hareketi içerisinde toplumsal cinsiyet temelli bir ayrışma yaşanmasının önüne geçilebilecektir. Cinsiyet dengesi kriterleri, kooperatiflerin kimi avantajlardan yararlanabilmesi için ortakları arasında belirli bir oranın üstünde kadın bulunması ve kadın ortaklar ile ilişkilerin toplam içerisinde belirli bir oranı oluşturması gibi koşullar geliştirilmesi anlamına gelecektir.

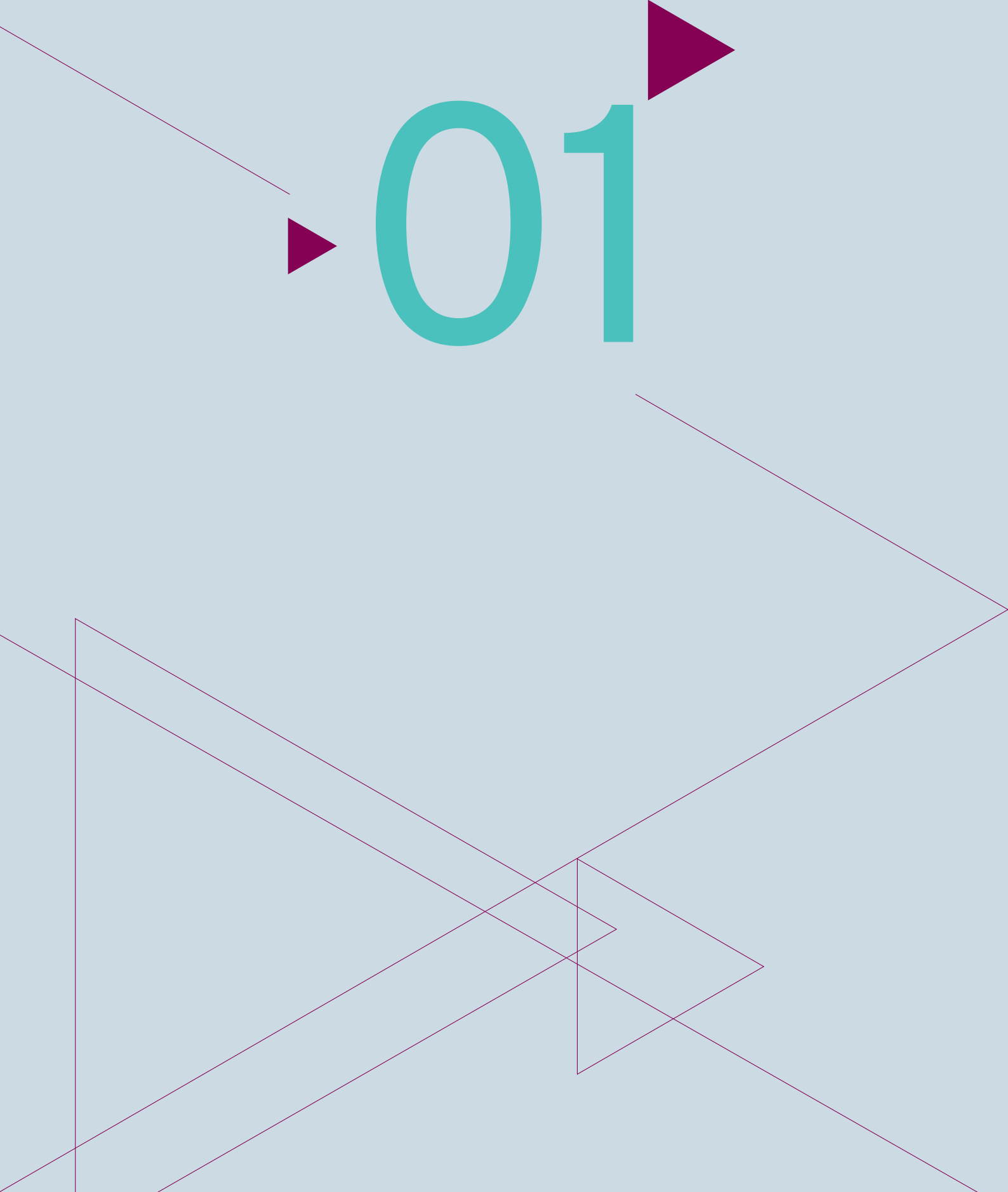
Bu koşullara ek olarak, kooperatiflerden ve birliklerden eşitlik politikaları ve eylem planları geliştirmeleri de istenebilecektir.

Mevzuata yönelik izlenmesi öne sürülen bu dört strateji dışında kadın kooperatiflerinin ihtiyaçlarının karşılanması kapsamında geliştirilebilecek kooperatifçilik kurumsal sisteminin geliştirilmesine yönelik stratejiler, Kadın Kooperatifçiliğinin Güçlenmesinde Kurumsal Çözüm Önerileri bölümünde tartışılmıştır. Bu kapsamda Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’ndaki tedbirlerden yola çıkılarak ve kadın kooperatiflerinin tipik özellikleri dikkate alınarak öneriler geliştirilmiştir. Kadın kooperatifleri küçük ölçekli, yerel düzeyde ve küçük cirolarla faaliyet gösteren, iş ve örgüt yönetimi açısından teknik kapasitesi sınırlı ve sosyal amaçları ekonomik amaçları kadar ön planda olan yapılardır. Ayrıca kadın kooperatiflerinin kendi aralarındaki dayanışma mekanizmaları ve var olan kooperatifçilik sistemi ile entegrasyonu son derece zayıftır; ve güçlendirilmesiye ihtiyaç duymaktadır. Buna uygun olarak, birlikler dahil olmak üzere kooperatifçilik alanında gelişme sağlamayı hedefleyen yapılarda kadının ekonomik güçlenmesi ve kadın kooperatifçiliği

konularında özel araştırma projeleri, kurumsal faaliyet planları, eğitim programları ve uzman istihdamı yolu ile kapasite yaratılması ilk öneridir. Yine, kooperatifçilik destek programlarının kooperatifler arası birleşme, işbirliği ve ortaklık yapılarının geliştirilmesi, bu sayede sermaye, sermaye sağlama, üretim, pazarlama ve lojistik gibi zorluk çekilen fonksiyonların ortaklık ve ortak girişimler ile kolaylaştırılması üzerinde durulmalıdır. Elishi ve gıda gibi talep yapısı düzensiz sektörlerde kooperatiflerin ortak hareket etmelerinin sağlanması özellikle kritik önem taşımaktadır. Ayrıca, kadın kooperatifçiliğinin kadınların temel ve acil ihtiyaçlarını karşılamasının ötesinde onları stratejik olarak güçlendiren yapılar olarak da hareket edebilecekleri dikkate alınarak bu alanda strateji geliştirilmesi önerilmektedir. Bu doğrultuda, kooperatiflerin mesleki ve teknik güçlenmeyi sağlayan emek örgütlenmeleri olarak geliştirilmesi ve ev işçileri, ev eksenli çalışanlar, bakım işçileri, kendi hesabına çalışan profesyoneller gibi grupları da örgütlemesi önemlidir. Bu amaca dönük özel programlar geliştirilmesi önerilmektedir. Kadın kooperatiflerinin sermaye ve finansmana erişiminde, iç yapılarını dönüştüren yatırımcı ve geliştirici ortaklık modellerinin geliştirilmesinin önemine dikkat çekilmektedir.

01

► Kooperatifçilik İlkeleri, Uluslararası Düzenlemeler ve Kadınlar

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) tarafından kooperatif; ortak ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir araya gelen kişiler tarafından sahip olunan, kontrol edilen ve yürütülen insan-merkezli bir işletme modeli olarak tanımlanmıştır. Kooperatifler, dernekler ve şirketler arasında bir modeldir. Hem kişilerin örgütlenmesi ve hem de ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde kendilerine özgü bir model oluştururlar. Derneklerden farklı olarak kamunun ya da kamusal bir amacın değil ortaklarının çıkarlarını temsil edip geliştirmeyi hedeflerler. Bu hedeflerine de ekonomik faaliyetleri yolu ile ulaşacaklardır. Şirketlerle kıyaslandığında ise, kooperatiflerin en önemli özelliği sermaye birlikteliği değil kişi birlikteliği esasında örgütlenmeler olmalarıdır. Kooperatiflerde kişiler, sermaye payları ölçüsünde değil ortaklık temelinde eşit söz hakkına sahiptirler. Kooperatifin kazançlarının paylaşılmasında da sermaye oranı değil, ortakların işlem hacimleri esastır.

Uluslararası kamu hukuku çerçevesinde kooperatifçiliğe ilişkin ilk ve en temel kaynak doküman, ICA’nın 1995 yılında kabul ettiği Kooperatifçilik İlkeleri’dir. Ulusal ve uluslararası hukuka rehberlik edecek şekilde, kooperatifler 7 ilke ile tanımlanmaktadır⁴:

- Gönüllü ve herkese açık ortaklık
- Ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik kontrol
- Ortakların ekonomik katılımı
- Özerklik ve bağımsızlık
- Eğitim, öğretim ve bilgilendirme
- Kooperatifler arasında işbirliği
- Topluma karşı sorumlu olma

Kooperatiflerin ayrıca öz-yardım, öz-sorumluluk ve demokrasi gibi değerleri de bulunmaktadır.

► Kooperatifçilik Değerleri*

Öz yardım

Kooperatif ortakları, karşılıklı fayda sağlamak için birlikte çalışmak suretiyle birbirlerine yardım eder.

Öz sorumluluk

Kooperatiflerde, bireyler kendi eylemlerinden ve kararlarından sorumludur.

Demokrasi

Kooperatiflerde, ortaklar kendi temsilcilerini oy kullanarak seçerler ve her ortak ‘bir kişi, bir oy’ ilkesi kapsamında eşit oy hakkına sahiptir.

Eşitlik

Kooperatifin her bir ortağı eşit haklara ve koşullara sahiptir.

Hakkaniyet

Ortaklara hakkaniyetli ve adaletli bir şekilde muamele edilir.

Dayanışma

Ortaklar birbirlerine yardım ederken kooperatifler de diğer kooperatiflere destek olur ve yardım eder.

⁴ Bu ilkeler ile ilgili ICA tarafından sağlanan detaylı bir değerlendirme için bkz. <https://www.ica.coop/sites/default/files/2021-11/ICA%20Guidance%20Notes%20EN.pdf>

* Kooperatifçilik Eğitim El Kitabı <http://www.guclukooperatifler.com/share/kooperatifcilik-egitim-kitabi.pdf>

Satış ve/ya kalkınma kooperatifleri aynı bölgede üretim yapan kişileri; bir zanaat dalında faaliyet gösteren bir kooperatif aynı faaliyet alanındaki diğer bir zanaatkarı ortakları olarak kabul ederler. Bununla beraber, kooperatiflerin yönetim ve iş sistemlerinin ani ortaklık genişlemesi ile sarsılmasını önlemek için söz konusu ilkeye kimi sınırlamalar getirilebilmektedir. Kooperatifler genel kurullarında ortaklık başvurularını değerlendirip belirli koşullarda ve belirli sürelerle erteleyebilirler. Kooperatif ana sözleşmelerinde kimi ortaklık başvurularının kabulüne ilişkin kimi kısıtlara yer verilebilir.

Ortakların eşit ve demokratik kontrolü, kooperatifin bir diğer tanımlayıcı ilkesidir. Kooperatif ortakları, yönetimde temsil edilerek, yönetimi denetleyerek ve genel kurul toplantıları aracılığıyla kooperatif üzerinde kontrol sağlarlar. Kooperatiflerde karar alma koşulları, ortakların eşitlik ve temsillerini öne çıkaracak şekilde düzenlenir. Ana sözleşmeler ya da genel kurul kararları bu standartları zedeleyecek nitelikte olamayacaktır.

Ortakların ekonomik katılımı, kooperatiflerin ortak ekonomik hedefler doğrultusunda ortaya çıkan kişi birlikleri olmalarının bir sonucudur. Kooperatif ile işlem yapmayan ya da ağırlıklı kooperatif dışı işlem yapan ortaklar, kooperatiflerin gerçekleştirmeye çalıştığı ekonomik çıkar birliğini sakatlayacaktır. Bir çiftçinin ortağı olduğu tarım satış kooperatifi dışında ürün satışı yapması kooperatif ilkesine aykırıdır ve kooperatifin fiyat pazarlığında çiftçileri güçlendirmek amacına ulaşmasını güçleştirecektir. Yine bir ortağın kooperatif ile hiç işlem yapmaması, ancak ortaklıktan kaynaklanan kooperatifte temsil ve kontrol haklarını kullanması, aynı çıkar koşullarını paylaşmayan kesimlerin birlikteliğine yol açacak ve kooperatif tanımına aykırılık teşkil edecektir.

Kooperatifler faaliyetlerini yönetmede özerk ve bağımsız olmalıdırlar. Sadece ortaklarının çıkarlarını temsil etmeli ve üçüncü tarafların etki ve güdümü altında kalmamalıdırlar. Bu ilkenin ihlali özellikle görünürde ortaklarının çıkarlarını koruyan üretim veya işçi kooperatif işletmelerinin gerçekte bir şirketin taşeronu olarak hareket etmesinde görülebilir. Bu

örnekte, ortakların çıkarları savunulmak yerine tehlikeye sokulmuştur. İş yapılan şirket, kooperatifin özerkliğini ortadan kaldırıp onu bağımlı kılmıştır. Ortaklar ekonomik yaşamda pazarlık güçlerinde artış sağlamaya çalışırken istihdam maliyetlerini dışsallaştırmak isteyen şirketlerin bağımlı çalışanı olmuşlardır. Bu kooperatifler, bogus (sahte) kooperatifler olarak bilinirler ve kooperatif özerklik ve bağımsızlık ilkesinin ihlalinin en sık rastlanan örneklerini oluştururlar.

Kooperatiflerin ortaklarına yönelik eğitim, öğretim ve bilgilendirme yükümlülükleri vardır. Ortaklar ancak bu sayede kooperatif faaliyetleri üzerinde kontrol sahibi olacak ve yönetime katılımda bulunabileceklerdir. Ayrıca kooperatiflerin temel amacı ortaklarının çıkarlarının korunup geliştirilmesidir. Buna yönelik olarak kooperatif, faaliyet alanında ortaya çıkan üretim ve meslek standartları, teknolojileri, imkân ve fırsatlar ile ilgili ortaklarının bilgi sahibi olması için de bilgilendirme, eğitim, öğretim programları uygulamalıdır.

Kooperatifler arası işbirliği, kooperatiflerin amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için temel önemdedir. Kooperatiflerde kişiler, kaynaklarının bir araya getirilmesinden doğacak güç birlikleri yaratmak üzere örgütlenmektedirler. Bu sebeple, büyük ölçeklerde ve geniş çevrelere yayılacak şekilde örgütlenmeleri kendi lehlerine olacaktır. Bu genişleme ve büyümeyi sağlamak üzere birleşmeler, birlikler içerisinde örgütlenmeler ve ortak hizmetlerden faydalanmaya dönük kooperatif işletmelerinde ortaklık gibi diğer türden işbirlikleri geliştirilmeye çalışılması gereklidir.

Bir iş ilişkisi geliştirileceğinde kooperatifler kooperatiflere öncelik vermelidir. Benzer alanlarda faaliyet göstermediklerinde dahi kooperatifler kurumsal ve ortaklar düzeyinde birbirlerinden alım-satım yapmak yolu ile dayanışma gösterebilirler. Kooperatifler çeşitli ürünlerini ortak etiketler altında toplamaya gidebilirler. Kooperatif ekonomisi ne kadar genişler ise o kadar güçlenecektir. O nedenle ICA, COPAC (Kooperatifleri Tanıtım ve Geliştirme Komitesi) gibi bir yapı geliştirmiştir ve tipik anlamda birliklerin yeni kooperatifleri teşvik etmek ve desteklemek görev tanımları içerisinde yer almaktadır. Son olarak, kooperatifler, savunuculuk faaliyetlerini güçlendirmek ve kooperatif değerlerini yaygınlaştırmak üzere uluslararası birlikler geliştirmeyi tercih ederler.

Kooperatifçilik ilkelerinden sonuncusu, topluma karşı sorumlu olmaktır. Topluma karşı sorumluluk, kooperatiflerin kendi toplumlarının sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunması gereğini işaret eder. Bu bakımdan, toplum, ekonomi ve gezegenin sürdürülebilirliğine zarar veren faaliyet alan ve biçimlerinden kaçınacaklardır. Kooperatiflerin içsel gerekleri de sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmalarını zaten olağan kılmaktadır. Yoksulluğun azaltılması, insana yakışır iş koşullarının sağlanması, doğal çevre, iklim ve kaynakların muhafazası gibi pek çok Sürdürülebilir Kalkınma Amacı’ını gerçekleştirmede kooperatiflerin katkısı çokça dile getirilmektedir.⁵ ICA’nın kooperatifçilik ilkelerine ek olarak yer verdiği kooperatifçilik değerleri, öz-yardım, öz-sorumluluk, demokrasi, eşitlik, hakkaniyet ve dayanışmadır.

Kooperatifçilik ilke ve değerlerinin yasal düzenlemelere ve politikalara aktarılmasında en önemli normatif çerçeveyi, ILO’nun 2002 tarih ve 193 No’lu “Kooperatifçiliğin Teşvikine İlişkin Tavsiye Kararı”⁶ oluşturmaktadır. ILO’nun 193 sayılı tavsiye kararı, uluslararası bir kuruluş tarafından kooperatifçilik konusunda kabul edilmiş ilk resmi politika belgesidir. Tavsiye Kararı, ICA tarafından tanımlanan kooperatifçilik ilke ve değerlerini benimsemekte ve bunların hayata geçmesi için gerekli mevzuat ve politikalar konusunda hükümetlere

bir rehber sunmaktadır. Kooperatifler, “gelir getirici faaliyetler ve insana yakışır istihdamın geliştirilmesine hizmet eden” sürdürülebilir yapılar olarak ele alınmaktadır. Kooperatifler, bunu, insan kaynağını güçlendirerek, onların yönetim ve girişimcilik dahil olmak üzere iş potansiyellerinin gerçekleştirilmesine yardım ederek; pazar ve kurumsal finansmana erişimlerinin geliştirilmesi yolu ile; tasarruf ve yatırımları artırarak; ayrımcılığın ortadan kaldırılması dahil, sosyal ve ekonomik iyi olma halini geliştirerek; sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayarak ve toplumun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya dönük güçlü bir sektör oluşturarak yapmaktadırlar.

193 sayılı Karar’ın kooperatiflerin ihtiyaç duydukları politika çerçevesine ait açıklamalar sağlayan maddelerinde bazı önemli düzenlemeleri bulunmaktadır. Dört maddeden oluşan bu bölüm, hem politika çerçevesinin kapsamı ve içermesi gereken unsurlar, hem de benimsenmesi gereken yaklaşımı konu edinmektedir. Söz konusu düzenlemeler, kooperatiflerin sürdürülebilir kalkınmanın önemli aktörleri olduklarını kabul ederek bu rollerini nasıl daha iyi gerçekleştirebilecekleri ana sorusuna cevap olarak geliştirilmişlerdir:

- Kooperatiflerin kayıtlarının kolaylaştırılması ve daha erişilebilir olması
- Kooperatiflerin bölünmez sermayelerine eklenen rezerv fonlarının teşvik edilmesi
- Diğer örgüt biçimlerine göre dezavantaj oluşturmayan ve kooperatif özerklik ilkesini ihlal etmeyen bir denetim sistemi
- Şirketlerce sağlanamayan hizmetlerin kooperatiflerce sunumunun desteklenmesi
- Kooperatiflerin kalkınma politika çerçevesi içerisinde değerlendirilmesi
- Dezavantajlı grupların istihdamına destek verenler gibi sosyal amaçlı kooperatiflerin vergi avantajları, kredi, hibe, kamu istihdam programlarına erişim ve özel satın alma koşulları gibi tedbirlerle desteklenmesi

5 ILO, kooperatiflerin SKA (Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları)’nı gerçekleştirmekteki rolünü her bir amaç için ayrıca incelemiştir: https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/areas-of-work/WCMS_445131/lang-en/index.htm

6 tam metnine (İngilizce) aşağıdaki bağlantıdan ulaşılabilir: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0:NO::P12100_ILO_CODE:R19

- ▶ Kadınların özellikle yönetim ve liderlik pozisyonları olmak üzere kooperatifçilik hareketinin her düzeyinde teşvik edilmesi
- ▶ Kooperatif işçilerinin haklarının hiçbir ayırım gözetilmeksizin ILO’nun “Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar”⁷ bildirgesi kapsamında gözetilmesi
- ▶ İş Kanunu’nun tüm işletmelerde uygulanması ve İş Kanunu’ndan kaçmak üzere, örtülü istihdam ilişkileri kurulmasını amaçlayan “sahte-kooperatifler” ile mücadele edilmesi
- ▶ Kooperatifler ve işletmelerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi; bilgiye erişim dahil kooperatiflerde iyi iş pratikleri geliştirilmesinin teşvik edilmesi
- ▶ Ortaklar, çalışanlar ve yöneticilerin mesleki, teknik ve girişimci potansiyellerinin geliştirilmesi
- ▶ Tüm eğitim ve yetiştirme sistemleri ve toplumda kooperatif bilincini geliştirecek müfredatın oluşturulması
- ▶ İşyeri sağlık ve güvenlik standartlarının uygulanması; üretkenlik, rekabetçilik ve ürün kalitesi geliştirme konusunda destek sağlanması
- ▶ Kredi ve pazar ulaşımının desteklenmesi
- ▶ Kooperatifler hakkındaki bilgilerin yaygınlaştırılması
- ▶ Kooperatif istatistiklerinin kalkınma politikaları ile ilişkilendirilebilecek şekilde geliştirilmesi,
- ▶ Kooperatifler ile ilgili politika ve düzenlemelerin tasarım ve uygulamasının mümkün olduğunca desantralize hale getirilmesi
- ▶ Kooperatiflerin kayıt, finansman, sosyal denetim ve lisanslama konusundaki yükümlülüklerinin bildirilmesi

- ▶ Kooperatiflerin örgütsel yönetimi konusundaki iyi örneklerin tanıtımı; kooperatiflerin hayatta kalma amaçlı benimsenen enformel faaliyetlerin, kayıtlı sektörde, yasal olarak korunan ve anaakım ekonomi ile bütünlüklü işlere geçiş için elverişli araçlar olduğunun tanınması.

Bunun yanı sıra, Karar ile ilk kez, hükümetler ve işçi-işveren kuruluşlarının kooperatifçiliğin geliştirilmesindeki rol ve sorumlulukları ortaya konulmuştur. Devletin kooperatifleri destekleme politikası geliştirme ve yasal çerçeve hazırlama; kooperatiflere yönelik destekleme hizmetleri ve kredi olanakları sağlanmasına ilişkin rolünün tanımlanması ve de işçi ve işveren kuruluşları ile kooperatif örgütlerinin, kooperatifçiliğin geliştirilmesinde aktif rol almaları gereğinin dile getirilmesi Karar’ın özgün yönleridir.

Devletin yükümlülüklerinden ilki, kooperatif ilke ve değerleri ile uyumlu bir kooperatif mevzuatı geliştirmek ve bunu yaparken de kooperatif birlikleri, işçi ve işveren örgütleri ile danışma ilişkisi içerisinde davranmaktır. İkinci yükümlülük kooperatiflerin işletme yeterlilikleri açısından ve gelir ve istihdam yaratma kapasitelerini artırmak üzere, devletin kooperatiflerin erişimini olanaklı kılması gereken bir dizi hizmet ile ilgilidir. Hükümetler, bu hizmet sistemlerinin kuruluş gelişmesini destekleyeceklerdir. Bu esnada da kooperatiflerin, hizmet sisteminin örgütlenmesi ve yönetimine ve mümkün olduğunca finansmanına katılımları teşvik edilecektir.

Devletin kooperatifleri destekleme politikası geliştirme ve yasal çerçeve hazırlama; kooperatiflere yönelik destekleme hizmetleri ve kredi olanakları sağlanmasına ilişkin rolünün tanımlanması ve de işçi ve işveren kuruluşları ile kooperatif örgütlerinin, kooperatifçiliğin geliştirilmesinde aktif rol almaları gereğinin dile getirilmesi Karar’ın özgün yönleridir.

⁷ https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_412372/lang--tr/index.htm

Bu hizmetler şöyle listelenmiştir:

- ▶ İnsan kaynağı geliştirme programları
- ▶ Araştırma, yönetim danışmanlığı hizmetleri
- ▶ Finansman ve yatırıma erişim
- ▶ Muhasebe ve denetim hizmetleri
- ▶ Yönetim bilgi hizmetleri
- ▶ Bilgi ve halkla ilişkiler hizmetleri
- ▶ Teknoloji ve yenilik danışma hizmetleri
- ▶ Yasal ve vergileme hizmetleri
- ▶ Pazarlama destek hizmetleri
- ▶ Gerekli diğer destek hizmetleri.

Son olarak, hükümetler, ulusal ve yerel düzeyde kooperatiflerin kurulmasını kolaylaştıracak araçlar geliştireceklerdir. Böylece kooperatif modelinin önemini tanımış ve kooperatifleşmeyi teşvik etmiş olacaklardır.

İşçi ve işveren örgütlerinin de, kooperatiflerin sürdürülebilir kalkınma amaçlarına yönelik önemlerinden hareketle kooperatifçiliği desteklemeleri beklentisi ILO’nun aynı Kararında dile getirilmektedir. Bu kapsamda, işveren örgütlerinin kooperatiflerin tam ve eşit ortaklığına açılması istenmektedir. Sendikalar ve diğer işçi örgütlerinden beklentiler ise, şu şekilde sıralanmıştır:

- ▶ Kooperatif işçilerini, işçi örgütlerine üyeliğe yönlendirmeleri
- ▶ Üyelerini temel mal ve hizmetlere erişimleri amacına yönelik de olabilecek şekilde kooperatifleşmeye yönlendirmeleri
- ▶ Yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde kooperatifler üzerinde etkide bulunması beklenen konuları ele alan çalışma grupları ve komitelerde yer almaları

- ▶ İşletmelerin kapanması hallerinde istihdam yaratılması ve istihdamın korunması amaçları temelinde, kooperatiflerin kurularak işletme yönetimini devralmalarına destek vermek veya bu girişimlerde yer almak
- ▶ Kooperatiflerin üretkenliklerini artırmaya dönük programlara destek vermek ve katılmak
- ▶ Kooperatiflerde fırsat eşitliğinin teşviki
- ▶ Kooperatiflerdeki işçi-ortaklara ait hakların kullanımının teşviki
- ▶ Eğitim ve yetiştirme programları dahil olmak üzere kooperatiflerin desteklenmesi ve teşvik edilmesine dönük diğer faaliyetlerin gerçekleştirilmesi.

Kooperatifler ve onları temsil eden üst birliklerin de kimi sorumlulukları sayılmaktadır:

- ▶ Kooperatiflerin gelişmesine uygun olumlu bir ortamın oluşmasına yönelik olarak işçi, işveren örgütleri, ilgili hükümet kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile aktif ilişkiler kurulması
- ▶ Kendilerine ait destek hizmetlerinin oluşturulması ve bunların finansmanına katkı sağlanması
- ▶ Üye kooperatiflere ticari ve finansal hizmetler sağlanması
- ▶ Üye kooperatiflerin insan kaynağı gelişimi, işçi ve yöneticilerine yatırım yapılması ve destekler verilmesi
- ▶ Ulusal ve uluslararası birliğlere üyeliğin desteklenmesi
- ▶ Ulusal kooperatif hareketinin uluslararası düzeyde temsili
- ▶ Kooperatiflerin desteklenmesine yönelik ihtiyaç duyulan diğer faaliyetlerin yürütülmesi.

Bu Karara göre, kooperatifçilik; kooperatifler, birlikler, hükümet, işçi-işveren örgütleri gibi çeşitli aktörleri içine alan geniş bir paydaşlık ve farklı destek hizmetleri ve işbirliklerini kapsayan büyük bir faaliyet sistemidir. Bu aktörlerden hiçbiri kendi başlarına kooperatifçiliğin geliştirilmesi hedefini etkin şekilde hayata geçiremeyeceği gibi, bu konuda tek başlarına da sorumluluk taşımamaktadırlar. Son olarak ILO’nun 193 sayılı Kararı, kooperatifçilik hareketinde uluslararası işbirliğinin öneminin altını çizmektedir.⁸

ILO’ya üye devletlerin bir çoğu kooperatif politikalarını ve ilgili mevzuatlarını 193 Sayılı ILO tavsiye kararı doğrultusunda düzenlemişler veya güncellemişlerdir. Türkiye’de son mevzuat değişikliği, yakın zamanda 26 Ekim 2021 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7339 Sayılı Kooperatifler Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla gerçekleşmiştir. ILO’nun 193 Sayılı Tavsiye Kararının kabulünün 20. Yıldönümünün kutlanacağı 2022 yılına çok yakın zamanda yürürlüğe giren bu değişiklik kooperatifçilik mevzuatında ortaklığa başvurunun sonuçlandırılması, ortaklık payı, kooperatif kayıtlarının kolaylaştırılması ve daha erişilebilir olmasını sağlayan KOOPBİS’in yasal statü kazanması, elektronik ortamda genel kurul yapılabilmesi, yönetim kurulu üyeleri ve yedeklerinin seçilmelerini takiben kooperatifçilik eğitim programını tamamlaması, dış denetimin yasallaşması, kadın kooperatifleri ve ortakların çoğu engellilerden oluşan kooperatiflere tescil ve ilana tabii işlemlerden, ilgili odaya kayıt ve yıllık aidat ücretlerinin alınmaması gibi kolaylıklar sağlanması gibi önemli değişiklikler içermektedir (Polat, 2021). Diğer yandan ilgili Karar’daki “kurumsallaşmış finansmana erişim, ulusal eğitim ve öğretim sisteminin uygun olan tüm aşamalarında ve toplumun genelinde kooperatif ilkeleri ve uygulamalarının eğitim ve öğretiminin teşvik edilmesi, işyerinde güvenlik ve sağlık koşullarının yerine getirilmesi için gerekli önlemlerin alınması, kooperatiflerin kredi

almalarının kolaylaştırılması, kooperatifler ve sendikaların iş birliği” gibi bir çok konu yeni kanunda ele alınmamıştır.

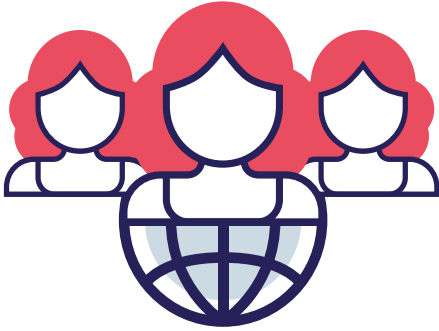
Birleşmiş Milletler de “Sosyal Kalkınmada Kooperatifler” konulu ve 56/114 sayılı Kararında (2002)⁹ hükümetleri, kooperatiflerin kuruluşunu teşvik etmeye, onları destekleyen ve kolaylaştıran bir ortam yaratılmasına ve ILO’nun 193 sayılı Tavsiye Kararı’nın uygulanmasına yönelik gerekli tedbirleri almaya davet etmiştir. BM 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Gündeminde de, kooperatifler söz konusu amaçların uygulama araçlarından biri olarak tanımlanmaktadır.

Ulusal kooperatif mevzuatlarındaki çeşitliliğin, kooperatiflerin uluslararası düzeyde örgütlenmesi ve faaliyet göstermesi açısından çeşitli sorunlar doğurması, bu düzenlemelerde bölgesel ve küresel düzeyde uyumlulaştırma arayışlarını artırmıştır. Birçok bölgede kooperatif birlikleri, uyumlulaştırılmış örnek yasal çerçeveler üzerine çalışmalar yürütmektedir. Örneğin, AB ve AB Ekonomik İşbirliği bölgesindeki kooperatifler, Avrupa Konseyi’nin 2003 tarihli “Avrupa Kooperatif Modeli” (European Cooperative Society-SCE)¹⁰ isimli düzenlemesinin maddelerine tabidir. SCE, AB düzeyinde faaliyet gösterebilecek bir kooperatif tipi tanımlamış, ulusal yasalara bir alternatif oluşturmamış ya da Avrupa düzeyinde faaliyet göstermek isteyen kooperatifler için tek bir alternatif sınırlaması getirmemiştir. Temel hedefi, sınır ötesi kooperatif faaliyetlerini teşvik etmektir. Bu yönü ile uluslararası hukuka yol gösterici olmuştur. Benzer şekilde bir diğer örnek, Güney Amerika’daki “Güney Amerika Ortak Pazarı”dır (MERCOSUR). Burada da ortak bir kooperatif statüsü tanımlanmaktadır, ancak SCE’den farklı olarak ulusal mevzuatlara aktarımı istenmektedir. Yine, Afrika kıtasında OHADA (Organization for the Harmonization of Business Law in Africa- Afrika İş Hukukunun Uyumlaştırılması Örgütü) bir örnek yasa hazırlayarak uygulamasını öngörmüştür.

⁸ Kooperatiflere değinen ILO Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları için [⁹ Kararın tam metnine \(İngilizce\) aşağıdaki bağlantıdan ulaşılabilir: <https://digitallibrary.un.org/record/454944?ln=en>](https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12000::NO(C121,C129,C150,C161,C162,C168,R149,R151,R168,R169,R170,R171,R17:2,R176,R183,R184,R189,R192,R193,R204,R205)Yakın tarihli ILO Tavsiye Kararları ayrıca kooperatifleri ve daha geniş sosyal ve dayanışma ekonomisini de ele almaktadır. Örneğin, 2017 yılında kabul edilen Barış ve Dayanıklılık İçin İstihdam ve İnsana Yakışır İş Tavsiye Kararı (No. 205), kooperatifler ve diğer sosyal ekonomi bileşenleri için elverişli bir ortamı teşvik etmektedir. 2015 yılında kabul edilen Kayıt Dışı İktisat Kayıtlı Ekonomiye Geçiş Tavsiye Kararı (No. 204), kooperatiflerin teşvikini ele alan entegre politika çerçeveleri için çağrıda bulunmaktadır.</p>
</div>
<div data-bbox=)

¹⁰ European Cooperative Society, Avrupa düzeyinde ulus sınırlarını aşan şekilde örgütlenmek isteyen kooperatifler için bir model tanımladığından burada Avrupa Kooperatif Modeli ifadesi tercih edilmiştir. Bu model ile ilgili daha fazla bilgi için şu bağlantıya bakılabilir: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/cooperatives/european-cooperative-society_en

Ayrıca, Avrupa Kooperatif Hukuku Prensipleri Projesi (Principles of European Cooperative Law-PECOL) ve ilgili çalışma grubu (Study Group on EU Cooperative Law- SGECOL) Avrupa düzeyinde kooperatif hukukunu karşılaştırmalı olarak incelemektedir.¹¹

1.1. Küresel Düzeyde Kooperatiflerde Kadınların Genel Görünümü

Kooperatifler, toplumsal ve ekonomik kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadır. Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisi’nin 2019 tarihli raporuna göre (Karakaş 2019), Dünyanın en büyük 300 kooperatifi ve ortaklık, dünyadaki toplam istihdamın yüzde 10’una karşılık gelen 280 milyon kişiye iş imkânı sağlamaktadır.¹² Kooperatiflerin kalkınmada önemleri gittikçe artmakta ancak kooperatiflerde kadınların ortak, çalışan ya da yönetici olarak temsilleri sınırlı düzeyde kalmaktadır. ICA ve Avrupa Araştırma Enstitüsü’nün 2019 Tarihli Dünya Kooperatif İzleme Raporu (World Cooperative Monitor),¹³ kadınların kooperatiflerde çalışan ve yönetici olarak temsil düzeylerini ortaya koymaktadır. Söz konusu raporda, “kurumsal sürdürülebilirlik raporu” hazırlayan 22 kooperatif incelenmektedir. Buna göre, 22 kooperatifin, 1’inde kadınlar çalışanlar arasında yüzde 20’den az, 12’sinde yüzde 20 ve 50 arasında ve 9’unda yüzde 50’den fazla temsil oranına sahiptir. Buna karşılık ilgili verisine ulaşılan 19 kooperatifin sadece 1’inde kadın yönetici oranı yüzde 50’nin üzerinde, 10’unda yüzde 20 ve 50 arasında ve 8’inde yüzde 20’nin altındadır.

Kadınların kooperatiflerde ortak, çalışan ya da yönetici olarak temsil düzeylerinin düşük olmasının yanı sıra, kooperatiflerin faaliyet alanlarında da cinsiyete göre bir ayrışma olduğu görülmektedir. ICA ve Avrupa Araştırma Enstitüsü’nün “Kooperatifler ve Sosyal Girişimler” 2018 raporu, kooperatiflerin % 33’ünün tarım ve gıda üretimi, %19’unun bankacılık ve finansal hizmetler, % 16’sının diğer hizmetler; % 7’sinin endüstri ve hizmetler; % 6’sının sigortacılık ve ortaklık fonları, % 4’ünün sağlık, eğitim ve sosyal bakım hizmetleri alanında faaliyet yürüttüğünü ortaya koymaktadır.¹⁴

Kooperatif ortaklarının ve çalışanlarının çoğunluğunu kadınların oluşturduğu, sosyal hizmet ve kişisel hizmetler alanında faaliyet gösteren kooperatifler, ICA’nın 2016 yılı değerlendirmesine göre, sağlık, eğitim ve sosyal bakım kooperatifleri, tüm kooperatiflerin yüzde 4’ünün oluşturmaktadırlar. Bunlar, kooperatiflerin cirolarının yüzde 1’ini üretmektedir. Sağlık, eğitim ve sosyal bakım sağlayan ve kadınların yoğun olduğu bu kooperatifler, sosyal kooperatif, işçi veya tüketici kooperatifi olarak örgütlenebilmektedir. Kadınlar, sosyal kooperatiflerde, özellikle bakım, istihdam, sağlık ve kişisel hizmetler sektörlerinde; tüketim kooperatiflerinde; hane gıda tüketiminin gerçekleştirilmesine yönelik perakende gıda sektöründe; işçi kooperatiflerinde ise, hane ve kurum temelli bakım ve kişisel hizmetler gibi alanlarda faaliyet göstermektedir (Wanyama, 2014). Bununla beraber kadınlar, güçlü ihrac pazarlarına sahip tarım ürünleri kooperatiflerinde, arazi ve sermaye sahipliğine ihtiyaç duyan üretim kooperatiflerinde ve finansal kooperatiflerde yeterli şekilde temsil edilememektedirler. Buna ek olarak, kadınlar ve kadın ağırlıklı ortak profiline sahip kooperatiflerin, kooperatif destek ağlarına (ikincil kooperatifler, üst birlikler, finansal ortaklıklar ve diğer destek yapıları) erişimleri de diğerlerine göre sınırlıdır. Dolayısıyla, kooperatifçilik alanında da cinsiyete dayalı

¹¹ Avrupa düzeyinde kooperatif mevzuatını uyumlaştırma imkanlarını değerlendiren bu çalışma hakkında daha detaylı bilgi için bakınız, <https://www.euricse.eu/the-principles-of-european-cooperative-law/>

¹² [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI\(2019\)635541_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI(2019)635541_EN.pdf) 25.02.2022 tarihinde erişilmiştir.

¹³ Rapor, dünya çapında en büyük 300 kooperatiften ancak 58’inin Global Reporting Initiative (Küresel Raporlama Girişimi) GRI standartlarına göre sürdürülebilirlik raporu hazırladıklarını, bunlarında ancak 38’inin GRI tarafından önerilen göstergeleri kullandıklarına işaret etmektedir. https://monitor.coop/sites/default/files/2021-11/WCM_2019%20FINAL.pdf 25.02.2022 tarihinde erişilmiştir.

¹⁴ European Parliament (2019) Cooperatives: Characteristics, Activities, Status, Challenges. European Parliamentary Research Service. Briefing 635541. 2 Şubat 2022 tarihinde erişilmiştir: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI\(2019\)635541_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI(2019)635541_EN.pdf)

mesleki ayrışmanın olduğu ve kadınların çoğunlukla geleneksel rolleri ile uyumlu alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerde yer aldıkları görülmektedir.

1.2. Kooperatifler ve Kadının Güçlenmesi

Kooperatifleşme hareketi içerisinde kadınlar geleneksel cinsiyet rollerinden kaynaklı örgütsel, finansal ve yapısal sorunlarla karşılaşılıyor olsalar da, günümüzde kooperatifler özünde barındırdıkları temel ilkeler bağlamında kadınların güçlenmesi açısından önemli potansiyele sahiptir. Bu doğrultuda ICA'nın yayınladığı, kooperatif mevzuatları ile uygulamalarının geliştirilmesine rehberlik eden 7 kooperatifçilik ilkesinden biri eşitlik üzerinedir. ILO 193 sayılı Tavsiye Kararı da kooperatiflerin toplumsal cinsiyet eşitliğine hizmet etme yönündeki potansiyelleri ve görevlerinin altını çizmektedir. Söz konusu Tavsiye Kararının 2. Bölüm, 8. Maddesinin C bendinde, ulusal politikanın kooperatifler ve işleyişlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmesi gereği ifade edilmiştir.

COPAC¹⁵ (2015) (ICA Kooperatifleri Destekleme ve Geliştirme Komitesi) tarafından hazırlanan Kooperatifler, Kadınlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği başlıklı politika notunda,¹⁶

kooperatiflerin kadınların güçlenmesi ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'ndan 5'incisi olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasındaki katkıları sistematik şekilde değerlendirilmiştir. Buna göre, kooperatifler kadınların ekonomik güçlenmesi, çalışma koşullarının iyileşmesi ve sosyal güçlenmelerine katkı sağlamaktadır. Ekonomik güçlenme, kooperatifler aracılığıyla kayıtlı sektörlerde yer alan ücretli işlere erişim; iş ile ilgili bilgi ve becerilere erişim; sermaye, finansman ve pazara erişim; kırsal alandaki kadınların ekonomik fırsatlara erişimine referans ile özetlenmiştir. İş ve istihdam sağlamak dışında, kooperatifler yoluyla kadınlar için çalışma koşullarında iyileşmelerin olabileceği ifade edilmektedir. Kooperatifler ortakların eşitliğine dayalı örgütler olarak adil ve asgari düzeyde de olsa yeterli gelire erişimi sağlar. Özellikle işçi-ortaklar özelinde ve formel sektör kuruluşları olduklarından genel olarak insana yakışır iş koşulları sunarlar. Çalışanları ve üreticileri örgütleyerek onların kolektif pazarlık güçlerini artırırılar. Eşitlik esasına dayanan yapılar olan kooperatifler kadınların temsili için demokratik bir ortam sağlarlar. Sosyal güçlenme ise, eğitim ve öğrenme; bakım ve sağlık gibi bazı temel hizmetlerin ulaşılabilir hale gelmesi; kooperatife katılım ile güven ve özsaygı artışı ile ortaya çıkacaktır.

► Tablo 1.2.1. Kooperatiflerin Kadınların Güçlenmesine Yönelik Potansiyelleri

Ekonomik Güçlenme	Çalışma Koşullarında İyileşme	Sosyal Güçlenme
Ücretli işe eşit erişim	Adil ve yeterli gelir / eşit değerde işe eşit ücret	Teknik beceri ve yönetim eğitimleri gibi öğrenme fırsatlarına erişim
Kooperatif yolu ile kayıtlı sektöre geçiş fırsatları	Güvenli çalışma koşullarında insana yakışır iş	Sosyal bakım ve sağlık hizmetleri gibi hizmet ve malların ulaşılabilir ve satın alınabilir olması
İş sermayesi, finansman ve pazar alanlarına erişim	Kolektif pazarlık gücü	Kendine güven ve saygıda gelişim
Ekonomik faaliyetlerle ilgili beceri ve bilgiye erişim fırsatları	İşyerinde katılımcı demokrasinin artışı	
Kırsal alanda ekonomik kalkınma		

¹⁵ COPAC (The Committee for the Promotion and Advancement of Cooperatives), Kooperatifler Tanıtım ve Geliştirme Komitesi, kamusal ve özel bir dizi kuruluşu bir araya getiren bir destek ittifakıdır: <http://www.copac.coop/>

¹⁶ Bkz, http://www.copac.coop/wp-content/uploads/2015/07/COPAC_PolicyBrief_CoopsWomen.pdf

► Eşitlik esasına dayanan yapılar olan kooperatifler kadınların temsili için demokratik bir ortam sağlarlar.

Kooperatiflerin kadınların ekonomik güçlenmesine yönelik potansiyelleri, ICA çatısı altındaki örgütler kadar diğer pek çok kalkınma aktörü tarafından da işaret edilmektedir. ILO ve ICA’nın birlikte yaptıkları 2015 tarihli ve “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi: Kooperatif Yolu” başlıklı çalışmada, dünya genelinde uygulanmış 581 anket ve 14 kilit paydaş görüşmesi sonuçlarına dayalı olarak, kooperatiflerde eşitlik konusuna yükselen bir ilgi olduğu; kadınların kooperatiflerdeki yönetici pozisyonlarında giderek daha fazla yer aldıkları ve yavaş da olsa ağırlıklı kadın ortaklara sahip kooperatiflerin sayısının artmakta olduğu vurgulanmaktadır. Kooperatiflerin tüm ortakların eşitliğine dayalı yapısı; ortaklarına yönelik eğitim, bilgilendirme, örgütlenme ve toplu pazarlık ile güçlendirici yapısının kadınların iş yaşamındaki temel eksikliklerini hızla kapatmalarına yardımcı olduğunun bu kapsamda altı çözülmüştür.

Buna karşılık, söz konusu çalışma, kooperatiflerin kadınların ekonomik güçlenmesine yönelik taşıdıkları potansiyelin hayata geçmesinde bazı sorunları da ortaya koymuştur: Kooperatiflerin sermaye değerlerinin artırılmasına yönelik hissettiği baskı, onları şirketlere benzemeye itebilmekte; bu yönelim de onların sosyal hedefler ve demokratik yönetim ilkelerini ikinci plana atabilmesine yol açabilmektedir. Yönetimde rotasyon eksikliğinin tükenmişliğe yol açtığı gözlenmektedir. Kooperatiflerin işletilmesinde, ortakların beceri açıklarının riskler oluşturduğu görülmektedir. Başta tüketim ve kredi kooperatifleri olmak üzere, kadınların ortak ve çalışan olarak önemli düzeylerde temsil edildikleri kooperatiflerde, kendilerine yönetimde aynı oranda yer bulamadıkları anlaşılmaktadır. Kadınların geleneksel olarak servet, sermaye ve krediye erişimlerindeki güçlük devam etmektedir.

ILO ve ICA tarafından yapılan bu çalışmada, kooperatiflerin kadınların güçlenmesine katkısının artırılması için aşağıda sıralanan öneriler sunulmaktadır:

- Kadın ortaklı yeni kooperatiflerin kuruluşlarının özel olarak desteklenmesi
- Kadın emeği yoğun ya da faydalanıcıları başta kadınlar olan üretim alanlarında kooperatiflerin kurulmasının desteklenmesi
- Kadınların, erkeklerin yoğun olarak çalıştığı ve artı değeri yüksek sektörlerdeki karma kooperatiflerde temsilinin güçlendirilmesi
- Kooperatifçilik alanında eşitlik ilkesini öne çıkaran ulusal ve uluslararası mevzuatın geliştirilmesi
- Kooperatif yasalarının, kadınların ortaklar olarak temsil ve kontrollerini geliştirecek şekilde revizyonu
- Kooperatif tüzük ve ana sözleşmelerinde cinsiyet eşitliği ilkesine yer verilmesinin sağlanması
- Kooperatiflere yönelik eşitlik politikaları hazırlanması, eşitlik planları yapılması ve uygulanmasının teşviki
- Eşitlikçi uygulamalara sahip kooperatifler için ürün ve hizmet etiketleme modelleri oluşturulması
- Birlikler ve diğer üst kooperatif birliklerinde eşitlik çalışma grup ve komiteleri oluşturulması
- Kadın ortaklar ve kadınlara ait kooperatiflerin görünürlüğünü artıran etkinliklerin organizasyonu ve teşviki
- Kooperatif uzmanlarınca yerelde hizmet sunumu
- Kooperatif modelinin örgün ve yaygın eğitim müfredatlarında yer alması ve genel anlamda bilgilendirme faaliyetleri geliştirilmesi
- Kadınlara ait kooperatiflerde yatırım finansmanına ve ortaklığa yönelik ihtiyaç duyulan araçların geliştirilmesi
- Cinsiyete duyarlı kooperatif istatistik sisteminin geliştirilmesi.

Kadınların güçlenmesi ve kooperatifler arasındaki ilişkinin geliştirilmesi hedefinin, bu kadar çok sayıda alana dair politika ve önlemler öneriyor olması çarpıcıdır. Bu çok boyutluluk, söz konusu politika hedefinin ancak kapsamlı tedbirlerle hayata geçirilebileceğini; ayrıca kadın kooperatifleri kadar, karma kooperatifler ve potansiyel kooperatifleşme alanlarına da odaklanması gerektiğini göstermektedir.

Weber ve Duguid (2016) kooperatiflerin kadınların güçlenmesindeki rolü konusunda ICA-CICOPA için gerçekleştirdikleri literatür araştırmasında, kadınların güçlenmesi ve kooperatifler arasındaki ilişkilerin birkaç farklı düzeyde değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Araştırmacıların tespitlerinden de hareketle kadınlar ve kooperatifler arasındaki ilişkilerin kadının güçlenmesine hizmet eder şekilde düzenlenmesi konusunun üç boyutu bulunduğu söylenebilir.

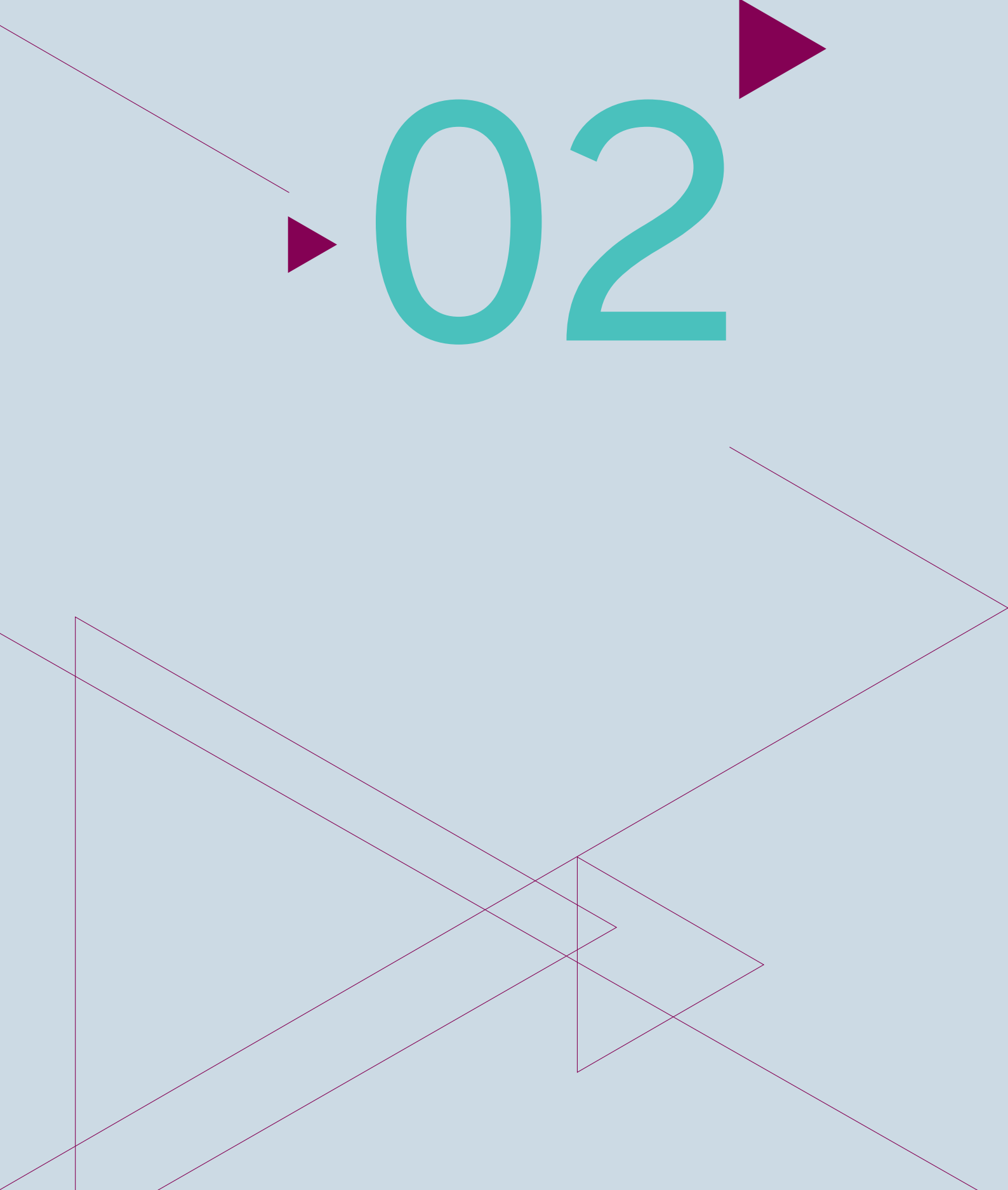
(1) Yerel kadın örgütleri olarak kadın kooperatiflerinin güçlenmesi: Ortak, yönetici ve çalışanları olarak sadece kadınların oluşturduğu kooperatifler, cinsiyetler arasında mekânsal ayrışmanın güçlü olduğu ülkelerde görülen kooperatif yapılarıdır. Kadın hareketliliğini sınırlayan cinsiyetçi sosyal normlar ve kadının sosyal ve ekonomik güçsüzlüğü nedeniyle kamusal alanda bir araya gelmesi ve kamusal bir örgüt ile ortaklık temelli bağ kurması güç olan kadın gruplarını dayanışma esasında bir araya getiren bu kooperatifler, önemli sosyal içerme modelleridir. Bu vasıfları ile “kadın kooperatifleri” yerelde kadınların çoklu ihtiyaçlarına cevaplar geliştirmek için oluşturdukları öz-örgütlenmelerdir. Kadınların sosyal yaşama katılımında yaşamsal becerilerinin gelişmesi, işgücüne katılım ve üretici faaliyetlerle ilgili becerilerinin gelişmesi, kadınlara özel sosyal, sağlık ve eğitim ile ilişkili, kadına yönelik şiddet ve gelir elde etme konusundaki ihtiyaçların karşılanmasında bu örgütlenmelerin somut ve can alıcı bir role sahip olduğu söylenmelidir. Söz konusu kooperatiflerin desteklenmesi, kadınların sosyal güçlenmesi açısından önem taşımaktadır. Ancak bu kadın kooperatifleri çoğu zaman ekonomik anlamda zayıflık ve kırılganlık sergilerler. Gelir getirici faaliyetlerin geliştirilmesi ve yönetilmesi, sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda sorunlar yaşamaktadırlar.

(2) Ekonomik yaşantının katılımcıları olarak kadınların kooperatiflerde güçlenmesi ve kadın kooperatiflerinin güçlenmesi: Karma kooperatiflerin ortak, çalışan ve yöneticileri arasında belirgin bir erkek hakimiyeti söz konusudur. Kadınların kooperatiflerde güçlenmesi için karma kooperatiflerde temsil ve etkinliklerinin artırılmasına çalışılmalıdır. Kadınların sadece kadınların kurup yönettikleri kooperatifler dışında kalan, karma kooperatiflerde ortak, çalışan ve yönetici pozisyonlarında temsilileri kadınların ekonomik güçlenmesine katkı sağlar. Ayrıca kadınların üretici, işçi ve lider kimlikleri ile güç kazanmaları için kritik önemdedir. Kooperatifler dünya ekonomisinin önemli öğelerinden biridir ve kadınların bu alan vasıtası ile ekonomik faaliyet alanlarında var olabilmeleri ve güçlenmeleri toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı yapar. Kadınların kontrol edebildikleri ekonomik kaynakların erkeklere göre sınırlı olmasının sonuçları, kooperatifler gibi kaynakların ortaklaştırılması yolu ile güçlenmeyi hedefleyen örgütlenmeleri kendileri için önemli mekanizmalar haline getirmektedir. Cinsiyet bazında toprak ve servet, ekipman, mesleki beceri, kredi ve sermaye sahipliği alanındaki açıkların kapatılması kadınların kooperatiflerde güçlenmesi ile daha kolay hale gelecektir. Kadınların ekonomik güçlenmeleri ve çalışma koşullarının geliştirilmesi açısından bu strateji önem taşımaktadır.

(3) Kooperatif faaliyetlerinin yararlanıcısı ve kooperatifte işçi olarak kadınlar -Kadınların kooperatif hizmetleri aracılığıyla güçlenmesi: Kooperatifler kadınların çok ihtiyaç duyduğu yerel, ulaşılabilir ve güvenilir bakım ve ev hizmetlerinin sağlanmasında önemlidir ve kooperatif ortak, çalışan ya da yöneticisi olmasa da sağladıkları hizmetler ile kadınların güçlenmesine hizmet etmektedir. Ayrıca bu alanın emekçisi olan kadınlar daha olumlu iş ve istihdam koşullarına ulaşabilmektedir. Kadınların özellikle ev içerisinde ücretsiz olarak sağladığı hizmetlerin yaygın ve erişilebilir şekilde sağlanması için kooperatiflerin geliştirilmesinin kadının güçlenmesi açısından iki önemli sonucu olacaktır. Öncelikle kadınlar ev ve bakım işleri alanında ihtiyaç duydukları hizmetlere, bunları sağlayan kooperatifler yolu ile daha yaygın düzeyde ulaşabilecek ve kadınların üzerindeki ücretsiz emek yükü azalacak ve ekonomik fırsatlara daha kolay erişebileceklerdir. Ayrıca, kadınlar söz konusu alanlarda kooperatifler aracılığıyla ücretli çalışma imkanına kavuşabilmektedirler. Daha önce enformel sektörde kötü çalışma ve istihdam koşulları altında gerçekleştirdikleri işleri, kooperatif sayesinde güvenceli ve insana yakışır koşullarda gerçekleştirme imkanları olabilmektedir. Böylece işçi kimliği ile de güçlenmektedirler.

02

► Türkiye’de Kadın Kooperatifleri

Türkiye’de kadın kooperatifleri ile ilgili yürütülen güncel tartışmalar genel olarak mevcut kadın kooperatiflerinin sorunlarına ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerine odaklanmıştır. Diğer yandan karma kooperatiflerdeki kadınların deneyimleri ve/veya dünyada birçok örneğine rastlanan kadınların potansiyel kooperatifleşme alanlarının yasal alt yapısı (ev eksenli üretim, bakım vb. gibi) üzerine kapsamlı sorular sorulmamış, argümanlar yürütülmemiştir. Bu kapsamda bu bölümde var olan kadın kooperatiflerinin mevcut durumlarına ve sorun alanlarına odaklanılmıştır.

2.1. Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Desteklenmesinin Küresel ve Ulusal Düzeyde Dayanağı

Kooperatifler yoksulluğun azaltılması, ekonomik etkinlik ile sosyal adaletin bir arada sağlanması ve ülkelerin kalkınmasına katkı sağlaması gibi potansiyellere sahiptir. Günümüzde uluslararası örgütler, kooperatifçiliğin tüm dünyada yaygın bir ekonomik ve sosyal örgütlenme çözümü olması yönünde kapsamlı yol haritaları çizen önemli aktörler olarak öne çıkmaktadır. Kooperatifçilik hareketinin uluslararası alanda en önemli paydaşlarından ILO’nun 2002 yılında kabul ettiği 193 No’lu “Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi” tavsiye kararı ile kooperatifçiliğe ilişkin hedefler, politika çerçevesi ve devletlerin kooperatifçiliğin teşviki için alması gereken tedbirler ayrıntılı şekilde tanımlanmıştır.

Birbirinden farklı toplumsal kesimlerce, farklı ekonomik alanlarda ve değişen ölçeklerde yürütülen kooperatifler, kriz dönemlerinde iş kaybını önlemekte ve yeni girişimleri destekleyebilmektedir. Özellikle 2008 yılında küresel düzeyde ortaya çıkan ekonomik krizin etkileriyle baş etmede bir çözüm olarak tüm dünyada kooperatifçiliğin önemi giderek artmıştır.¹⁷ Bu kapsamda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun kooperatifler hakkında farkındalık yaratmak, kooperatiflerin kurulması ve güçlendirilmesini desteklemek ve hükümetleri bu yönde teşvik etmek amacıyla 2012 yılını Uluslararası Kooperatifler Yılı ilan etmesi uluslararası kooperatifçilik hareketine yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu doğrultuda 2012 yılında Avrupa Komisyonu tarafından, “AB-2020 Strateji Belgesine Kooperatif Katkıları” başlıklı kooperatiflerin sürdürülebilir ekonomik ve sosyal gelişmeye katkısına dikkat çeken bir konferans düzenlenmiştir. Günümüzde AB ülkelerinde kooperatiflerin geliştirilmesi ve desteklenmesi yönünde çalışmalar ve ilgili mevzuatta yapılan düzenlemelerle kooperatiflerin rekabet yeteneği artırılmıştır.

Kooperatifçilik yoluyla kalkınma, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’nin de yakından deneyimlediği sosyo-ekonomik konjonktürel dalgalanma dönemlerinde, toplumdaki sosyal ve ekonomik dengeyi sağlamaya yönelik önemli araçlarından birisi olarak ortaya çıkmaktadır. “Uluslararası Kooperatifler Yılı” kapsamında Türkiye’de de kooperatifçiliğin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi yönünde önemli çalışmalar yapılmıştır. Kooperatiflerin Ticaret Bakanlığı bünyesinde teşkilatlanması amacıyla; kooperatifçiliğe ilişkin politika ve stratejileri belirleme, kooperatiflerin desteklenmesi yönünde projeler geliştirme faaliyetlerini yürütmek amacıyla 2011 yılında Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü¹⁸ kurulmuştur. Mülga Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü’nce 2012-2016 yılları arasında uygulanmak üzere Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP) hazırlanmıştır. Söz konusu Eylem Planı Cumhuriyet tarihinde kooperatifçilik politikalarının kararlaştırıldığı ilk kapsamlı vizyon çalışmasıdır ve bir yol haritası niteliğindedir. Bu planda belirtilen stratejik hedef ve faaliyetler arasında 3.7. numaralı “Kadınlarımızın girişimcilik kabiliyetlerinin artırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması için kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yönünde çalışmalarda bulunulacaktır” eylemine yer verilmiştir. Bu eylemle birlikte kadınların kooperatif çatısı altında örgütlenmesinin teşvik edilmesi, çalışma üretme ve pazarlama imkanlarının artırılması, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda çalışmalar yapılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kadın kooperatifleri ile ilgili alınacak tedbirlerden sorumlu kurumlar olarak belirlenmiştir.

¹⁷ Benzer şekilde, 2020 yılının başında tüm dünyayı etkisine alan COVID 19 pandemi sürecinin etkileri sadece sağlık alanında değil, sosyal ve ekonomik yaşamda da derinden hissedilmiştir. Bu süreçte daralan istihdam olanakları ve artan işsizlikle birlikte derinleşen ekonomik krizin etkileri ile başa çıkmak için kooperatifler işlevsel araçlar olarak ele alınabilir.

¹⁸ Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 08/06/2011 tarih ve 27958 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan KHK doğrultusunda kurulmuştur. 10 Ocak 2019 tarihli ve 30651 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan kararname ile Ticaret Bakanlığı bünyesinde iki farklı genel müdürlük olan Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü ile Esnaf ve Sanatkarlar Genel Müdürlüğü, “Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü” adı altında birleştirilmiştir.

Aynı zamanda, Mülga Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü 2012 yılının Ekim ayından başlayarak TÜKOSEP 3.7. numaralı eylemi kapsamında kadın kooperatiflerine yönelik “Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi (KADIN-KOOP)” adıyla bir proje yürütmüştür. Söz konusu projenin amacı kadınların girişimcilik kabiliyetlerinin artırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması için kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yönünde çalışmalarda bulunmaktadır.

Tarım ve Orman Bakanlığı, kırsalda kadın kooperatifleri ile faaliyetlerini Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı bünyesindeki Kırsalda Kadın ve Aile Çalışma Grubu yoluyla sürdürmektedir. Söz konusu grubun kırsal alanda kadınlara yönelik faaliyetleri arasında; tarımsal ve sosyal konularda eğitim ve yayım hizmetleri vermek; kooperatif kurmalarının desteklenmesine yönelik çalışmalar yürütmek; tarıma dayalı iş kollarında kadın girişimciliğini özendirmek ve desteklemek; gelir getirici, faaliyet çeşitliliğini arttırıcı ve sosyoekonomik yönden güçlendirici projeler yürütmek; aile çiftçiliğini korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak için kadınlar öncelikli olmak üzere çocuk ve gençlere yönelik eğitim, program ve projeler hazırlamak; sorunların çözümüne yönelik strateji çalışmaları yapmak bulunmaktadır. Bu faaliyetler doğrultusunda 2004 yılından itibaren tarımsal kalkınma kooperatiflerinin buldukları yerlerdeki kadın çiftçilere genel kooperatifçilik ve kooperatif faaliyet alanlarıyla ilgili konularda ülke çapında eğitimler verilmektedir. Bu çalışmalar sonucunda 2019 yılına kadar kooperatifçilik konusunda eğitim alan kadın çiftçi sayısı 74 bini geçmiştir.¹⁹

Avrupa Birliği’ne katılım çerçevesi kapsamında hazırlanan 2008-2013 yılları arasında yürütülen Türkiye’nin ilk Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planında kırsal alandaki kadınların kooperatifleşmesine yönelik ilgili madde “kırsal alandaki kadınların ekonomik konularının iyileştirilmesi hedefi içerisinde – tarıma dayalı iş kollarında kadın girişimciliğinin özendirilmesi, kadınların kooperatif kurmasının desteklenmesi, mevcut kooperatifler içerisinde ortaklıklarının artırılması ve aktif rol almalarının

sağlanması” (Hedef 2.2) ile ilgili stratejik eylemleri içermektedir. Mülga Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı (2012-2016) kadın kooperatiflerine ilişkin tedbirleri de içermektedir. Söz konusu tedbirlerle temel olarak o zamana kadar kırsalda kadınlara verilmiş olan kooperatifçilik ile ilgili eğitim çalışmalarının daha planlı bir çerçeve içinde yürütülmesi, kırsaldaki kadınların etkin ve aktif bir biçimde örgütlenmesi hedeflenmiştir. Kırsal alanda kadının istihdamı ve örgütlenmesi başlığında ele alınan amaçlardan (Amaç 4) birisi olan bu tedbirlerin uygulamaya geçirilmesinde sorumlu bakanlıklar Mülga Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Mülga Gümrük ve Ticaret Bakanlığı; iş birliği yapılacak bakanlık ise Mülga Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda iki temel hedef belirlenmiştir; (1) kadın kooperatifleri destek merkezlerinin kurulması; (2) etkin ve aktif kadın kooperatifleri arasında iletişim ağının oluşturulması. Destek merkezleri ile ilgili ilk hedef için belirlenen faaliyetler (a) Kooperatif biçiminde örgütlenmek isteyen kadınlara kolaylaştırıcı hizmetlerin verilmesi; (b) Kooperatiflerde kadın ortak kotasının bulunması zorunluluğu getirilmesi; (c) Destek merkezlerinde sürekli eğitim hizmetlerinin verilmesi olarak sıralanabilir. İletişim ağları ile ilgili ikinci hedef için belirlenen faaliyetler ise (a) iletişim ağı oluşturulması; (b) başarılı kooperatifleri tanıtabacak yayınların hazırlanması; (c) kooperatifler arasında ürün alışverişinin sağlanması olarak ortaya konmuştur.

Diğer yandan, Mülga Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı 2013 yılında, söz konusu Ulusal Eylem Planı’nda bahsedilen “kırsaldaki kadınların etkin ve aktif biçimde örgütlenmesini sağlamak” faaliyetleri kapsamında Alman Kooperatif ve Raiffeisen Konfederasyonu ile “Kadın Çiftçi Örgütlenmesi İş Birliği Protokolü” imzalamıştır. Bu protokol dayanağını; ayrıca TÜKOSEP 3.7. numaralı stratejik hedeften ve Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013) ekonomik ve sosyal gelişme eksenleri içinde yer alan “Kırsal kesimin örgütlenme kapasitesinin geliştirilmesi, üretici örgütlenmelerinin güçlendirilmesi, eğitim ve

19 <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Egitim-Ve-Yayim/k%C4%B1rsalda-kad%C4%B1n-ve-aile-hizmetleri> 2 Şubat 2022 tarihinde erişilmiştir.

2004 yılından itibaren kadın çiftçilere genel kooperatifçilik ve kooperatif faaliyet alanlarıyla ilgili konularda ülke çapında eğitimler verilmektedir.

yayım faaliyetlerinin etkinleştirilmesi öncelikli olarak ele alınacaktır” ifadesi ile Onuncu Kalkınma Planı taslağında (2014-2018) geçen “Kırsal kesim kadınlarının sosyal güvenlik ve istihdam ile ilişkili sorunlarının çözümünde kooperatifçiliğin önemli bir faaliyet aracı olduğu ve kırsal kesimdeki kadınların kooperatifleşme yoluyla örgütlenmesinin önünün açılması” ifadesinden almaktadır.

Diğer yandan, Türkiye’de kooperatifçiliğin bir girişimcilik türü olarak desteklenmesi konusunda On Birinci Kalkınma Planı’nda somut adımlar hedeflenmiştir. Kalkınma planında kooperatifçilikle doğrudan ilgili maddeler (413, 451, 451.3, 451.4, 600.5) değerlendirildiğinde söz konusu desteğin karma kooperatiflere yönelik odağı dört temel başlıkta toplanabilir:

- ▶ Tarım ürünlerinin pazarlanması kapsamında üretici ve tüketici arasında doğrudan bağlantı kurularak tüketicinin makul fiyattan ürüne erişmesinin sağlanması (m.413)
- ▶ Esnaf ve sanatkârların değişen ekonomik ve sosyal şartlarda rekabet güçlerinin ve kapasitelerinin sosyal ve yenilikçi kooperatifçilik yoluyla artırılması (m.451)
- ▶ Kooperatif Destek Sisteminin hayata geçirilmesi ve kooperatiflerin makine, ekipman, nitelikli personel istihdamı, demirbaş alımı ve tanıtım amaçlı giderlerinin sübvansiyonlu krediler yoluyla desteklenmesi (m.451.3)
- ▶ Kooperatifçilikle ilgili kamuoyunda farkındalık sağlamak ve kooperatifçiliğin farklı alanlarda uygulanabilmesi yönünde çalışmalar yapılması (m.451.4)

Tüm bu odakların yanında On Birinci Kalkınma Planı’nda, kadın kooperatiflerine referans veren maddelerden 451.3. Madde’de bahsedilen “Kooperatif Destek Sistemi” kapsamında başta tarım satış kooperatifleri, sosyal içerikli kooperatifler ve kadın kooperatifleri olmak üzere öncelikli sektörlerde faaliyette bulunan kooperatiflere destek sağlanacağı belirtilmiştir. Doğrudan kadın kooperatiflerine yönelik madde 600.5’te ise; *“kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan desteklerin yaygınlaştırılacağı ve gerekli hukuki düzenlemeler yapılmak suretiyle kadınların kooperatif kurmalarının kolaylaştırılacağı”* vurgulanmıştır.

Ulusal düzlemde önemli gelişmelerden biri de T.C. Cumhurbaşkanlığı’nın 3 Ağustos 2018 tarihinde yayınladığı “100 Günlük İcraat Programı” kapsamında, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın sorumluluğunda “kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin sağlanması, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ve görünürlüklerinin artırılması” hedefinin konulmasıdır (Madde 29). Bu kapsamda 30 Ekim 2018 tarihinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı arasında “Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü” imzalanmıştır. Söz konusu üçlü protokolle kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi, sürdürülebilirliklerinin sağlanması, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi, görünürlüklerinin artırılması ve yaygınlaştırılması ile kadınların kooperatifler yoluyla ekonomik ve sosyal hayata etkin katılımı konularında işbirliği yapılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda 15 Kasım 2018’de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından “Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi Çalıştayı” düzenlenmiştir. Kooperatifçilikle ilgili bakanlıklar, STK’lar, üniversiteler, kooperatifler, yerel yönetimler ve uzmanlar düzeyinde paydaş katılımının olduğu Çalıştay’da katılımcılar kooperatif mevzuatının da ele alındığı ilgili alanlarda görüş ve önerilerini ortaya koymuşlardır. Diğer yandan, T.C. Cumhurbaşkanlığı’nın 13 Aralık 2018’de yayınladığı “II. 100 Günlük İcraat Programı” kapsamında ise yine Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın sorumluluğunda “Kadın Kooperatiflerinin güçlendirilmesi

amacıyla kamu, üniversite, STK ve özel sektörü işbirliğinde faaliyetlerin başlatılması” hedeflenmiştir (Madde 8).

Mülga Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından uygulamaya konulan ve 2018-2023 yıllarını kapsayan “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı”nda kadınların ekonomik konumlarının güçlenmesi, kadın girişimciliğinin desteklenmesi, iş ve aile yaşamının uzlaştırılması konularına öncelikli politika alanı olarak yer verilmiştir. Söz konusu Eylem Planı’nda “Kadınların ekonomik konumunun güçlenmesi ve başta ücretsiz aile işçiliği olmak üzere kayıt dışılıkla mücadeleyle yönelik ekonomik ve sosyal politikaların geliştirilmesi” stratejisi altında “3.7. Kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar arttırılarak devam edecektir.” faaliyetine yer verilmiştir. Bu doğrultuda 15 Eylül 2021 tarihinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün faydalanıcı, ve Tarım ve Orman Bakanlığının ortak faydalanıcı olduğu “Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi” projesi başlatıldı. Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı finansmanıya 30 ay boyunca yürütülecek projenin temel amacı kadın kooperatiflerinin yaygınlaştırılması, kadın kooperatiflerine yönelik teknik kapasite ve farkındalığın artırılması, işbirliğinin geliştirilmesi, kooperatifçiliğe ilişkin bilimsel ve teknik çalışmalar yapılmasını içermektedir.²⁰

Sonuç olarak günümüzde Türkiye’deki kadın kooperatifçiliğine yönelik ilgi hem uluslararası toplumda genel olarak kooperatifçiliğin desteklenmesi ajandası hem de ulusal düzeyde kadınların kooperatifler içerisinde örgütlenmesine yönelik konulan hedefler ve yürütülen stratejiler kapsamında ele alınabilir. Bu doğrultuda, uluslararası düzeyde kooperatifçilikle ilgili çizilen yol haritaları ulusal düzeyde alınacak tedbirler ve uygulamalara da yön vermektedir.

2.2. Türkiye’de Kooperatifçiliğe İlişkin Mevzuat ve Kadın Kooperatifleri için Örnek Anasözleşme

Erken Cumhuriyet döneminden itibaren kooperatifler, ülkenin kalkınmasında önemli bir araç olarak görülmüş ve doğrudan devlet tarafından sağlanan koşullar ile gelişimini sürdürmüştür (Ültanır, 2019: s.29). Bu kapsamda kooperatiflerin desteklenmesi Anayasal güvenceye alınmış, 1961 Anayasası’nın 51. maddesinde yer alan “Devlet kooperatifleri geliştirmek için her türlü önlemi almalıdır” ifadesiyle hükümetlere kooperatiflerin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi yönünde sorumluluk verilmiştir. Anayasa’nın (1982) 171. maddesinde ise kooperatif faaliyetlerine yönelik daha açık bir tanım getirilerek “Devlet milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin arttırılmasını ve tüketimin korunmasını amaçlayan, kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayan tedbirler alır” ifadesiyle, kooperatifçiliğin geliştirilmesi konusunda devletin sorumluluğu devam etmiştir. Günümüzde kooperatifçilik faaliyetleri 24/04/1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu²¹ ile birlikte 18/04/1972 tarihli ve 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve 01/06/2000 tarihli ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında kanun hükümlerine göre yürütülmektedir. Kooperatif hukuku ayrıca örgütsel esasların dışındaki meseleleri düzenleyen bazı yasa ve düzenlemeler ile de ilişki içerisindedir. Bunlar arasında, öncelikli olarak, Ticaret Hukuku, Dernekler Hukuku, İş Kanunu, Vergi Kanunu, Rekabet Hukuku, Sigortacılık Kanunu, İflas Hukuku sayılabilir.

Kooperatif yasaları, geleneksel olarak belli başlı bazı bölümlerden oluşmaktadır. Bunlar, kooperatif tanımı, ortaklık statüsü, haklar, zorunluluklar, katılım esasları, hesap verilebilirlik, denetim ve kontrol, sorumluluk başlıkları altında toplanabilir. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nda kooperatif, “tüzel

²⁰ <https://www.aile.gov.tr/ksgm/haberler/kadinlarin-kooperatifler-yoluyla-guclendirilmesi-projesi-baslatildi/>

²¹ 26.10.2021 tarihinde 7339 Sayılı Kooperatifler Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla birlikte 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’nun ek iki maddesi dahil 15 maddesi değiştirilmiş ve yasaya dört geçici madde eklenmiştir. Yeni yasa ile getirilen yenilikler arasında KOOPBİS’in yasal statü kazanması, elektronik ortamda genel kurul yapılabilmesi, Genel kurullarda bakanlık temsilcisinin bulunması zorunluluğu, kooperatif yönetim kurulu üyeleri ve yedekleri ile kooperatiflerin denetleme organı üyeleri ve yedeklerinin kooperatifçilik eğitimi alma zorunluluğu, kooperatif ve üst kuruluşlarının dış denetime tabii olmasının yasallaşması bulunmaktadır. Doğrudan kadın kooperatiflerine yönelik düzenleme olarak 1163 sayılı Kanunun 93 üncü maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir. “Ortaklarının çoğunluğu kadınlardan oluşan ve kadın emeğinin değerlendirilmesi amacıyla kurulan kooperatifler ile ortaklarının çoğunluğu engellilerden oluşan kooperatiflerin, bu Kanun ve 6102 sayılı Kanun gereğince tescil ve ilana tabi işlemlerinden ücret alınmaz ve ilana tabi olanlar Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ücretsiz olarak yayımlanır. Bu kooperatiflerden, 18/5/2004 tarihli ve 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanununun 24 üncü maddesi gereğince odaya kayıt ücreti ve yıllık aidat ile aynı Kanunun 25 inci maddesinde tanımlanan munzam aidat alınmaz.” https://sosyalekonomi.org/kooperatifler-kanunu-degisikligi-ne-getiriyor/#_ftn1

kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklar” olarak tanımlanmıştır. Yasanın diğer bölümlerinde, ortaklık kurulması ve bunun sonlandırılması, ortakların hak ve yükümlülükleri, kooperatif hesapları, kooperatif organları, kooperatif birlikleri ile ulusal birlik, kooperatif danışmanları ve Ticaret Bakanlığının görev ve yetkileri düzenlenmiştir.

Kooperatiflerin faaliyet alanlarına yönelik herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır. Bununla birlikte, kooperatifler, faaliyet alanlarına ana sözleşmelerinde yer verecek ve bunu ilgili Bakanlık ya da il müdürlüğüne göndereceklerdir. Kooperatif alanında yetkili bakanlıklar, Tarım ve Orman Bakanlığı (tarımsal kalkınma kooperatifleri), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (yapı kooperatifleri) ve Ticaret Bakanlığı’dır (diğer tüm kooperatifler). Kooperatiflerin minimum ortak sayısı 7’dir. Gerçek ve tüzel kişiler kooperatif ortağı olabilirler. Bir ortaklık payının değeri 100 Türk lirasıdır. Kooperatife giren ortaklar en çok 5000 pay taahhüt ederler. Ortaklık payının değeri kooperatiflerin amaç ve faaliyetleri konularına göre ilgili Bakanlıkça arttırılabilir. Ortaklık pay tutarının belirli bir tavan tutara kadar artırılması, ortakların sınırlı veya sınırsız sorumluluklarının belirlenmesi, Genel Kurul koşulları vb. gibi esaslar kooperatif ana sözleşmesinde düzenlenebilmektedir. Gelir-gider farkının tamamının ihtiyat akçesine dahil edilmemesi ana sözleşme ile kararlaştırılabilir. Ortaklara faaliyetlere katılımları oranında gelir-gider farkı dağıtılabilir. En az yüzde elli oranında fazlanın dağıtımını takiben ana sözleşmede bu yönde bir madde bulunması ve devlet tahvilleri için belirlenmiş oranı aşmaması koşulu ile ortaklara sermaye faizi ödenebilir. Ortaklık dışı işlemlerden kazançlar da ana sözleşmede yer verilmek koşulu ile dağıtılabilir. Ancak gelir-gider farkının en az yüzde 10’u ihtiyat akçesi olarak ayrılmak zorundadır. Kooperatiflerin belirli koşullar

altında elde ettikleri gelir-gider farkı, kurumlar vergisinden muaftır. Bu düzenlemeden faydalanmak için kooperatiflerin sermaye üzerinden kazanç dağıtmaması, yönetim kurulu başkan ve ortaklarına hisse vermemesi, yedek akçeleri ortaklarına dağıtmaması ve son olarak da ortaklık dışı işlemlerden kazanç sağlamamış olması gerekmektedir. Son koşula ilişkin 2017 yılında Kurumlar Vergisi Kanunu’nda yapılan düzenleme ile ortaklık ve ortaklık dışı işlem kazanç kayıtlarının ayrılması hedeflenmiştir. Buna göre, ortaklık dışı işlem yapan kooperatifler bir işletme kurmuş kabul edilecek ve ilgili kazançları kurumlar vergisine tabi olacaktır.

Kooperatifler Kanunu’nun 93. maddesine göre, kooperatiflerin diğer mali muafiyet ve muafiyetleri şunlardır:

- ▶ Kooperatiflerin birbirlerinden ya da kendi ortaklarından aldıkları faiz ve komisyonlar, ortaklara vekalet etmek nedeniyle aldıkları paralar, banka ve sigorta muameleleri vergisinden muaftır.
- ▶ Tuttukları her tür defter ile ana sözleşmelerin tasdik ve açılış tasdiklerinde sayfaların mühürlenmesi her türden harç ve damga vergisinden muaftır.
- ▶ Kiraya verilmediği veya gelir getirir şekilde birinin kullanımına verilmediği sürece kooperatifler, sahip oldukları gayrimenkul mallar üzerinden alınacak her tür vergiden muaftır.
- ▶ Ortakların kooperatife verecekleri gayrimenkuller dolayısıyla oluşabilecek her tür vergi ve harçtan muafırlar.
- ▶ Gayrimenkullerin kullanım haklarının ve gayrimenkul mükellefiyetinin kooperatiflere, kooperatif birliklerine, kooperatif merkez birliklerine, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği’ne sermaye verilmesi halinde bunlar Emlak Alım Vergisi Kanununun 9 uncu maddesindeki indirimli nispetten faydalanırlar.

26 Ekim 2021 tarihinde Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 7339 Sayılı Kooperatifler Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’da 1163 sayılı kanunun 93. Maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

- *Ortaklarının çoğunluğu kadınlardan oluşan ve kadın emeğinin değerlendirilmesi amacıyla kurulan kooperatifler ile ortaklarının çoğunluğu engellilerden oluşan kooperatiflerin, bu Kanun ve 6102 sayılı Kanun gereğince tescil ve ilana tabi işlemlerinden ücret alınmaz ve ilana tabi olanlar Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ücretsiz olarak yayımlanır. Bu kooperatiflerden, 18/5/2004 tarihli ve 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanununun 24 üncü maddesi gereğince odaya kayıt ücreti ve yıllık aidat ile aynı Kanunun 25 inci maddesinde tanımlanan munzam aidat alınmaz*

Kooperatif ortaklarının sigortalılığı konusu Sosyal Güvenlik Kurumu’nun 2013/11 sayılı Genelgesinde düzenlenmiştir. Kooperatif başkanları ve kooperatifin yönetim kurulunda olan ortakların kooperatif faaliyetleri kapsamında yaptıkları işlerden dolayı sigortalanma imkanları bulunmamaktadır. Söz konusu düzenlemeler Ek, 24/4/2019/ tarihli ve 2019/09 sayılı Genelge ile şu şekilde açıklığa kavuşturulmuştur.

- *1163 sayılı Kooperatifler Kanunu gereğince kooperatif başkanları ile kooperatifin yönetim ve denetim kurullarına seçilenler, bu göreve seçimle geldiklerinden aralarındaki hukuki ilişki, vekalet akdine ve kanunda belirtilen görevlerini yerine getirmelerine dayandığından sigortalı sayılmayacaklardır. Bu görevlerinden dolayı huzur hakkı veya sair bir ad altında ücret almaları akdin niteliğini değiştirmeyecektir. Ancak, kooperatif başkanları ile kooperatifin yönetim, denetim kurullarına seçilenler ve üyeleri; bu görevleri haricinde, hizmet akdine tabi olarak üçüncü şahısların yapabilecekleri işleri yapmaları karşılığında ücret ödenmesi şartıyla Kanunun 4’üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılacak, geriye dönük yapılan bildirimler ise cari usullere göre sonuçlandırılacaktır.*

Yedi veya daha fazla sayıdaki kooperatif yine kooperatif formunda bir araya gelerek birlikler oluşturabilirler. Kooperatifler, eğer sorumlu Bakanlık bölge temelli bir yönetim öngördü ise, bölgelerinde yalnızca bir birliğe üye olabilirler. Birlikler bir araya gelerek merkez birlikleri oluşturabilirler. Birlik ve üst birlikler de Ulusal Birlik oluşturabilirler.

Kooperatif organları Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu’dur (tasfiye halinde tasfiye kurulu da eklenmelidir). Genel Kurul karar almaktan sorumlu organdır ve en az yılda bir defa olmak üzere toplanır. Toplantılara Bakanlık temsilcisi de katılım gösterecektir. Her ortağın bir oy hakkı bulunmaktadır. Tasfiye veya üyelik yükümlülüklerinin artırılması gibi kararlar alınması için Genel Kurulda 2/3 çoğunluk gereklidir. Yönetim Kurulu, en az üç ortaktan oluşur. Yönetim kurulu, kanun ve

anasözleşme hükümleri içinde kooperatifin yönetimi ve temsilinden sorumludur ve üyeleri 4 sene için seçilir. Denetim Kurulu, iç denetimden sorumludur ve Genel kurul tarafından, denetleme organı olarak görev yapmak üzere en fazla dört yıl için en az bir denetçi seçilir.

26.10.2021 tarihinde yürürlüğe giren Kooperatifler Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda 1163 sayılı Kanunun 55. Maddesine getirilen ek üçüncü fıkraya göre “çalışma konusu, ortak sayısı ve ciro gibi kistaslara göre belirlenen kooperatiflerin yönetim kurulu üyeleri ve yedeklerinin, seçilmelerini takiben en geç dokuz ay içinde kooperatifçilik eğitim programını tamamlamaları şarttır. Aynı kanun değişikliğinin 65. Maddesinde kooperatiflerin denetleme organı üyeleri ve yedekleri için eğitim programı tamamlama zorunluluğu benzer koşullarla ön görülmüştür.

Kooperatifler, ilgili Bakanlık tarafından açılış onayı almalarını takiben ticaret siciline kayıtlarını yaptırırlar. Kooperatiflerin dış denetiminden ilgili Bakanlıklar sorumludur. Bu yetkilerini başka bir kuruma devredebilirler ya da kendi gözetmen ve denetçileri ile doğrudan denetim yapabilirler.

2011 yılında Ticaret Bakanlığı tarafından kadın kooperatifleri için yayınlanan bir genelge²² ile Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifleri adı altında örnek ana sözleşme kabul edilmiştir. Aynı dönemde, valiliklerce kuruluşuna izin verilmesi uygun görülen kooperatif türleri arasında yerini alan kadın kooperatiflerinin kuruluş işlemleri il müdürlüklerine aktarılmış ve

müdürlüklerden bu tür kooperatiflerin kurulmasını teşvik etmeleri istenmiştir. Anasözleşme’de²³ kooperatifin amacı “ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile ekonomik faaliyetleri kapsamında yer alan ve hizmet üretimi ile bunların pazarlanmasına yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, girişimlerini desteklemek, üretim becerilerini geliştirmek, böylece ortaklarının ekonomik menfaatlerini koruyarak sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşamalarını sağlamak” (Madde 6) olarak belirtilmiştir. Bu ana sözleşme kapsamında 2013 yılından itibaren “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” ünvanlı yeni kooperatifler kurulmuştur.

► **Anasözleşme’ye göre kadın kooperatifleri bu amaç doğrultusunda şu çalışmaları yapar:**

- Ortaklarının ürettiği mal ve hizmetlerin yurt içinde ve yurt dışında pazarlanmasına, tanıtım ve satışına aracılık etmek; gerekli ithalat ve ihracat işlemlerini bizzat yapmak ya da yaptırmak,
- Ortakları ve ortağı olmayan kadınlar için dikiş, nakış, keçe yapımı, seramik ve cam yapımı, el ürünleri tasarımı, moda tasarımı, takı tasarımı, ev yemekleri ve unlu gıda yapımı, pasta, çikolata yapımı ve süslemeciliği gibi üretime yönelik beceri kursları açmak,
- Ortakları için okuma yazma, bilgisayar, girişimcilik, liderlik, mahalle anneliği, çevre düzenleme, halk sağlığı, kadın hakları ve yaşam kalitelerini iyileştirmeye yönelik çeşitli eğitim programları düzenlemek; bu konularda kurs ve mesleki eğitim programlarına yönelik uygulama atölyeleri açmak,
- Ortaklarının üretimleri ile seramik, cam, keçe, kumaş, gıda ve her türlü el yapımı hediyelik eşya ürünlerini satın almak, pazarlamak ya da pazarlanmasını sağlamak; yiyecek-içecek servisi (catering) hizmeti vermek,
- Ortaklarına hizmet, imalat ve ticaret sektörlerinde kendi işlerini kurmaları ve geliştirmeleri amacıyla danışmanlık ve eğitim hizmetleri sağlamak ve ürettikleri ürünleri pazarlamak,
- Ortaklarına ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere diğer kurum ve kuruluşlardan verilecek krediye aracı olmak; ortakları ve personel için yardım fonu oluşturmak; ortaklarının özel sigorta ihtiyaçlarına aracı olmak,
- Kooperatifin amaç ve konusunun gerektirdiği işletmeler, imalathaneler, atölyeler, sosyal tesisler, misafirhane, öğrenci yurdu ve benzeri tesisler kurmak ve işletmek veya işletilmesini sağlamak,
- Kooperatifin amaçları doğrultusunda taşınır ve taşınmaz mallar edinmek, bina/arsa almak, kiralamak ya da yaptırmak, gerektiğinde satmak, aynı haklar tesis etmek, işletme devralmak, kooperatif yatırımları için gerekli tesisleri yapmak ya da yaptırmak,
- Faaliyetlerini sürdürebilmek için gelir getirci ticari faaliyetlerde bulunmak, ticari işletmelere iştirak etmek; ticari işletme kurmak ve işletmek,

22 2011/3 Kooperatif kuruluş ve ana sözleşme değişiklik işlemlerinde yetki devri konulu Genelge

23 Ana sözleşme metni için bkz: <https://ticaret.gov.tr/data/5d41a0d313b87639ac9e013d/8cdca2127f2668cc6c36d994707643d5.pdf>

- ▶ Ortaklarının sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerinin tanıtımı, sergilenmesi ve pazarlanması amacıyla yurt içi ve yurt dışında fuar, şenlik, sergi, kermes gibi faaliyetler düzenlemek; bu amaçla düzenlenmiş faaliyetlere katılmak veya ortaklarının katılmasına aracılık etmek,
- ▶ Konusu ile ilgili eğitim kitapçıkları, broşür, dergi ve kitap gibi yazılı ve görsel yayın materyallerinin takibini, arşivlenmesini, basımını ve dağıtımını yapmak,
- ▶ Ortaklar ve yakınları arasında sosyal etkileşimi artırmak üzere sosyal ve kültürel nitelikli faaliyetler düzenlemek; kültürel gelişim amacıyla kütüphane, okuma odası, sanat galerisi, spor ve tiyatro faaliyeti üniteleri kurmak ve işletmek ya da işletilmesini sağlamak,
- ▶ Sosyal hizmet danışmanlığı için uzman istihdam etmek,
- ▶ Ortaklarının ve onların yakınlarının ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin üretimini yapmak ve/veya alım, satımına aracı olmak,
- ▶ Ortaklarının 0-6 yaş grubu çocuklarının bakımı ve eğitimi için mahalle yuvaları, çocuk oyun odaları açmak ve işletmek; çocukların sağlığı, gelişimi ve bakımı için sağlık üniteleri, oyun ve spor alanları, kültür sanat üniteleri kurmak ve işletmek; çocukların her çeşit araç, gereç, besin maddeleri ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışmalar yapmak, satış yerleri açmak, ürünleri tanıtmak, bunların ihracat ve ithalatını yapmak ya da yaptırmak,
- ▶ Çocukların eğitim ve bakımı konusunda genel bir duyarlılık oluşturmaya yönelik çalışmalar yapmak; anneleri ve aileleri bilgilendirmek,
- ▶ Ortaklarının ve onların yakınlarının sağlığı için gerekli sağlık üniteleri kurmak, sağlık taraması, ilaç yardımı gibi çalışmalar yapmak,
- ▶ Tüm kamu ve özel sektör kurumlarıyla, yerel yönetim birimleri, meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapmak ve onlara destek sağlamak,
- ▶ Ulusal ve uluslararası kuruluşlardan, şahıs ve kurumlardan aynı ve nakdi yardım, bağış ve kredi sağlamak, bunları kooperatif amaçları doğrultusunda kullanmak, ortaklarını bu imkânlardan yararlandırmak,
- ▶ Amacına uygun yardım kampanyası, yemekli toplantı ve benzeri faaliyetler düzenlemek,
- ▶ Şubeler açmak, aynı amaçlı diğer kooperatiflerle iş birliği yapmak, amacına uygun kurulmuş ya da kurulacak olan üst birlik kuruluşlarına katılmak, benzer amaçlı kooperatiflerin kuruluşuna öncülük etmek ve onlara destek sağlamak,
- ▶ Ortaklarının sağlıklı bir çevrede yaşamalarını sağlamak üzere yerleşim alanlarındaki temel hizmetler ve altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi konusunda çalışmalar yapmak; yerel yönetimlerle bu amaçla iş birliğinde bulunmak,
- ▶ Çevre konusunda ortaklarını, onların yakınlarını bilgilendirici faaliyetlerde bulunmak,
- ▶ Çevre düzenleme, temizlik, yeşillendirme, su, kanalizasyon, çevre kirliliği, hava kirliliği, ortak alanların düzenlenmesi, geri dönüşüm ve sair konularda gelir getirici ve eğitici çalışmalar yapmak,
- ▶ Çalışmalarını yürütebilmek için gruplar oluşturmak,
- ▶ Ortaklarının ihtiyaç duyacağı danışmanlık (sosyal, kültürel, hukuki, teknolojik, üretimin geliştirilmesi vesaire) hizmetlerini organize etmek ve bu amaçla gerekli personeli istihdam etmek,
- ▶ Faaliyetleri uygulamak için hizmet alımı yapmak,
- ▶ Yurt içi ve yurt dışında fuar, şenlik, sergi, kermes vb. etkinlikler düzenlenmek; bu tür etkinliklere katılım veya ortakların katılımını teşvik etmek,
- ▶ Ortaklarına yönelik sosyal etkinlikler düzenlemek

2.3. Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu

Uluslararası ve ulusal düzeyde yürütülen kooperatifçilik hareketinin etkisiyle Türkiye’de kadınlar tarafından kurulup işletilen kadın kooperatiflerinin sayısı da hızla artmaktadır. Bu kapsamda Cumhurbaşkanlığı tarafından 3 Ağustos 2018 tarihinde açıklanan “I. 100 Günlük İcraat Programları” kapsamında kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi ve kapasitelerinin artırılmasına yönelik bir hedef konulmuş ve bu doğrultuda ana sorumlu olan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 30 Ekim 2018 tarihinde Tarım ve Orman Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı ile “Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü” nü imzalamıştır. 2018 yılından itibaren kadın kooperatifleri alanında devletin önemli ve etkin bir paydaş olarak görünür olmasının sonucu olarak sadece 2019 yılında, Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı’nın verilerine göre yaklaşık 100 kadın kooperatifi kurulmuştur.

Türkiye’de kadın kooperatifleri genel olarak Ticaret Bakanlığı veya Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde kurulmaktadır. Ticaret Bakanlığı bünyesinde kurulan kadın kooperatifleri çoğunlukla “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” olarak kurulmaktadır. Kadınların emeğinin kooperatif çatısı altında değerlendirilmesi amacıyla ortakları kadın olan ve kadınlara istihdam sağlamayı hedefleyen bu kooperatif türü 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun 88’inci maddesi uyarınca 2013 yılında hazırlanan örnek bir anasözleşme ile kurulmaktadır. Bu sözleşme kapsamında kurulan kadın kooperatiflerinin sayısı sözleşmenin ilk hazırlandığı yıl 3 iken, 2016 yılında 56’ya ulaşmıştır (Mülga Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Türkiye Kooperatifçilik Raporu, 2016).²⁴ Ticaret Bakanlığı’nın Mayıs 2020 verilerine göre, Bakanlığa bağlı kurulmuş kadın kooperatiflerinin sayısı toplam 333’tür. 297’si faal durumda olan bu kooperatiflerin toplam 4783 ortağı bulunmaktadır (bkz. Tablo 2.3.).

► Tablo 2.3. Ticaret Bakanlığına Bağlı Kadın Kooperatifleri

Kooperatif Türü	Faal Olan			Faal Olmayan		
	Kooperatif Sayısı	Kadın Ortak Sayısı	Erkek Ortak Sayısı	Kooperatif Sayısı	Kadın ortak Sayısı	Erkek Ortak Sayısı
Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	241	3524	37	11	88	0
İşletme Kooperatifi	44	700	7	20	246	0
Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	1	2	5	0	0	0
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	5	39	0	1	7	0
Kalkınma Kooperatifi	2	14	0	0	0	0
Yardımlaşma Kooperatifi	1	36	0	0	0	0
Küçük Sanat Kooperatifi	1	10	0	3	70	0
Tüketim Kooperatifi	1	7	0	1	40	0
TOPLAM	297	4332	49	36	451	0

Kaynak: Ticaret Bakanlığı 31.05.2020 tarihli verisi

²⁴ Aynı rapora göre unvanında “kadın” kelimesi bulunan farklı anasözleşmelerle kurulmuş diğer kooperatiflerin sayısı 85’tir.

Ticaret Bakanlığının 14.05.2021 tarihli Türkiye Geneli Kooperatif ve Birlik Raporu’na bakıldığında 2021 yılı itibari ile Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri’nin sayısının çarpıcı bir şekilde 241’den 594’e

yükseldiği görülmektedir.²⁵ Diğer yandan saha çalışması çıktılarını olarak erişilen bilgiler değerlendirildiğinde bu sayının daha da fazla olduğu anlaşılmıştır (bkz. Tablo 2.4.).

► Tablo 2.4. 2012- 2021 yılı Ticaret Bakanlığına Bağlı Kadın Kooperatifleri Sayısı

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi	59	60	60	60	60	60	60	60	61	61
Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2	8	20	44	59	86	107	201	450	715

Kaynak: Saha çalışması çıktıları olarak erişilmiştir (25 Kasım 2021)

Diğer yandan, Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde kurulan tarımsal kalkınma kooperatifleri için bir örnek ana sözleşme ve mevzuat bulunmamasıyla birlikte kadın ortakların sayısı %50’yi geçiyorsa söz konusu kooperatifler “kadın kooperatifi” olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu kadın kooperatiflerinin sayısı, 2010’lu yıllardan itibaren Mülga Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nın kadın çiftçilere yönelik destek programları ve tarımsal kalkınma kooperatiflerine ortak olan kadınlara özel eğitimler düzenlemesinin etkisi ile giderek artmaya başlamıştır (Duguid vd. 2015: s. 46). Tarım ve Orman Bakanlığı’nın Temmuz 2020 verilerine göre Bakanlık bünyesinde kadınlar tarafından 37 farklı ilde kurulmuş kooperatiflerin toplam sayısı 74’tür. Söz konusu kooperatiflerin yönetim kurullarındaki toplam 243 üyenin 191’i ve toplam 2916 ortağın 23433’ü kadın ortaktan oluşmaktadır. 2021 yılı Aralık ayında, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Derya Yanık “Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi” toplantısında söz konusu Tarımsal Kalkınma Kooperatif sayısının 137’ye yükseldiğini ifade etmiştir.²⁶

Türkiye’de kadın kooperatif ortaklarının profilleri konusunda yapılmış en kapsamlı çalışma Mülga Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Dünya Bankası iş birliğinde

yürütülmüş olan “Türkiye’de Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Arttırılması Projesi (2012-2017)” kapsamında hazırlanan “Türkiye’de Kadın Kooperatifleri’nin Mevcut Durumu” (Duguid vd. 2015) raporudur. Aynı dönemde, Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) tarafından yürütülen alan araştırması verilerine dayanan “Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi Eğilimler ve İdeal Tipler” raporu da yayınlanmıştır.

Söz konusu çalışmaların sonuçlarına göre, kadınların kooperatif çatısında faaliyetleri el-işçiliği, geleneksel ürünler ve “otantik” ürün pazarlama; ev eksenli basit atölye tipi fason üretim; sosyal hizmet sunumu (kreş, mesleki eğitim ve güçlenme eğitimleri) olarak sıralanabilir. Faaliyet alanlarının da gösterdiği gibi kadın kooperatiflerinde çoğunlukla çeşitli nedenlerle ücretli istihdama girememiş kadınlar örgütlenmekte ve söz konusu kadınların piyasa ile bütünleşmesi sağlanmaktadır (KEİG 2015: s17-19).

Kadın kooperatifleri ortakları genelde orta yaş grubunda, evli ve 1 ila 3 çocuklu, yaşları itibarı ile erken çocukluk bakım yükü ortadan kalkmış, düşük eğitim ve beceri düzeyi ile birlikte zayıf iş deneyimine sahip kadınlardan oluşmaktadır. Çoğu kadın için kooperatif, bağımsız olarak kazandıkları gelir kaynağını temsil etmektedir (Duguid

²⁵ <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/bilgi-bankasi/turkiye-geneli-kooperatif-ve-birlik-dagilimi>

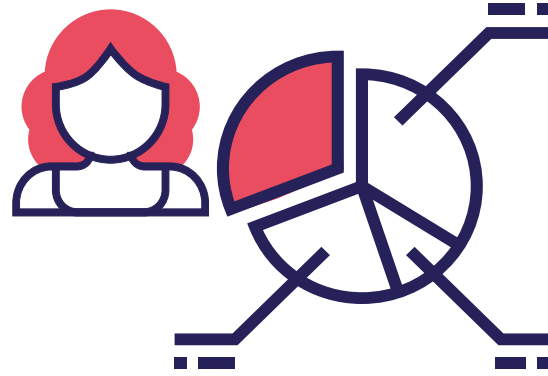
²⁶ <https://www.aile.gov.tr/haberler/bakanimiz-derya-yanik-kadınların-kooperatifler-yoluyla-guclendirilmesi-projesi-acilis-toplantısına-katildi/>

vd. 2015: s. 53-54, KEİG 2015: s. 18). Genellikle öz sermayesi yetersiz kadınlar tarafından kurulan kadın kooperatifleri ortalama 7-14 ortakla yürütülmektedir. Söz konusu kooperatifler çoğunlukla en düşük gelir diliminde yer almaktadır. Bu doğrultuda hem kadın ortakların hem de yararlanıcıların kooperatiftan elde ettiği gelir çoğunlukla resmi asgari ücretin altında seyretmektedir. Eğitim, fon bulma ya da dayanışma konularında en çok diğer kadın kooperatiflerinden destek alan söz konusu kooperatiflerin Türkiye’deki genel kooperatifçilik sektörüyle ya da kamu kuruluşlarıyla ilişkileri kuvvetli değildir (Duguid vd. 2015: s. 56).

Sonuç olarak Türkiye’de kadın kooperatifleri genel eğilim olarak ekonomik ve sosyal amaçlara sahip çok amaçlı girişimler olarak daha çok orta yaşta, ücretli çalışma deneyimi olmayan ve düşük eğitim profiline sahip kadınlar tarafından geleneksel olarak ev-eksenli üretim faaliyetlerinin bir arada kooperatif çatısı altında gerçekleştirilmesi fikriyle kurulmaktadır.

2.3.1 Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Paydaşları

Günümüzde kooperatifler genel olarak kuruluş ana sözleşmelerine göre Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na bağlı olarak kurulabilmektedir. Bununla birlikte, 2000’li yıllardan itibaren sayısı hızla artan kadın kooperatifleri, yoğunlukla Ticaret Bakanlığı altında “Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifleri” ana sözleşmesi ile ya da Tarım ve Orman Bakanlığı altında kurulmaktadır. Bu doğrultuda ilgili bakanlıklar tarafından çeşitli protokoller kapsamında kadın kooperatiflerine yönelik eğitimler²⁷ ağırlıklı olmak üzere çeşitli destekler verilmektedir. Günümüzde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinasyonunda Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Orman Bakanlığı arasında imzalanan 30 Ekim 2018 tarihli

“Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği” protokolüyle birlikte söz konusu üç bakanlık etkin paydaşlar olarak ortaya çıkmaktadır. Geçmişten günümüze kadar çeşitli dönemlerde ve farklı biçimlerde devletin kooperatiflerin kuruluşunda rol oynayan bir paydaş olması, Türkiye deneyiminin batıdaki kooperatifçilik uygulamalarından farklılaştığı da göstermektedir (Ültanır 2019: s. v). Bu durum kadın kooperatifleri için de geçerlidir.

Kendi ortaklarının örgütlenme ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkması beklenen kadın kooperatifleri, Türkiye deneyiminde bağımsız girişimler olmaktan çok, çoğu zaman farklı paydaşların yönlendirmesi, desteği ve “kurgusu/ vizyonu” ile kurulmakta ve/veya yol almaktadır. KEİG’in (2015) araştırmasına göre, kadın kooperatiflerinin kurulması sıklıkla yoksulluk-istihdam odaklı kadın örgütleri, yerel yönetimler, kalkınma projeleri aracılığı ile gerçekleştirilmiştir.

Yoksulluk-istihdam odaklı kadın örgütleri, gelir getirici faaliyet ve örgütlenme için bir model arayışında olan kadın gruplarını kooperatif kurma yönünde teşvik edici bir rol oynayabilmektedir. Söz konusu kadın gruplarını olanaklar ve ihtiyaçlar açısından doğru analiz eden bu tür kadın örgütleri, sadece kuruluş sürecinde değil yaşam süresince kooperatiflere danışmanlık ve destek verebilmektedir. Kurumsal kapasitelerin desteklenmesi ve görünürlüklerinin artırılması yönünde verilen söz konusu destekler arasında kooperatiflerin pazarla bağlantısını kurma, ürün geliştirme, kaynak yaratma, ortaklar ve yararlanıcılar için toplumsal cinsiyet odaklı eğitimler düzenleme, ulusal düzeyde diğer kadın kooperatifleri ile ağ oluşturma sayılabilir (KEİG 2015: ss. 37-38).

²⁷ Söz konusu eğitimlere Tarım ve Orman Bakanlığı’nın Kırsalda Kadın ve Aile Faaliyetleri kapsamında 2015 yılından itibaren sürmekte olan “Tarımda Kadın Girişimciliğinin Güçlendirilmesi Programı” kapsamında yürütülen eğitim çalışmaları, Mülga Gümrük ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde 17.10.2012 tarihinde başlatılmış olan “Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi (Kadın Koop)” Eğitim Programı; Mülga Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülmüş olan 2014 tarihli “Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı (KOOP-GEP)”; içeriği Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından belirlenen ve Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi tarafından uygulanmakta olan “Kooperatifçilik E-Sertifika Programı (KOOP-ES) örnek olarak verilebilir.

Kooperatiflerin kuruluş ve işleyiş sürecinde yerel düzeyde ulaşılabilir en önemli aktör olarak yerel yönetimler, kadın kooperatiflerine desteklerini mal-hizmet üretim ve pazarlama mekanlarının tahsisi, kira ve gider yardımı, destek amaçlı mal-hizmet alımı, pazarlama gibi çeşitli konularda destek olabilmektedir. Bununla birlikte belediyeler de kadın kooperatiflerinin yerele özgü geleneksel sanat, zanaat ve hizmetleri canlandıran faaliyetleri ile kadın kooperatiflerince sunulan kreş gibi hizmetleri kendi sosyal hizmet sunumlarına entegre ederek ortak fayda elde edebilmektedirler (KEİG 2015: s. 39).

Kadın kooperatifleşme sürecinin bir diğer paydaşı olarak kadın istihdamına yönelik oluşturulan kalkınma projeleri öne çıkmaktadır. Söz konusu projeler vizyonları kapsamında proje sonlandıktan sonra ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması için kadın kooperatiflerinin kurulmasını teşvik etmektedirler. Bu doğrultuda kalkınma projelerince kurulan kadın kooperatiflerine proje süresi boyunca kuruluş sürecinden, fizibilite araştırmaları, eğitim ve danışmanlık, kooperatifin görünürlüğünün artırılması vb. birçok konuda uzmanlık ve kaynak sağlanabilmektedir (KEİG 2015: s. 40).

2.3.2 Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Sorunları

Kooperatifler, ülkenin kalkınmasında en önemli aktörlerden biri olan kadınların sosyal ve ekonomik olarak güçlenmesi açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Söz konusu güçlenmenin sağlanabilmesi için kadınların

kooperatiflere her düzeyde etkin katılımı ve bunun önündeki engellerin aşılması yaşamsal önemdedir. Bu açıdan Türkiye’de kadınların kooperatiflerle ilişkilenebilmesine bakıldığında kadınların karma kooperatiflerde ve kadınlar tarafından kurulup yönetilen “kadın kooperatiflerinde” karşılaştıkları deneyimler çoğu zaman benzerlik gösterse de bazı açılardan farklılaşabilmektedir. Genel olarak Türkiye’de karma kooperatiflerdeki kadınların tüm dünyadaki eğilime benzer şekilde kooperatiflerde ortak, çalışan ve yönetici olarak sayıları sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte kadınların dahil olduğu kooperatifler, geleneksel cinsiyet rolleri ve üretim ilişkileriyle gelişmeyecek şekilde sektörel açıdan belirli faaliyet alanlarında yoğunlaşmaktadır.

Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin ayakta kalabilmeleri ve sürdürülebilir olmalarının önündeki sorunlar ilgili literatürde örgütsel, finansal ve yapısal/yasal yönleri ile ele alınmıştır. Bu kapsamda bu bölümde öncelikle ilgili literatürdeki kadın kooperatiflerinin sorunları ile ilgili tartışmalar sistematik bir şekilde özetlenecek, sonrasında ise çalışma kapsamında yapılan saha görüşmeleri verileri ışığında Türkiye’de kooperatifçilik ve kadın kooperatifçiliğinin güncel sorun alanları sıralanacaktır.

2.3.2.1. Örgütsel Sorunlar

Kadınların dahil olduğu kooperatifler, geleneksel cinsiyet rolleri ve üretim ilişkileriyle sektörel açıdan uyumlu olacak şekilde ev eksenli üretim, hizmet, bakım, eğitim vb. belirli faaliyet alanlarında yoğunlaşmaktadır. Türkiye’de kadınların söz konusu sektörler dışında faaliyet gösteren kooperatiflere ortak, çalışan ve yönetici olarak katılımı tüm dünyadaki eğilime benzer şekilde sınırlı kalmaktadır. Bu doğrultuda kadın kooperatifleri kadınlara hemcinsleriyle bir araya gelip gelir getirici faaliyetlerde buldukları kooperatif faaliyetlerini geleneksel iş bölümüyle uyumlu olarak esnek biçimde organize edebildikleri bir alan yaratmaktadır. Bununla birlikte kadın kooperatiflerinin kadınlar için ekonomik ve sosyal olarak güçlendirici özgün potansiyelleri örgütsel birtakım engellerle karşı karşıya kalmaktadır.

Kadın kooperatiflerinin karşılaştıkları sorunların başında ortaklar arasındaki örgütsel ilişkilerin geliştirilmesinde yaşanan güçlükler gelmektedir. Kendilerini ilk defa böyle bir örgütlenme içinde bulan çoğu ortağın kooperatif bilincinin yeterli düzeyde gelişmemesi kooperatif içerisinde yatay güç ilişkilerinin kurulmasını engelleyebilmektedir. Diğer yandan kooperatif içerisindeki dengesiz iş bölümü; genellikle liderlik vasıflarına, iletişim becerilerine sahip belirli kişi veya çekirdek kadronun tüm inisiyatifini üzerine alması örgütsel sorunların başında gelmektedir. Bu sorun söz konusu sorumlulukları üstlenen ortaklar açısından da uzun vadede tükenmişlik sendromu yaratabilmektedir (Duguid vd. 2015). Bu durum kadın kooperatiflerinin kuruluş aşamasında kooperatifçiliğin hem sosyal hem de ekonomik doğasına özgü örgütlenme kültürü ve değerleri üzerinde çok fazla durmadan, tüm ortakları arasında bu değerler üzerinde sağlam bir uzlaşma sağlanmadan bir an önce faaliyete geçmesi ile yakından ilişkilidir. Bununla birlikte kooperatifin, dayanışma ve ortaklık temelinde değil de sadece yüksek kar elde etmek amacıyla yönetilmesi var olan örgütsel sorunu daha da içinden çıkılmaz hale getirmekte; kadınlar arasında rekabeti arttırmakta, kooperatif bünyesinde verdikleri emek arasında hiyerarşi yaratmakta ve uzun vadede kooperatifin kapanması riskini doğurabilmektedir.

Diğer yandan “kadınların gelir getirici faaliyetlerini kooperatifler üzerinden gerçekleştirmeleri” vizyonu kadınların kooperatifleşme sürecine destek veren paydaşlar örgütsel sorunların oluşmasına veya pekişmesine doğrudan müdahil olabilmektedirler. Bazı durumlarda birbirini hiç tanımayan ve aralarında ne tarz bir girişim içinde var olmak istedikleri hakkında tam uzlaşmamış kadınlar kimi zaman bir yerel yönetimin, kimi zaman bir kadın örgütünün ya da bir kalkınma projesinin faaliyetleri doğrultusunda bir araya getirilmekte ve kooperatifleşme konusunda yönlendirilmektedirler. Söz konusu “kadın kooperatifleşmesi projelerinin” nesnesi olarak kadınlar, çoğu zaman kendilerini teşvik

eden yapılar tarafından kooperatifleşme süreci konusunda tam bilgilendirilmemekte, süreç içerisinde “yarı yolda bırakılmakta” ya da paydaşlardan bağımsızlıklarını koruyamamaktadır.

Özellikle kuruluş ve işleyiş sürecinde yerel yönetimlerin kritik desteklerini alan kadın kooperatifleri, söz konusu desteğin idarenin değişmesi, kooperatifin belediyeye mali yük getirmesi gibi çeşitli gerekçelerle geri çekilebilmesi ya da başka kadın gruplarına yönlendirilmesi riskiyle karşı karşıya kalabilmektedirler.

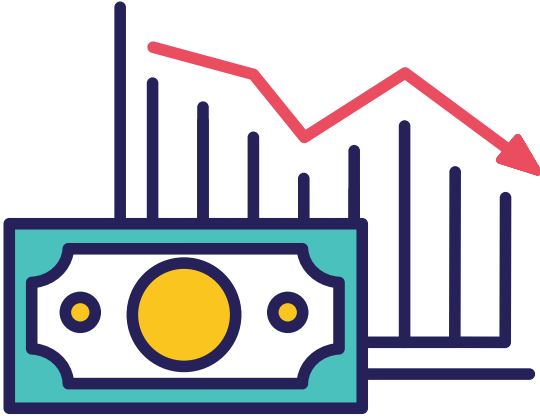

“Yerel yönetimler seçim öncesi özellikle kadın kooperatiflerini destekliyorlar, bir takım belediye başkanlarının eşleri kadın kooperatifini kuruyor hatta, bırakın şey yapmayı. Onlar da orayı öyle boğuyorlar. Seçim geçiyor, şey geçiyor çünkü o destek kesiliyor. Çünkü belediye için de eğer gerçekten kamucu, halkçı, sosyal bakışı olan bir belediye değilse, tamamen rant amaçlı kadın kooperatiflerini destekliyor. Prestij getiriyor ona çünkü. Bakın kadınlarımızı destekledik filan. Sonra pat diye o destek kesiliyor. Hiç değişmeyen problemler. Dolayısı ile sanki bana başından beri kurguda bir problem varmış gibi geliyor” (Odak Grup Katılımcısı-Kooperatif Araştırmacısı)

Bununla birlikte kadın kooperatiflerince ortaya çıkarılan ve sürdürülebilirliği olan başarılı hizmet veya ürün belediye tarafından devralınabilmektedir.²⁸ Diğer yandan kooperatiflerin kuruluş sürecinde kalkınma projelerince verilen desteklerin proje ömrüyle sınırlı olması da söz konusu paydaşlık ilişkisinin kısıtlarındandır (KEİG 2015: s. 40).

²⁸ Diğer yandan, kadın kooperatifleri tarafından başarılı bir tasarımla ortaya çıkarılan ürün veya hizmet ticarileştiğinde, markalaşmaya gidilmeyip ve/veya patent alınmadıysa sadece belediye değil birçok kişi ve kurum bu işi sahiplenmeye çalışmaktadır. Özellikle internet satışı yapan kadın kooperatiflerinin modelleri çalınabilmektedir (KEİG 2015; 2019).

Bu bağlamda kadın kooperatiflerinin kurulma ve faaliyetlerini devam ettirme süreçlerinde kadın örgütü ve/veya belediyeler gibi dış paydaşların desteğinin olumlu etkileri ilk bakışta öne çıksa da bu desteğin hem dış paydaş hem de kadın kooperatifi tarafından çok dikkatli bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde söz konusu paydaşların kadın kooperatifleri ile kurdukları ilişki bir tür “bağımlılık” ilişkisine dönüşme riski taşımaktadır. Bu durum kooperatifçiliğin temel ilkelerinden biri olan özerklik, bağımsızlık niteliklerine zarar vermekte ve en önemlisi kooperatiflerin sürdürülebilirliği için yaşamsal önemde olan ortakların örgütü sahiplenmesi, iş bölümü, inisiyatif alma, liderlik gibi özelliklerin gelişimini sekteye uğratabilmektedir (KEİG 2015: ss. 37-38).

2.3.2.2. Finansal Sorunlar

Türkiye’de kadın kooperatifleri çoğunlukla satışlar üzerinden işleyen, dış sermayeye erişimi az olan küçük çaplı üretimin yapıldığı kooperatiflerdir. Ortaklarının çoğu düşük sermaye sahibi olan, pazarlama açısından deneyimsiz ve piyasa koşullarını bilmeyen kadınlardan oluşmaktadır. Kadın kooperatiflerinin öz kaynakları olmamakla birlikte ulaşabildikleri finansman olanakları da yetersizdir (Özdemir ve Yılmaz 2010). Üretim çoğu kez sürekli değildir; mevsime ve çeşitli dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Pazar bulma ve büyük pazarlara erişim sorunu büyük umutlarla ve ciddi ödemelerle kurulan birçok kadın kooperatifinin mali açıdan sürdürülebilir olmasının önünde engel olmaktadır (Duguid vd. 2015, KEİG 2018).

Benzer şekilde tarım alanındaki kooperatiflerde kadınların temsilcileri çok sınırlı iken var olan kadın kooperatifleri de zorluk yaşamaktadır. Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler doğrultusunda ulaşılan sonuçlara göre kadınların toprak ve işleme araçları sahipliği yok denecek düzeydedir. Diğer yandan kadınlar, tohum ve krediye erişimde, sermaye oluşturmak üzere aile kaynaklarını seferber etme noktasında da erkeklere göre dezavantajlıdır. Aynı zamanda, kadınlar hanenin tarımsal üretim alanında ücretsiz aile işçisi konumunda olduklarından emekleri üzerinde de kontrolleri düşüktür. Tüm üretken kaynaklar itibarıyla sahiplik ve kontrol açısından erkeklerin çok gerisine düşen kırsaldaki kadınlar, ancak zayıf sermaye tabanına sahip ve yörede hâkim ürün yelpazesi ve üretim biçimi dışında faaliyet gösteren kooperatifler kurabilmektedirler.

Günümüzde kadın kooperatifleri genellikle ortakların ve yararlanıcıların güçlenmesini odağa alan ve kadınların sosyal ihtiyaçlarına yönelik çözüm ve hizmetler sağlayan sivil toplum örgütleri gibi algılansa da aynı zamanda yasal statüleri doğrultusunda mali yükümlülükleri olan birer işletmedirler. Bir işletme türü olarak kadın kooperatiflerinin başa çıkmakta zorlandığı finansal sorunların başında ortaklık payları, yüksek yasal ve idari harçlar, kâr amacı güden işletmelerle aynı oranda ödemek zorunda oldukları kurumlar vergisi, noter masrafları ve muhasebe, kira vb. gibi zorunlu giderler gelmektedir. Bununla birlikte kooperatifler yevmiye defteri, defteri kebir, envanter defteri ve genel kurul toplantı ve müzakere defteri, yönetim kurulu karar defteri ve pay defteri (ortaklar defteri) tutmak zorundadırlar. Bu defterler kullanılmadan önce noter tarafından tasdik edilir. Tek tek bakıldığında büyük bir masraf olarak görülmeyen kalemler daha önce gelir getirici faaliyette bulunmamış kadınlara mali yönden büyük bir yük getirebilmektedir. Örneğin kooperatifin kuruluş aşamasında gereken 100 TL’lik miktar bile kendi kuracakları kooperatif çatısı altında faaliyet göstermek isteyen veya bir kooperatife ortak olarak katılmak isteyen birçok kadın için engelleyici bir unsur olabilmektedir. Diğer yandan kooperatif kurulduktan sonra kooperatif faaliyetlerinden kazanç elde edilmese bile her yıl genel kurul

yapma zorunluluğu, muhasebe ücretleri, ticaret odası kaydı gibi işlemler söz konusudur (KEİG 2018). Kadınlar kimi zaman hiç gelir elde etmeden sürekli olarak muhasebe ücretleri ve çeşitli vergiler ödemek durumunda kalarak borçlu hale gelmektedir (Duguid vd. 2015, KEİG 2018).

“Esasında bu işin başlangıcında bir takım, en başından beri benim gördüğüm ciddi bir problem var. Kooperatifler şirket statüsünde faaliyet gösteren kurumlar. Dolayısıyla şirket statüsünde faaliyet gösteriyor olmaları yani bir limited şirket gibi algılanıyor olması mevzuatta, aynı vergiye tabii olmalarını gerektiriyor” (Odak Grup Katılımcısı- Sosyal kooperatifçilik alanında faaliyet gösteren Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi temsilcisi, İstanbul)

Kadın kooperatiflerinin maddi yüklerini rahatlatmaya yönelik, 26.10.2021 tarihinde Resmî Gazetede Yayınlanan 7339 Sayılı Kooperatifler Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’da doğrudan kadın kooperatiflerinin masraf kalemlerini rahatlatmaya yönelik adımlar atılmıştır. Bu doğrultuda 1163 Sayılı Kanun’un 93. Maddesine “Ortaklarının çoğunluğu kadınlardan oluşan ve kadın emeğinin değerlendirilmesi amacıyla kurulan kooperatifler ile ortaklarının çoğunluğu engellilerden oluşan kooperatiflerin, bu Kanun ve 6102 sayılı Kanun gereğince tescil ve ilana tabi işlemlerinden ücret alınmaz ve ilana tabi olanlar Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ücretsiz olarak yayımlanır” maddesi eklenmiştir. Aynı kanunda kooperatiflere anasözleşmede hüküm bulunması şartıyla genel kurul toplantılarının elektronik ortamda da yapılabileceği, bunun fiziki ortamda yapılan toplantı ile aynı sonuçları doğuracağına yönelik değişiklik yapmıştır. Saha görüşmelerinde, bu değişikliğin hem

toplantı düzenlemek için giderleri azaltma, toplantıya katılım oranını arttırma gibi tüm kooperatifler için olumlu bir gelişme olsa da; kırsal kadın kooperatifleri için uygulamada ve sonuçta bir takım potansiyel sorunları taşıdığı ifade edilmektedir.

“Pek çok özellikle tarımsal kooperatiflerde, kadın kooperatifi olmayan normal tarımsal kooperatifleri düşünün. Burada çoğunluk olarak eşlerini ortak ediyor adamlar. Kadınların bundan haberi bile olmuyor. Anlatabiliyor muyum?.. Karısına diyor ki ‘bilmem nerde kooperatif ortağı oldun’. Çünkü kadın kooperatifi altında ya da kadın ağırlıklı kooperatif adı altında kooperatif kuruyorlar, hibelerden yararlanmak için. ... Bu kadın diyelim ki yaşlı da bir kadın.. online katılacak. Bir kere orada, özellikle seçimli genel kurullarda diyelim ki kapalı oy sistemi kendi rahatlıkla kullanabileceği bir oy var. Online olduğunda yakındaki erkeğin onu yönlendirme oranı çok daha yüksek. İlk bakıldığında kooperatif penceresinden, elbette ki maliyetleri azaltıyor. Kentteki yaşlı ortağın ya da işte o an hastası olan ortağın vs. gibi ortağın kolaylığına gelir, çok daha iyi ve daha fazla katılım olur. Katılımcı sayısı artar. Ama bu kırsala indiğinde işler değişir. Çok farklı bir uygulamaya dönüşür. Kooperatifin yararına mıdır? Evet, kesinlikle kooperatifin yararınadır.” (Yüz yüze görüşme, Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi temsilcisi, İzmir)

Bazı durumlarda kooperatifleşme sürecine girerken söz konusu vergiler ve diğer zorunlu masraflar başta olmak üzere yasal yükümlülükleri ve sorumlulukları konusunda yeterli bilgi sahibi olmadan; üretilecek ürün ve/veya hizmet, pazar konusunda neredeyse hiç altyapı çalışması olmayarak acele bir şekilde kurulan kadın kooperatifleri ciddi sorunlar yaşayabilmektedir. Kooperatiflerin ortaklarının çoğunun kadın kooperatifleriyle ilgili ulusal ve uluslararası fon olanaklarının²⁹ varlığı ve/veya söz konusu imkanlara nasıl erişileceği konusunda bilgileri yetersizdir. İşle ilgili süreçlerde ve mali yönetimde zayıf olan ortaklar bazı durumlarda kadın kooperatifi muhasebecisi tarafından dolandırılabilir. Çoğu kooperatif, fonlara erişim olmaması ve gelirlerin yetersiz olması nedeniyle kapanabilmektedir (Duguid vd. 2015). Diğer yandan kadınlar yürümeyen bir kooperatifi kapatmak istediklerinde kuruluşu kadar kapanış sürecinin de külfetli olması bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (KEİG 2018).

“...kooperatifin kurulması ayrı bir dert kapatılması da ayrı bir dert haline geliyor. Bunların basitleştirilmesi lazım en başından.” (Odak Grup Katılımcısı- Sosyal kooperatifçilik alanında faaliyet gösteren Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi temsilcisi, İstanbul)

2.3.2.3. Yapısal ve Yasal Sorunlar

Türkiye’de kadın kooperatifleri karşılaştıkları yasal/yapısal sorunların önemli bir kısmını yalnızca “kadın kooperatifi” statülerinden değil genel olarak kooperatifçilik sistemindeki zayıf unsurlar sebebiyle yaşamaktadır. Diğer yandan kadın kooperatiflerinin kendilerine özgü ortak profili ve üretim ilişkileriyle

belirlenen yapısı söz konusu sıkıntıları daha şiddetli hissetmelerine yol açmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye’de kadın kooperatiflerinin kendilerine özgü örgütsel ve finansal açıdan deneyimledikleri sorunları gözetken ve bu sorunların giderilmesi yönünde destekleyici yasal bir mevzuatın yokluğu yapısal sorunların temel kaynağıdır. 26.10.2021 tarihli ilgili mevzuatta yapılan değişikliklerle kadın kooperatifleri için olumlu adımlar atılsa da, yine de söz konusu kooperatiflerin ihtiyaçlarını giderebilmek ve sorunlarını çözebilmek için daha da güçlendirilmesine ihtiyaç vardır.

“Çünkü daha ne olduğumuz belli değil devletin gözünde. Biz neyiz? Sosyal yapılanma mıyız? Biz bir şirket miyiz? Adı konulmamış, ortada kalmış bir şeyiz.” (Yüz yüze görüşme, Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi temsilcisi, İzmir)

Kooperatiflerdeki kadınlar, sosyal güvence ile ilişkili olarak sorunlar yaşayabilmektedir. SGK’nın 2013/11 sayılı ilgili Genelgesine göre kooperatiflerinin yönetim ve denetim kurulunda olan ortaklar, kooperatifin faaliyetinden kaynaklı ve kooperatifin kuruluş amacına yönelik yürüttükleri çalışmalardan sigortalı sayılmamaktadırlar. Genellikle dezavantajlı gruplardan gelen, daha önce hiç sigortalı çalışma deneyimi olmamış devletin sosyal koruma ağının dışındaki kooperatif ortağı kadınlar için bu durum aynı zamanda kayıt dışı çalışmayı da beraberinde getirmektedir. Kooperatif vesilesiyle sosyal sigortaya erişimin sağlanması, kooperatif dışında başka faaliyetlerinden dolayı hali hazırda sigortalı olan daha üst sosyo-ekonomik düzeydeki ortaklar için önemli olmasa da, Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin genel ortak profilindeki kadınlar için yaşamsal önem arz etmektedir.

²⁹ Dünya Bankası’nın Türkiye’de Kadın Kooperatifleri’nin Mevcut Durumu (Duguid vd. 2015, s.110, ss. 157-162) çalışmasında, kadın kooperatifleri açısından çeşitli hedefleri ve sonuçları olan 30 ulusal ve uluslararası destek programları tespit edilmiştir. Söz konusu programlar ulusal düzeyde Mülga Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, KOSGEB, İŞKUR, MEB, Kalkınma Ajansları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, KEDV, Sabancı Vakfı gibi kurum ve kuruluşlar tarafından; uluslararası düzeyde Avrupa Birliği, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu, Küresel Çocuk Fonu, Avustralya Konsoloslugu, Hollanda Konsoloslugu tarafından desteklenmiştir. Bununla beraber ilgili raporda bu programlara ilişkin verilerin çoğunun resmi değerlendirme yapmak için sınırlı olduğu ifade edilmiştir.

“Sigortalı eleman istihdam etmek, biz kendimiz kooperatif ortakları başta olmak üzere, kooperatifin bütün işletmelerinde çalışan kadınların, güvenceli ve hakikaten insana yakışır işler diyoruz ya, insanoğluna yakışır şekilde, iyi ücretlerle, düzenli bir şekilde, sürdürülebilir olarak sigortalı çalışmaması gerçekten büyük engel.” (Odak Grup Katılımcısı- El emeği ürünlerinin pazarlanması ve kafe alanında faaliyet gösteren Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi temsilcisi, İstanbul)

Türkiye’deki tüm kooperatifçilik sektörü için ihtiyaç duyulan yasal alt yapının temel çerçevesini ILO’nun 2002 tarihli 193 numaralı Kooperatiflerin Teşvikine İlişkin Tavsiye Kararı’na dayandırmak mümkündür. Söz konusu belge, kooperatiflerin teşvikine ilişkin hükümetlerin rollerini ve ilgili kamu politikalarını ulusal düzeyde tüm kooperatif tiplerine yönelik ifade etmektedir. Özel olarak, kadınların kooperatif hareketinin bütün aşamalarına katılımlarının artırılması gereği vurgulanmaktadır. Ayrıca hükümetlere, kooperatiflerin kayıt dışı sektördeki çalışma biçimlerinin kayıtlı (yasal bir korumadan yararlanan ve genel ekonomik hayata tam olarak entegre olan) biçimlere dönüşebilmesinde önemli rollerini teşvik etmeleri tavsiye edilmektedir (Madde 9).

Türkiye’de kooperatifçilik sektörü, uluslararası sözleşmeler ve ulusal stratejiler bağlamında kooperatiflere yönelik destekleyici uygulamaların hayata geçirilmesi konusunda ortak savunu ve izleme yapacak güçlü bir yapı henüz kurabilmiş değildir. Söz konusu kurumsal yapının içerisinde, ILO’nun Tavsiye Kararları belgesinde bahsedilen,

kooperatiflerin işletme yetilerini ve istihdam ve gelir yaratma kapasitelerini güçlendirmek amacıyla yararlanacakları danışmanlık ve destek hizmetlerinin öğeleri (Madde 11) çoğu hükümet tarafından ya örgütlenmemiş ya da erişilebilir değildir. Diğer yandan var olan sistemde geleneksel ana akım kooperatifler güçlü bir yer tutmakla birlikte, resmi olarak kabul edilmiş birlikler ve üst birliklerin sayısı kooperatiflerin çıkarlarını gözetmek için yetersiz kalmaktadır.

Bununla birlikte, Dünya Bankasının Türkiye’de Kadın Kooperatifleri’nin Mevcut Durumu Araştırması (Duguid vd. 2015) göstermiştir ki, kadın kooperatiflerinin Türkiye’deki genel kooperatifçilik sektörü ve kamu kurumları ile ilişkisi kuvvetli değildir. Bu durum kadın kooperatiflerinin var olan kooperatifçilik hareketi ile dayanışma göstermesi ve ILO’nun 193 numaralı Tavsiye Kararı’nın ulusal düzeye uyarlanması için ortak savunu ağlarına erişmesinin önüne geçmektedir.

2.3.2.4. Türkiye’de Kadın Kooperatifçiliğinin Güncel Sorun Alanları: Saha Görüşmelerinin Değerlendirilmesi

Çalışma kapsamında kadın kooperatiflerinin literatürde tartışılan örgütsel, finansal, yapısal ve yasal sorunları göz önünde bulundurularak paydaş kurum, kuruluş ve kişilerle görüşmeler yapılmıştır.³⁰ Bu görüşmelerde, kadın kooperatifleri için söz konusu sorunların çoğu tekrar ifade edilse de ortak eğilim kadın kooperatiflerinin deneyimlerinin Türkiye’deki genel olarak kooperatifçiliğın yapısal ve yasal sorunlarından bağımsız düşünülmemeyeceği yönündedir. Aynı zamanda, kadın kooperatiflerinin geleneksel kooperatifçilik hareketi ve kooperatif sistemine entegrasyonunun düşük olduğu anlaşılmaktadır. Küçük ölçeklerle, yerelde ve zayıf gelir getirici faaliyetlerle çalışıyor olmaları, kadın kooperatiflerini kooperatifçilik hareketi genelinde dezavantajlı kılmaktadır. Ek olarak, kadınların kooperatifleşmesine yönelik yoğun bir destek söz konusu iken, ilgili yasal ve kurumsal altyapı ve ILO’nun

30 Çalışma kapsamında 2020 yılının Ocak ayında görüşülen kurumlar ve kaynak kişiler; Tarım ve Orman Bakanlığı, Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı; Tarım ve Orman Bakanlığı, Kırsalda Kadın ve Aile Hizmetleri Birimi; Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Teşkilatlanma Çalışma Grubu; Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı; Sosyal Güvenlik Kurumu; KOSGEB Girişimcilik Daire Başkanlığı; SİMURG Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifler Birliği; Alman Kooperatifleri Konfederasyonu Türkiye Temsilciliği; Muammer Niksarlı (Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Başkanı); Hüseyin Polat (Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Eski Danışmanı ve Uluslararası İlişkiler Koordinatörü)

193 sayılı Kararı’nda sıralanan destek hizmetlerine ulaşılabilirlikleri son derece sınırlıdır. Bu kapsamda yapılan görüşmeler doğrultusunda ortaya çıkan tespitler birkaç noktada yoğunlaşmaktadır. **Yasal altyapı kadar, kooperatifçilik sisteminde çeşitli eksiklikler bulunmaktadır. Bunlardan kadın kooperatifleri diğerlerine göre daha derinden etkilenmektedir.**

Türkiye’de tüm kooperatiflerin, sektör ve tiplerinden bağımsız olarak ortak sorunlar ile karşı karşıya olduğu ve bu sorunların giderek artma eğiliminde olduğu ortak bir kanaattir. Bu sorunlar, ancak kısmen yasal altyapıdan ve çoğunlukla da sistem unsurlarının eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Kaynakları sınırlı olan, sosyo-ekonomik statü açısından dezavantajlı grupların kooperatifleşmesini destekleyen, küçük ve sosyal amaçlı kooperatiflerin özelliklerine uygun bir mevzuat ve düzenleme çerçevesi bulunmamaktadır. Bu tip kooperatiflerin, idari ve mali yükümlülüklerini sınırlayan, ortaklıklarını ve finansmana ulaşmalarını kolaylaştıran, kooperatifler yolu ile sosyal güvenlik ve istihdamı teşvik eden bir yasal altyapının eksikliği hissedilmektedir. Bu sorun, özellikle kadın kooperatifleri gibi küçük ölçekli ve sosyal hedefleri yoğun olan kooperatiflerin hayatta kalma şanslarını azaltmaktadır. Yasal altyapının geliştirilmesine yönelik çözüm stratejileri bu çalışmanın üçüncü bölümünde sunulmuştur. Ancak, özellikle, kooperatif birlikleri, kooperatifler arası ilişkilerin koordinasyonu ve destek hizmetlerinden oluşan “kooperatifçilik sisteminde” eksiklikler söz konusudur. Kooperatifçilik hareketinin temel sorunları arasında, kooperatifçilik kültürünün zayıflığı, kooperatifler arası iş birliği ve birliklerin zayıflığı ve finansman olanaklarının yaratılmamış olması bulunmaktadır. Türkiye’de kooperatif hareketi; güçlü birlikler, federasyonlar, ortaklık ve birleşme stratejileri ve şubeleşmeler,

araştırma, danışma, eğitim sistemlerini içeren bir kooperatif sistemi kuramamıştır. Özellikle, birlikler ve özel amaçlı destek yapılarının yetersizliği önemli sorunlar arasındadır. Kadın kooperatiflerinin var olan sisteme entegrasyonu düşüktür.

Kadın kooperatiflerini sektörel düzeyde bir araya getiren birlikler sınırlı olduğu gibi,³¹ kadın kooperatiflerinin var olan kooperatif birlikleri ile ilişkileri de sınırlıdır. Birçok kadın kooperatifi için üstbirliğe ödenen yıllık ücret bile maddi bir yük olabilmektedir. Bununla birlikte üst birliğe ortak olmanın getirdiği sosyal ve ekonomik güçlenmelerine yönelik faydalarının yeterince farkında olmadıkları anlaşılmaktadır.³²

“Üst birliğe üye olamadık çünkü beş bin istiyorlar aylık. .. Şu an bizim hani ona verecek paramız yok. Çok para. .. Bir de getirisi ne olacak, onu bilmiyoruz tam olarak. Yani desteği ne olacak o anlamda yani, bize pazar mı bulacaklar, ne bulacaklar, onu tam bilmiyorum yani.” (Yüz yüze görüşme, Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi temsilcisi, Manisa)

Kooperatifleşmek isteyen kadınlara sunulan kooperatifçilik bilgi ve danışmanlık desteği kooperatifleşmenin tüm süreç ve yönlerini kapsamakta yeterli değildir. Türkiye’de kadın kooperatifleşmesine yönelik sivil toplum, kalkınma örgütleri gibi birçok kurum tarafından verilen eğitimler daha çok kooperatiflerin kuruluş süreçlerine ağırlık vermekte, bazı durumlarda idari ve maddi yükümlülükler konusunda yüzeysel bilgilerle, üretilecek ürün, pazar konusunda

31 Türkiye’de 2014 yılında KEDV’ın öncülüğünde SİMURG adlı Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifler Birliği kurulmuştur. KEDV’in sekreteryasını da yürüttüğü SİMURG’un kuruluş amacı “kadın kooperatiflerinin sosyal ve ekonomik etkilerini arttırmak üzere kurumsal kapasitelerini geliştirmek, bu kooperatiflerin ülke ekonomisindeki paylarını arttırmak, ortak ihtiyaç ve hedefleri için güç birliği yapmak üzere aralarındaki iletişimi güçlendirmek ve ulusal ve küresel düzeyde benzerleriyle bilgi ve deneyim paylaşımı yaratmak” olarak tanımlanmıştır. (<https://simurg.org.tr/hakkimizda/> 2 Şubat 2022 tarihinde erişilmiştir). Ticaret Bakanlığı, Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOPBİS) verilerine göre Simurg’la birlikte Akdeniz Kadın Kültür ve İşletme Kooperatifleri Birliği, Adana Üreten Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri Birliği ve Marmara Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri Birliği olmak üzere dört üst birlik bulunmaktadır.

32 Kooperatif üst birliklerinin sosyal ve ekonomik faaliyetleri şu şekilde sıralanabilir. Üst birlikler, sosyal faaliyetler kapsamında birim kooperatiflere hukuksal, teknik, bilimsel konularda yardım eder, kooperatifçilik eğitim, araştırma ve savunuculuk yaparak kooperatifçilik hareketinin gelişmesine katkı sağlarlar. Üst birliklerin ekonomik faaliyetleri ise birim kooperatiflerinin pazar karşısındaki zayıflıklarını gidererek ortakların kooperatiflerden daha fazla ekonomik yarar sağlamları amacını güderler. Bunu gerçekleştirmek için de kooperatiflerin hem ekonomik kapasitesi hem de iş hacminin genişletilmesine yönelik çalışırlar. (Mülâyim 1995: ss. 35-36)

kesinlik olmadan, ortaklar arasında kooperatifçilik ilkeleri hakkında bir uzlaşma olmadan kısa süreli eğitimlerle “alelacele” kooperatifleşmeye yönlendirebilmektedir.

“... eğitim yapıyor, bilmem ne bilmem ne. Eğitimi izlemiyor ki. Eğitim yaptın da sonuçta ne oldu. Eğitim yapsın işte A firması yapsın, A derneği neyse birisi yapıyor. Ama o orada kalıyor. Sadece kendi aktivitesi olarak bunu görüyor. Yani seni beni düşünmüyor. Bunun iki adım ötesini de düşünmüyor. Eğittin de ne oldu? Artı aslında basit bir çözüm, diyecek ki bana gel bakalım () Hanım. Gel. Ne üretiyorsun? Şunu, şunu üretiyorum. Senin ürünlerini Almanya’ya göndereceğiz. Şu şu sertifikalara ihtiyacım var. Biz sana rehberlik ediyoruz. Şunu şunu hazırla bize, gelip bilmem ne yapacağız. Analizlerini.. numuneni getir analiz ettireceğiz. Şunun sertifikasını aldırmaq için sana şöyle yok gösteriyoruz. Bana bunu demediği sürece...” (Odak Grup Katılımcısı- Kırsal alanda kurulmuş yöresel gıda ürünleri üreten Kadın Girişim ve Üretim İşletme Kooperatifi Temsilcisi, Ankara)

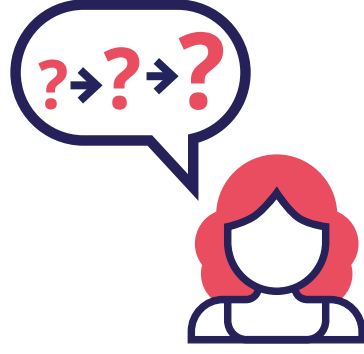
Kadın kooperatiflerinin sermaye ve finansman hizmetlerine erişimi sınırlıdır. İş, ürün ve pazar geliştirme, muhasebe, hukuk vb. alanlarda destek hizmetlerinden yeterince faydalanamamaktadırlar. Bununla birlikte son dönemde başlatılan programlarca bu açıklar kapatılmaya çalışılmaktadır. Görüşmeciler, kooperatifçilik hareketinin sorunlarının büyük ölçüde ortak olduğundan bahis ile geliştirilecek çözümlerin kooperatifleri genel olarak

destekleyen, kapsayıcı çözümler olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Aynı noktadan hareketle, bazı görüşmeciler, Türkiye’deki kooperatifçiliğin kadın kooperatifleri gözlüğü ile değerlendirilmesinin yararlarından bahsetmiştir. Buna göre, kooperatifçilikte kadın kooperatiflerini güçlendirme odağında gerçekleştirilecek bir iyileştirme, yoksulların, küçük ve yerel kooperatif yapılarının durumlarını da iyileştirecektir.

Kadın kooperatiflerinin amaç ve yöntemlerinin tanıtılması gereklidir.

Görüşülen kurum temsilcilerinin çoğunluğu, kadın kooperatiflerine eleştirel bir göz ile bakmaktadır. Kadın kooperatiflerini, zayıf girişimler olarak niteleyebilmektedirler. Bu durumun, birkaç farklı nedenden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İlk olarak, görüşülen kişiler, kooperatif sisteminin genel sorunları bulunduğunu ve politika çözümlerinin sadece kadın kooperatiflerine yönelik tasarlanmaması, kapsayıcı olması gerektiğini düşünmektedirler. İkinci sebep, kadın kooperatiflerinin geleneksel kooperatif tiplerinden farklılık gösteren “yeni kooperatif hareketi”nin bir parçası olmasıdır. Bu kooperatifler, sürdürülebilir kalkınma ve sosyal kooperatifçilik akımlarının bir parçası olarak geleneksel kooperatiflerden farklılık göstermekte ve geleneksel kooperatif hareketi tarafından yeterince tanınmamaktadır. Son olarak, yerel ölçekte çeşitli dezavantajlara sahip kadınların yaşantılarına yönelik bilgisizlik ve önyargılar nedeniyle, kadın kooperatiflerinin fonksiyonları yeterince anlaşılmamaktadır.

Kadın kooperatiflerinin kooperatifçilik kültürü ile işletme mantığını geliştiremediği ve popüler ve geçici bir akım olduğu kanısı hakimdir. Bu kanının da işaret ettiği gibi, kooperatifçilik hareketi ve kadın kooperatifleri arasında ihtiyaç duyulan öğrenme ve dayanışma bağı kurulamamıştır. Benzer şekilde, yeni kooperatifler, yani küçük, kentsel ve sosyal-amaçlı kooperatifler ile geleneksel kooperatif hareketi arasında da bir kopukluk vardır. Görüşmelerdeki bir diğer tespit de sosyal kooperatif modeli konusunda yeterli bilgi ve farkındalık bulunmamasıdır. Bu model, geleneksel kooperatif hareketi tarafından, kooperatiflerin zaten sosyal bir karakteri

olduğu argümanı ile eleştirilmektedir. Dolayısıyla, kadın kooperatiflerinin ve yeni kooperatiflerin bilinirliği, kooperatifçilik hareketi ile ilişkilerinin geliştirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

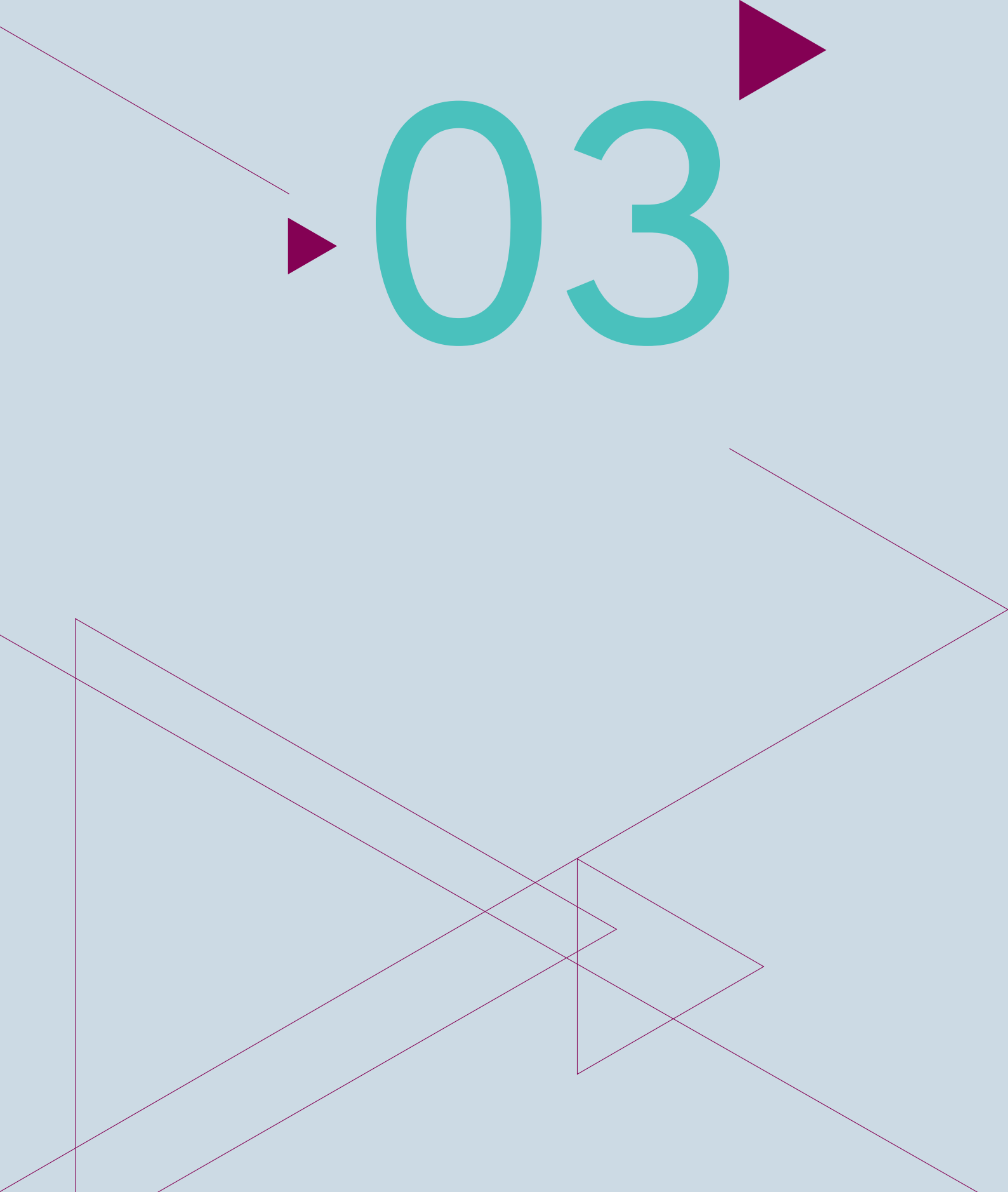
Araştırma kapsamında görüşülen kooperatif paydaşları ve temsilcilerinin, Türkiye'de kadın kooperatiflerinin ana sorun alanlarına yönelik literatürle örtüşen tespitleri şu başlıklar altında toplanmıştır.

- ▶ **1. Dayanışma ve ortaklık yapılarının zayıflığı:** Kadın kooperatifleri yerel inisiyatifler olarak kurumsal çevre ve kooperatifçilik hareketi ile yeterli destek ve danışma ilişkileri geliştirmeden kurulmaktadır. Çoğunlukla elışı, gıda, tekstil gibi, ortak ürün ve pazar stratejileri gerektiren sektörlerde faaliyet gösterdikleri halde iş birlikleri zayıftır.
- ▶ **2. Zayıf sermaye tabanı ve finansmana erişimde zorluklar:** Kadınlar, talep yapısı kırılğan sektörlerde faaliyet gösterdikleri gibi, sermaye ve finansmana erişimdeki güçlükleri nedeniyle daha güçlü pazarlara ya da daha etkin faaliyet stratejilerine geçiş yapamamaktadır.
- ▶ **3. Hazırlık süreçlerinin yetersiz yaşanması ve ani kuruluş:** Kadın kooperatiflerinin kuruluşu yoğun şekilde desteklenmektedir. Buna karşılık, ihtiyaç duyulan kooperatifçilik bilgisi, iş ve örgüt yönetimi kapasitesi oluşturmaya yönelik yeterli destek hizmetleri bulunmamaktadır. Bu durum, kooperatifleşme açısından zaruri gerekleri sağlamamış kadın gruplarının başarısız girişimlerde bulunmalarına neden olmaktadır.
- ▶ **4. İş ve örgüt yönetimi ile ilgili kapasitenin yetersizliği:** Kadın kooperatiflerinin ortakları, örgütsel yaşantı, iş ve istihdam geçmişine sahip değildir ve gerekli yeterlilikleri geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Ancak ani kuruluş ve destek hizmetlerindeki yetersizlikler, bu gelişim sürecinin yaşanmasına engel olmaktadır.

- ▶ **5. Örgüt idaresiyle ilişkili ve vergi dışı mali yükümlülüklerin ağırlığı:** Küçük ve sosyal amaçlı kooperatiflerin büyük kooperatifler ve şirketler ile benzer örgütsel ve mali yükümlülüklerle sahip olmaları, sürdürülebilirliklerini olumsuz etkilemektedir.
- ▶ **6. Kooperatif tipi ile ilgili sorunlar:** Üst sosyo-ekonomik statü gruplarından kişiler ile daha alt statü gruplarında yer alanların kooperatifleşme ihtiyaçları ve kooperatifleri farklıdır. Bu farklılıklar, kooperatif tiplerini düzenleyen mevzuata yansıtılmalıdır. Örneğin, profesyoneller ve büyük üreticilerin aksine, kadın kooperatiflerindeki kadınlar, kooperatif dışında istihdam ve sosyal sigortaya erişim imkanlarına sahip değildir. Bu nedenle, bu imkanları onlara sağlayacak işçi kooperatifleri modeli üzerinde özenle durulmalıdır.
- ▶ **7. Enformelleşme ve sahte kooperatif (bogus kooperatif) statüsüne gerileme tehlikesi:** Özellikle ev-eksenli üretim yapan kadın kooperatifleri, tedarikçi olarak üretim yaptıkları firmalarla bağımlı ilişkilere girebilirler. Diğer yandan, kooperatif çatısı altında enformelleşme kadınların insana yakışır çalışma koşullarından uzaklaşmaları ile sonuçlanabilmektedir.
- ▶ **8. Kadınların karma kooperatiflerde temsil ve etkinliklerine ilişkin sınırlar:** Kadınlar kaynaklarının yetersizliği ve karşı karşıya kaldıkları ayrımcılık nedeni ile tüm iş dünyası gibi kooperatifler ve kooperatiflerin yönetim-liderlik pozisyonlarında yetersiz yer almaktadırlar. Halbuki, kooperatif sınırlı kaynaklara sahip kişilerin güç birliği yolu ile güçlenmesine hizmet eden bir modeldir. Kadınların, yoğun olarak yer almadıkları, geleneksel kadın işi kabul edilen alanlar dışında örgütlenmiş karma kooperatiflerde de eşit ve etkili temsili kadınların ekonomik güçlenmesinin gereklerinden biridir.

03

► Uluslararası Örnekler Işığında Mevzuata Yönelik Çözüm Önerileri: Türkiye’de Kadınların Kooperatiflerde ve Kooperatifler Aracılığıyla Güçlenmesi

Türkiye’de kooperatifçilik mevzuatının kadın kooperatifçiliği açısından ortaya çıkardığı önemli güçlükler, yasanın kooperatiflere mali ve örgütsel yeterlilikler açısından şirketler gibi muamele etmesi ve farklı yeterlilikler ve ölçeklerde faaliyet gösteren kooperatiflerin, farklı kooperatif tiplerinin ve sosyal fayda sağlamak üzere çalışan kooperatiflerin kendilerine has özelliklerine uygun farklılaşmış düzenlemelere sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Dünyada, kadın kooperatifçiliği, yerelde küçük kadın kooperatifleri gibi küçük ölçekli kooperatifler, kentsel alanda ev ekstenli çalışan ve ev işçisi kadınları bir araya getiren işçi kooperatifi gibi özellik arz eden kooperatif tipleri ve sosyal bakım alanında çalışan sosyal amaçlı kooperatifler vasıtası ile gelişmektedir. Bu kooperatifçilik biçimleri “büyük ölçekli yapı/üretici işletmesi” normuna göre geliştirilenden farklı yasal çerçevelere ihtiyaç duymaktadır.

ILO 2001 tarihli 89. oturumunda sunulan Kooperatiflerin Desteklenmesi Konulu Rapor (ILO 2001), kooperatif mevzuatındaki değişim trendleri arasında kooperatif yapı ve organizasyonuna yönelik tanınan esnekliğin artmakta oluşunu da saymaktadır.

Kooperatif mevzuatında örgütlenme esnekliğine yönelik düzenlemeler üç grupta toplanabilir:

- **1. Kooperatif statüsünü tam anlamıyla kazanacak şekilde bir iş altyapısı kuramamış olmakla beraber, kooperatifçilik ilkelerine göre hareket eden ve bu raporda “basitleştirilmiş yapılar” olarak isimlendirilen örgütlenmelerin yasa ile tanınması**
- **2. Küçük kooperatiflere muhasebe, dış denetim ve yönetim ile ilgili özel koşullar getirilmesi:** Tam zamanlı bir yönetici istihdamı, gelişmiş bir muhasebe düzeni, denetçi istihdamı küçük kooperatiflerde aranmamaktadır. Kimi kooperatif yasaları, ciro, ortak sayısı gibi ölçütlere dayalı eşikler tanımlamaktadır. Bu, örneğin, Güney Afrika (1982) ve Madagaskar (1999) mevzuatlarında görülmektedir.
- **3. Kooperatiflerin şirketlere dönüşmesi ile ilgili tanınan esneklikler:** Bu gelişmeler, kooperatif mevzuatının kooperatifçilik ilkelerinin uygulanması konusunda tavizsiz davranırken kooperatiflerin örgütsel yapı ve işleyişlerine yönelik esneklik sergilenmesi gerektiğini göstermektedir.

Kurumsal anlamda ise kooperatifçilik sisteminin kadın kooperatiflerinin ihtiyaçlarını da dikkate alır şekilde gelişmesine ihtiyaç vardır. Kooperatif birliklerinin kimi sektörlerde bulunmaması, var olanların kapasite sorunları, kooperatifler arası ortaklık ve iş birliklerinin zayıflığı, eğitim, araştırma, danışmanlık ve denetim gibi destek hizmetlerinde yetersizlikler, finansman araçlarının eksikliği gibi, kooperatifçilik sistemi sorunları, kadın kooperatiflerini daha derinden etkilemektedir. Kadın kooperatiflerinin var olan sisteme entegrasyonları zayıf olduğu gibi, çok amaçlı, küçük ölçekli ve yerel toplum örgütleri olmalarından kaynaklanan ve kadın ortaklara sahip olmaktan ileri gelen özellikleri ve karşılaştıkları zorluklar yeterince ele alınmamaktadır.

Bir önceki bölümde sunulan sorun analize dayalı olarak ve uluslararası çalışmalar ve ülke örneklerinin de incelenmesi neticesinde, mevzuat yolu ile Türkiye’de kadın kooperatiflerinin ve kooperatiflerde

ve kooperatifler yolu ile kadınların güçlenmesinde izlenebilecek dört strateji önerisi geliştirilmiştir:

- ▶ **1. Gelişme ihtiyacı içerisindeki kooperatif girişimlerinin geçici süreli ve yoğunlaştırılmış destek programları geliştirilmesine yönelik ön-kooperatif statüsü/mevzuatı;**
- ▶ **2. Küçük ölçekli kooperatif girişimlerinin desteklenmesine yönelik basitleştirilmiş kooperatif modeli/mevzuatı;**
- ▶ **3. İşçi kooperatifi ve sosyal kooperatif modellerinin potansiyellerinin gerçekleştirilmesine ilişkin mevzuat düzenlemeleri;**
- ▶ **4. Kooperatiflerde kadın ortaklarının sayı ve etkinliklerinin artırılmasına yönelik, cinsiyet dengesi destek ve teşvikleri uygulanması.**

Bu öneriler dışında, kadın kooperatiflerinin ortaklık ve destek hizmetleri ile finansmana erişim ihtiyaçlarını karşılayacak kurumsal çözümler üzerinde de çalışma yürütülmesi önerilmektedir. Bu sayede, kadın kooperatiflerine özel olmayan, ancak kadın kooperatiflerinin genele oranla daha fazla etkilendikleri problemler ele alınabilecektir. Bu problemler, Türkiye’de kooperatifçilik sistemindeki eksikliklerden ileri gelmektedir.

3.1. Kadın Kooperatiflerinin Desteklenmesinde Ön-Kooperatif Modeli Önerisi

Ön kooperatif modeli, bir kooperatif geliştirme programı dahilinde (1) henüz kooperatifleşme yeterliliğine erişmemiş ancak kooperatifleşme başvurusunda bulunmuş kadın gruplarının, (2) kooperatif benzeri ortaklık ilişkileri içerisinde hareket eden enformal dayanışma gruplarının (ev eksenli çalışan grupları, ev işçilerinin ağları gibi) yoğun bir destek süreci ve uygulama içerisinde öğrenme stratejileri ile kooperatifleşme sürecinde desteklenmesine dayalı bir modeldir. Kendilerine tanınan süre içerisinde sermaye, iş ve örgüt kapasitesi bakımından rekabet edebilir ve sürdürülebilir kooperatifler haline gelmeleri hedeflenecektir. Kadın kooperatif-girişimlerinin bu programa dahil edilerek ön-kooperatif statüsü kazanması için, (1) kooperatifleşme başvurusunda bulunduğu programa uygun kabul edilmesi veya (2) arama ve çağrı stratejileri üzerine başvuruda bulunmuş olması ve başvurusunun olumlu değerlendirilmiş olması gereklidir. Bu program dahilindeki ön-kooperatifler, sermayeleri, örgüt ve iş kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik doğrudan ve yoğun bir eğitim ve danışmanlık desteğinden faydalanacaklardır. Aynı dönemde kooperatif sermayesinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yürüteceklerdir. Ön-kooperatifler, kooperatifler gibi faaliyet göstereceklerdir. Ancak, örgütsel ve mali yükümlülükleri ön-kooperatif statüsü taşıdıkları süre boyunca sınırlı olacaktır. Bu süre içerisinde ön-kooperatifler, idari düzeyde kooperatiflerden daha yakın ve doğrudan izleneceklerdir. Destek programından ve ön-kooperatif statüsünden yararlanma süresinin sınırlı olduğu bu uygulamada (3 ya da 5 yıl gibi),

Kooperatif haline gelmek isteyen ancak gerekli teknik kapasite sayısına sahip olmayan birliktelikler 5 kişi tarafından oluşturulabilirler.

program bitiminde, yapılacak teknik değerlendirmenin sonucuna bağlı olarak, kooperatif girişimi bu kez kooperatif statüsü ile çalışmaya devam edebilecek ya da zorlayıcı prosedürler ile karşılaşmadan dağılabilecektir.

Ön-kooperatif uygulaması için Kamerun örneği incelenebilir. Kamerun’da 1989 yılındaki bir Kanun Hükmünde Kararname ile “ortak çıkar grupları” (common interest groups) ön-kooperatif niteliğinde (pre-cooperative) düzenlenmiştir. Bu yapılar, kooperatif haline gelmek isteyen ancak gerekli teknik kapasite, otonomi ve ortak sayısına sahip olmayan dayanışma temelli birlikteliklerdir. 5 kişi tarafından oluşturulabilirler. Destekçi başka kurum ya da örgütler ile ilişki içerisinde olabilirler. 5 yıl içerisinde kooperatif haline gelme taahhüdünde bulunurlar. Aksi takdirde ek bir 5 yıl için başvurabileceklerdir. Bu süre tanınırsa bunun sonunda, tanınmaz ise ilk beş yıl sonunda varlıkları sona erecektir (Henrivd 2013: 364-5).

Türkiye’de başta ev eksenli üretim alanında faaliyet gösterenler olmak üzere pek çok kadın grubu, dayanışma temelli birliktelikler olarak ön-kooperatif özellikleri taşımaktadır. Bu gruplara resmi bir statü yolu tanınması ve zaman içerisinde tam kooperatif statüsüne geçmeleri hedefine dayalı bir süreç işletilmesi düşünülebilir. Böylece, enformel iş ve dayanışma gruplarının aranması ve tespitine dayalı, proaktif bir strateji ile, ilgili sektörlerde kooperatifleşme yolu ile formelleşme de sağlanabilecektir.

Kadın kooperatiflerinin temel problemleri arasında yer alan “ani kuruluş” olgusunun olumsuz sonuçlarının bertaraf edilmesinde ön-kooperatif modeli etkili bir araç olabilecektir. Kadın kooperatiflerinin tipik ortak profiline bakıldığında, bu ortakların örgüt ve iş bilgi ve becerilerinin sınırlı olduğu, bir diğer yandan da gelir getirici girişimlerini bir öğrenme ve gelişme periyodu boyunca erteleyecek geçim olanaklarının bulunmadığı görülmektedir. Bu sebeple kooperatifleşme süreçlerinin hem kapasite geliştirme hem de gelir elde etme ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanması elzemdir. Yine, kooperatifleşme girişimlerinin başarısızlığa uğramasından doğan külfet ve cesaret kırılmasından korunmaları, iş piyasasındaki girişimlerini devam ettirmeleri için şarttır.

Kooperatifler, istenen yeterliliğe ulaştığında veya bu konuda başarısız olduğunda onlar için sorunsuz bir geçiş (tam kooperatif statüsüne) ya da tasfiye süreci öngörülmelidir. Ön-kooperatif düzenlemesinin temel faydalarından biri, kooperatif gereklerini karşılamayan dayanışma gruplarının kooperatifleşerek başarısızlığa uğramalarının engellenmesidir. Bu yapılırken, grupların dağıtılması ve dayanışma ilişkilerinin bozulmasının önüne geçilmesi mümkün olmaktadır. Böylece bu gruplar, kooperatifleşme konusunda pratik içerisinde ve denetim-danışmanlık yolu ile kapasitelerini artırırken, kooperatif yükümlülükleri ve kapanmanın olumsuz sonuçlarından korunmuş olmaktadır. Bu noktanın önemi, dezavantajlı gruplarda bulunan kadınların temel sermayelerinin tam da grup ve dayanışma ilişkileri olması ve bu sermayenin korunması gereğinde yatmaktadır.

► Tablo.3.1.1. “Ön-Kooperatif” Modeli ile Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi

Ön Kooperatif Statüsü ile Kadın Grupları ve Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesinde Sağlanabilecek Faydalar:

- 1. Kadınlar arasındaki iş ve dayanışma grupları ve ağları, yerinde tespit edilerek veya kooperatifleşme başvuruları üzerine belirlenerek örgütlenme ve iş geliştirme yönünden desteklenecektir.
- 2. Dayanışma esasında bir arada hareket eden kadın gruplarında kooperatif bilinci oluşturulup geliştirilebilecektir.
- 3. Enformel piyasadaki iş ve emek dayanışma ilişkilerinin kooperatifleşme yolu ile formel sektöre taşınması mümkün olacaktır.
- 4. Kooperatif gereklerini karşılamadan ve yeterli bir grup oluşumu, örgütsel kapasite, iş fikri ve operasyon yeteneği geliştirmeden ani kuruluş önleneyecektir. Kadın gruplarının ani kuruluş dolayısıyla kooperatif girişimlerinde başarısız olmakla uğrayacakları zararın dayanışma ilişkileri ve ağlarını olumsuz etkilemesinin önüne geçilecektir.
- 5. Kooperatifleşme isteğindeki kadın grupları için destek stratejileri ve hizmetleri sağlanacaktır.
- 6. Kooperatifleşmek isteyen kadın grupları hem destek sistemleri hem de pratik içerisinde öğrenme yolu ile kendilerini deneyecek ve geliştireceklerdir.
- 7. Uygun olan hallerde kadın gruplarının hemen ya da zaman içerisinde diğer kadın grupları veya kadın kooperatifleri ile birleşmesi ya da iş birliği geliştirmesi yönünde yönlendirme yapılabilecektir.
- 8. Küçük kadın kooperatiflerinin karşılamakta güçlük çektikleri örgütsel ve mali yükümlülüklerden muaf tutularak sürdürülebilirlikleri artırılacaktır.

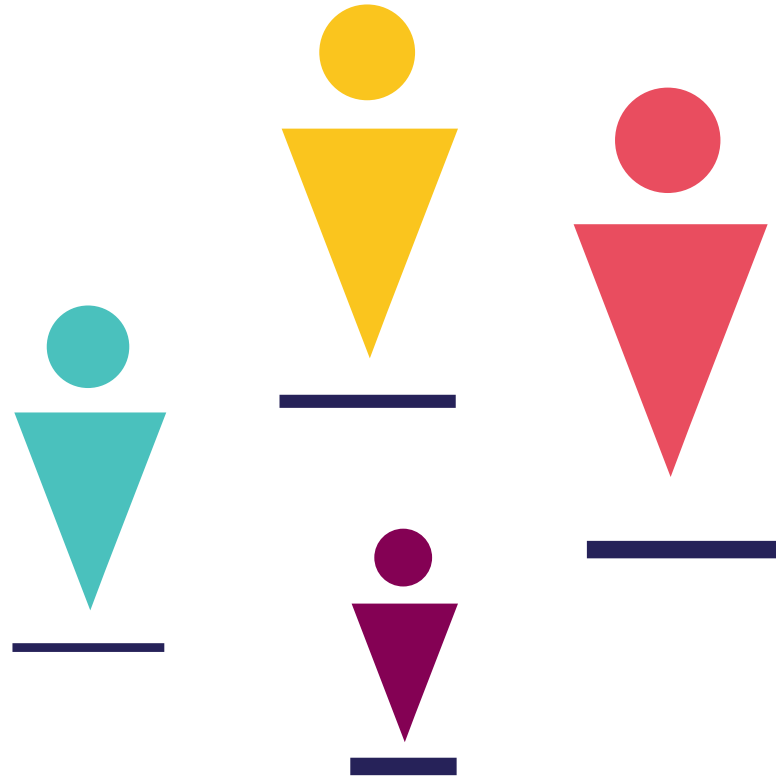
Kadın kooperatifleşmesinin desteklenmesinde, küçük kooperatif ve ön-kooperatif modellerini tamamlayıcı nitelikte kullanmak mümkündür. Söz konusu modellerin tamamlayıcı kullanımı kadın kooperatiflerinin ölçek, kapasite ve sermaye açısından karşılaştıkları farklı sorunları aşmalarında destek olma potansiyeline sahiptir. Örneğin, bazı küçük ölçekli kooperatifler faaliyetlerini rekabetçi ve sürdürülebilir şekilde yürütebilirken, bazı kooperatifler küçük ölçekli oldukları için kapasite ve sermaye açısından zorluklar yaşayabilmektedir. Diğer yandan, bazı büyük ölçekli kooperatifler ölçeklerinden bağımsız olarak kapasite ve sermaye açısından sürdürülebilirlikten uzak yapılar olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, kooperatiflerin sadece örgütsel ve mali yükümlülüklerinin “küçük kooperatif” statüsü ile hafifletilmesi veya ortadan kaldırılması mümkün değildir. Söz konusu kooperatiflerin ihtiyaç duyduğu çözüm, sistematik bir kapasite artışı, ön kooperatif statüsü kapsamında, faaliyet ve pratik içerisinde öğrenme yolu ile gerçekleştirilmelidir.

3.1. Basitleştirilmiş Kooperatif Mevzuatı

Kadın kooperatifleri gibi küçük ölçekli kooperatiflerin kooperatif yükümlülüklerini karşılamakta zorluk çektikleri ve bu durumun bir döneme has olmayıp süreklilik arz ettiği görülmektedir. Bu gibi durumlarda, basitleştirilmiş kooperatif modeli ya da basitleştirilmiş kooperatif mevzuatı gibi düzenlemeler ile kooperatiflerin ölçeğine uygun şekilde, yükümlülüklerinin sadeleştirilmesi mümkün olmaktadır.

Kamerun’un 1992 tarihli Kooperatif Hukuku, “ortak çıkar grupları” statüsü çerçevesinde; İtalya’nın 1997 tarihli Kooperatif Hukuku “küçük kooperatif” tanımı ile; Madagaskar’ın 1999 tarihli Kooperatif Yasası; Güney Afrika’nın 1982 tarihli Kooperatif Yasası; Burkina Faso’nun 1999 tarihli ve Mali’nin 2000 tarihli kooperatif yasası özel statüler ile ve Almanya, Belçika, Finlandiya, Fransa ve Avusturya genel kooperatifçilik yasaları kapsamında, küçük kooperatifleri kimi yükümlülüklerden muaf kılmıştır.

Hagen Henri’nin ILO için hazırlamış olduğu 2005 tarihli “**Kooperatif Hukuku için İlkeler**” (Guidelines for Cooperative Law) adlı çalışmada, ön-kooperatif modelini kooperatif tanımının tüm unsurlarını taşımayan kooperatif girişimleri (dayanışma grupları, ağlar vb.) için geçici sürelerle ve bu süre sonunda kooperatif gereklerini tam yerine getirmeleri koşuluyla tanınan istisnalar temelinde açıklamaktadır. Küçük kooperatiflere yönelik basitleştirilmiş kooperatif mevzuatı ise, belirli ölçeği aşmayan kooperatifleri kimi yükümlülüklerden sürekli düzeyde muaf tutmaktadır. Söz konusu muafiyetler, bir denetim organı oluşturma, yönetici istihdam etme, gelişmiş muhasebe düzenlemelerine tabi olma ve denetim standartları gibi konularda örgütsel yükümlülüklerin sınırlandırılması öngörmektedir. Henri, ön-kooperatif hukukuna ilişkin düzenlemelerin zaman içerisinde ciro, ortak sayısı ve iş ortağı sayısı kriterine göre tespit edilen küçük kooperatiflere ilişkin basitleştirilmiş bir kooperatif mevzuatına evrildiğine işaret etmiştir.

Basitleştirilmiş kooperatif mevzuatı küçük kooperatifler için çeşitli destek ve muafiyetler öngörür:

- ▶ Kayıt ve kuruluş süreçlerinin basitleştirilmesine,
- ▶ Yönetiminin bir organ yerine tek kişi tarafından üstlenilmesine,
- ▶ Denetim organı tesis etmekten muaf tutulmasına,
- ▶ Genel kurul şekil şartlarının ve maliyetlerinin düşürülmesine,
- ▶ Sürekli bir denetim ve danışmanlık- eğitim ilişkisi içerisinde izlenmesi ve desteklenmesine,
- ▶ Yerel yönetimler, kamu kurumları ve sosyal amaçlı örgütler ile elverişli koşullarda işbirliğine,
- ▶ Kimi idari ve mali yükümlülüklerden kısmen ya da tamamen muaf tutulmasına imkân verir şekilde bir düzenlemeye olanak tanıyacaktır.

Kentsel kooperatifçilik hareketlerinin ortaya çıkışıyla, kooperatiflerin geleneksel amaçları dışındaki sosyal amaçlarla kurulmaları ve alışıldan küçük ölçeklerde çalışmaları gibi olgularla karşılaşmaya başlanmıştır. Bu kooperatiflerin ihtiyaçlarına cevap verebilmek için kooperatiflerin kuruluş, çalışma biçimleri ve mali, idari sorumluluklarına yönelik kolaylaştırıcı düzenlemelerin yapılması gereği doğmuştur. Böylece, belirli bir ortak sayısı, faaliyet hacmi ve ciro büyüklüğünün altında kalan kooperatiflerin basitleştirilmiş kooperatif mevzuatına tabi olması istenmiştir. Almanya bu uygulamanın önemli örnekleri arasındadır.

OHADA (The Organization for the Harmonization of Business Law in Africa/ Afrika İş Hukukunun Uyumlaştırılması Örgütü) hukukçuları, basitleştirilmiş

kooperatif modelini, öncelikle dayanışma örgütlenmelerinin formel sisteme entegrasyonuna yönelik, ama aynı zamanda klasik anlamdaki kooperatiflerin de devamlılığını sağlamaya yardımcı olacağı fikri ile geliştirmişlerdir. Basitleştirilmiş kooperatifler için, klasik kooperatifler için geçerli olanlardan, daha esnek kurallar kabul edilmiştir. İlk bakışta, basitleştirilmiş kooperatiflerin daha küçük oldukları ve kredi ve tasarruf kooperatifleri gibi doğaları gereği geniş örgütlenen kooperatiflerden bu anlamda farklılık sergiledikleri görülmektedir. Basitleştirilmiş kooperatifler, 5 gerçek ve tüzel kişinin bir araya gelmesi ile kurulabilmektedir. Klasik kooperatiflerde bulunan yönetim kurulundan farklı olarak basitleştirilmiş kooperatifler yönetim komitesi adı altında daha sade bir organa sahiptir. Klasik kooperatifler denetim kurulunu ve sık dış denetimleri gerektirirken, basitleştirilmiş kooperatiflerde denetim kurulu bulunmaz ve bu kooperatifler yasal denetçiler³³ tarafından gerçekleştirilen dış denetimde büyük ölçüde kamu desteği alırlar. Buna ek olarak, klasik kooperatifler pek çok kurum ve örgütten oluşan bir ekosisteme gereksinim duyduklarından daha maliyetli bir örgütlenme biçimidir. Kooperatif kurmak üzere yola çıkan gruplar, iki model arasında seçim yapma hakkına sahiptir.³⁴

Almanya, kooperatif mevzuatında 2006 yılında yaptığı değişiklik ile hem Avrupa kooperatif modelini düzenlemiş hem de küçük kooperatiflerin ihtiyaçlarına yönelik şunları gerçekleştirmiştir (Henrivd 2013):

- ▶ Kooperatiflerin çalışma alanları, ortaklara ait sosyal ve kültürel hedeflerin gerçekleşmesini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir.
- ▶ Minimum kooperatif kurucu ortak sayısını 7’den 3’e indirilmiştir.
- ▶ Aynı sermaye ile ortaklık mümkün kılınmıştır.

³³ Yasal denetçiler genellikle işletmenin sorunsuz bir şekilde işlemesini kolaylaştırmak için muhasebe alanlarında uzman olan kişilerdir. Yasal denetçilik gerçek kişiler veya gerçek kişiler tarafından kurulan şirketler tarafından gerçekleştirilir. OHADA üye devletlerinde, yasal denetçiler ancak geçerliliği tanınmış muhasebeci birliğine bağlıysa denetçi olarak atanır (Tetinwe N. A. 2010: s.91).

³⁴ Detaylı bilgi için bakınız, OHADA Bir Örnek Kooperatif Yasası <http://www.ohadalegis.com/anglais/telAUGB/Ohada-Uniform-Act-Cooperatives-en.pdf>, 26 Şubat 2022 tarihinde erişilmiştir.

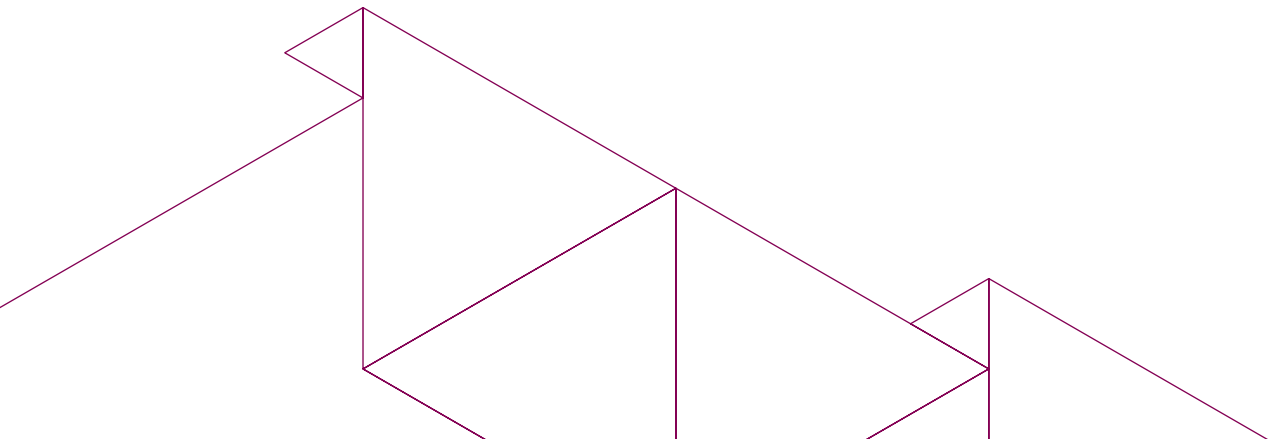
- ▶ 20’den fazla ortağa sahip olmayan kooperatiflerin tek kişilik bir yönetim organına sahip olması ve denetim organı kurmaması olanaklı kılınarak ilgili fonksiyonların maliyeti düşürülmüştür.

Kadın kooperatifleri de, az sayıda ortak ve sınırlı kuruluş sermayesi ve işlem hacmi ile, yerel düzeyde faaliyetler yürütmekte olduğundan basitleştirilmiş kooperatif modeli/mevzuatı, kooperatiflerin sorunlarının önemli kısmına çözüm imkânı sağlayacaktır. Basitleştirilmiş kooperatif mevzuatına tabi olmada kullanılacak kriterler şu kategoriler temelinde oluşturulabilir:

- ▶ Ortak sayısı ...in altında
- ▶ (Tahmin edilen) cirosu ... altında
- ▶ (Cinsiyet dengesi kriteri de getirilmek istenir ise) Kadın istihdamı ve kadınlara yönelik sosyal hizmetlerin geliştirilmesine katkı sağlaması beklenen:
 - ▶ Kurucu ortaklarının çoğunluğu,
 - ▶ Sigortalı ortaklarının ve/veya sigortalı çalışanlarının yüzde ... si,
 - ▶ Yönetim kurulu üyelerinin yüzde ... si kadın,
 - ▶ Geçen yıl içerisinde kadınların mesleğe yönelik uygulamalı eğitimlerine destek veren,
 - ▶ Sosyal bakım ve istihdama kazandırma hizmetleri sağlayan,
 - ▶ Geçen yıl diğer bir kadın kooperatifine destek sağlayan.

3.3. Kooperatif Tipi ile İlgili Çözümler: İşçi Kooperatifleri ve Sosyal Kooperatif Modellerinin Potansiyellerinin Değerlendirilmesi

Türkiye’de işçi kooperatifleri ve sosyal kooperatifler özel bir statü olarak düzenlenmemiş, tanım ve özelliklerine uygun şekilde ayrı yasal düzenleme konusu edilmemiştir. Tüm dünyada ev ve bakım hizmetleri gibi kadınlaşmış emek alanlarında, kadınların işçi kooperatifleri ya da sosyal kooperatif modelleri içerisinde faaliyet gösterdiklerinde başarılı oldukları görülmektedir. Ancak Türkiye’de ev işçileri, ev eksenli üretim yapan kadınlar gibi gruplar işçi kooperatiflerinde örgütlenememekte; sosyal bakım ve işgücü entegrasyon hizmetleri alanında çalışan kooperatifler, sosyal kooperatif statüsünden yararlanamamaktadır. Bu hususların kadın kooperatifçilik hareketi açısından belirli sonuçları bulunmaktadır.

► Tablo 3.3. Farklı Kooperatif Tiplerinin Seçilen Kriterler Temelinde Bir Karşılaştırması

	Üretici Kooperatifleri	İşçi Kooperatifleri	Tüketim Kooperatifleri	Sosyal Kooperatifler
Ortaklık Tipi	Kendi hesabına çalışan ortaklar	İşçi ortaklar	Kullanıcı ortaklar	Çok ortaklı yapı
Yaygın olduğu sektörler	Tarım ve küçük meta üretimi, el işi	Ev hizmetleri, teknik ve profesyonel hizmetler	Gıda, Enerji, Eğitim, Sosyal bakım	Sosyal bakım ve istihdam hizmetleri
Fazlanın Paylaşılması	Genel kuraldır	Genel kuraldır	Genel kuraldır	Genel olarak sınırlanmıştır
Üçüncü Taraflarla İşlemler	Sınırlanmıştır	Sınırlanmıştır	Sınırlanmıştır	Serbest bırakılma eğilimindedir
Temel Fayda Sağlayıcı	Üreticiler	Çalışanlar	Kullanıcılar	Toplum
Fazla	Fazla elde etmek eğilimindedir	Fazla elde etmek eğilimindedir	Nötrdür	Fazla elde etmemek eğilimindedir
Sigortalılık ile ilgili pozisyonları	Ortaklar kendi hesabına sigortalı olabilirler. Ortaklardan kooperatif işçisi statüsü taşıyanlar ve kooperatif ortağı olmaksızın işçi olanlar işçi statüsünde sigortalanacaktır.	Ortaklar aynı zamanda işçi olduklarından işçi ve durum ve tercihlerine göre kendi hesabına çalışanlar olarak mutlaka sigortalanacaktır.	Kooperatif çalışanları ve çalışan ortaklar sigortalanacaktır.	Kooperatif çalışanları ve çalışan ortaklar sigortalanacaktır.
Temel ihtiyaçları	Finansman ve yatay örgütlenme (ölçek ve yayılma ekonomileri)	Finansman ve yatay örgütlenme (ölçek ve yayılma ekonomileri)	Üretim kooperatiflerine ulaşma ve optimum ölçeğe ulaşma	Kamu desteği
Riskler	Bağımlılık ve sahte kooperatifler: (öz-)sömürü Dağılma (ortakların ayrılması) Ortaklık dışı işlemler	Bağımlılık ve sahte kooperatifler: (öz-)sömürü Dağılma (ortakların ayrılması) Ortaklık dışı işlemler	Ölçek ekonomilerinin yakalanamaması Ortaklık dışı işlemlerin artışı	Öz-sömürü
Hangi temel yasalar ile ilişkisi düzenlenmelidir	Ticaret hukuku	İş Hukuku (çalışan ortak/sahiplerin ikili statüsünün düzenlenmesi)	Rekabet hukuku	Kamu ihale yasaları ve mali hukuk

Kadınların kurduğu kooperatiflerin üretici kooperatifi, işçi kooperatifi veya sosyal kooperatif olmaktan doğan yükümlülük ve faydalarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, işçi kooperatifi ve sosyal kooperatif modellerine neden ihtiyaç duyulduğunu daha açık şekilde ortaya koyacaktır. Üretici kooperatifleri, kendi hesabına çalışan üreticilerin belirli ekonomik amaçlarla bir araya geldikleri kooperatiflerdir. Girdi alımı, satış ve pazarlama, eğitim, ortak teknoloji ve araç kullanımı vb. amaçlarla kurulabilirler. Bu kooperatiflerin en eski örnekleri, tarımsal amaçlı kooperatiflerdir. Bugün kendi hesabına çalışan profesyoneller ve onların şirketlerinin de profesyonel gelişim, eğitim, iş planlama ve pazar geliştirme gibi amaçlarla bir araya gelmesine yardımcı olurlar. Diğer yandan, enformel piyasa ile çok içiçe geçmiş çalışma alanlarında, üretici örgütlenmesinin gerçekleştirilmesine yönelik kullanılan bir form olduğu da ifade edilmelidir. Kooperatif, bu durumda bir tüzel kişilik olarak ortaklarının üretimlerinin kayıt altına alınmasına yardımcı olur. Ancak kooperatif, üreticilerin vergi ile ilgili yükümlülükleri ve istihdamdan gelen haklarının kullanımını kolaylaştırır. Ortaklar kooperatifte işçi olarak bulunmadıkları sürece, kendi işleri dolayısıyla, kendi hesabına çalışan statüsü ile kendilerini sigortalayabilir. Bu bakımdan Türkiye'de eliş ve gıda gibi alanlarda küçük üretim yapan kadın kooperatifleri de benzer bir durumdadırlar. Piyasa ve gelirin küçük ve düzensiz olması nedeniyle, kooperatif ortağı kadınlar ücretli çalışan yerine kendi hesabına çalışanlar olarak kabul edilmektedir. Çok küçük eliş ve gıda üretiminde üretim kooperatifleri, ortakların kırılğan ekonomik koşullarına uyumlu gözükmektedir. Üretim ve kazancın düşük olduğu dönemlerde kooperatife ait ücret ve sigorta yükümlülüklerinin sınırlı olması, bir avantaj olarak düşünülebilir. Ancak unutulmamalıdır ki, bu model enformellik ile iç içe girebilecek ve aslında sürdürülebilir olmayan ve ortak faydasını geliştirmeyen kooperatiflerin faaliyetlerinin devamına yol açabilecektir. Dolayısıyla, kayıtsızlık ve güvencesiz çalışma koşulları, bu kooperatiflerin ortakları için büyük bir risk olarak ortaya çıkmaktadır.

3.3.1. İşçi Kooperatiflerinin Ayrı Bir Kooperatif Tipi Olarak Mevzuata Yerleştirilmesi ve Kadınlar İçin Güvenli İstihdam Koşullarının Geliştirilmesi

Üretim kooperatiflerinin kadın kooperatifleri örneğinde mümkün olduğunca, işçi kooperatiflerine evrilmesine çalışılması önemli faydalar sağlayacaktır. İşçi kooperatiflerinde ortaklar, kooperatif ile ücretli istihdam ilişkisi içerisinde çalışırlar. İşçi kooperatiflerinin sahibi çalışan/ortaklarıdır. Ortaklar, hem ortak hem de çalışan olduklarından ikili bir statüye sahiptirler. İşçi kooperatifleri, elde ettikleri fazlayı belirli düzeyde ihtiyat akçesi olarak ayırdıktan sonra ortaklarına dağıtabildiği için, sosyal kooperatiflere nazaran, ortakları üzerinde daha müspet bir ekonomik güçlendirme etkisi sağlamaktadır. Ortaklarına kendi işletmesi içinde ya da dışında işler sağlayan (örneğin evde bakım işçilerini işverene yönlendirerek) bu kooperatifler, korumasız çalışma alanlarında çalışanların örgütlenme, profesyonel gelişim imkânları, iş ve gelir güvencesi elde etmelerinde ve ihtiyaç duydukları savunuculuğu hayata geçirmelerinde son derece yardımcıdır. Mal ve hizmet alanlar açısından da belirli bir kalite düzeyinin güvence altına alınmasını sağlarlar.

İşçi kooperatifleri, dünyada, özellikle sağlık, bakım ve ev hizmetleri sektörlerinde yoğunlaştıklarından çok sayıda kadını ortak, işletme sahibi ve çalışan olarak örgütlemektedir. Türkiye'de ise, bu sektörlerde çalışan kooperatiflere nadiren rastlanmaktadır.³⁵ Kadınların kooperatifler aracılığı ile güçlenmesini sınırlayan sebeplerden ikisi, bu sektörlerin kooperatif faaliyet alanı haline gelememesi ve bunu kolaylaştıracak olan işçi kooperatifi modelinin gelişmemiş olmasıdır. İşçi kooperatifi modelinin geliştirilmesi, kadınlar ve sosyal bakım ve ev hizmetleri yanında kendi hesabına çalışan pek çok meslek ve sanat erbabı ile profesyoneli de olumlu etkileyecektir. Ancak, işçi kooperatiflerinin, az sayıda şirketin taşeronluğunu üstlenerek ve/ya kötü çalışma biçimleri geliştirerek bogus (sahte) bir kooperatif statüsüne sahip olması da mümkündür.³⁶

³⁵ Gündelik temizlik işçisi kadınlar tarafından 2004 yılında kurulan ve bürokratik sorunlar nedeniyle girişimlerini sürdürmekte zorluk yaşadıkları için kapanan İmece Kadın Dayanışma Kooperatifi bu tür kooperatiflere örnek gösterilebilir. <http://www.keig.org/ev-iscileri-sindikasi-bizim-icin-buyuk-kazanim/> 2 Şubat 2022 tarihinde erişilmiştir.

³⁶ İmalat alanında fason üretim yolu ile çalışan bir kadın kooperatifi örneği üzerinden düşünüldüğünde, kooperatifin üretim hacmi aldığı talebe göre sürekli dalgalanmalar gösterecek ve ortaklar dışındaki üreticilerin emeğine zaman zaman ihtiyaç duyulacaktır. Keza, ortakların belirli bir siparişi kooperatif dışında kendi hesaplarına üretme eğilimleri, kooperatifin dağılması riskini ortaya çıkarabilecektir. Talepteki dalgalanma ve düzensizlikten kaynaklanan bu dinamiklerin tamamı da, kadınların piyasadaki talepler doğrultusunda kendi emeklerini değersiz kıldıkları ve bağımlı üretici haline geldikleri bir bogus (sahte) kooperatif statüsüne gerilemeyi mümkün kılmaktadır (KEİG 2015).

İşçi kooperatifleri, işçilere, güvenli istihdam, insana yakışır çalışma koşulları ve ücret düzeyi sağlanması ve enformel iş ve ilişkilerin formelleştirilmesi yolu ile fayda sağlamaktadır. Ayrıca, iş ve pazar ilişkilerinin geliştirilmesi, mesleki ve teknik eğitim sağlanması, savunuculuk gibi fonksiyonlar ile de işçi kooperatifleri, çalışan/ortaklarını desteklemektedir. Başka türlü örgütlenmesi güç, kendi hesabına çalışan ve enformel çalışanlar için kooperatifler mesleki ve sendikal örgütlenmeyi de güçlendirmektedir.

Dünya uygulamasında, ilke olarak, işçi kooperatifleri ortaklara sermaye faizi verilmesi ve risturn dağıtımı konusunda serbest bırakılmış durumdadırlar. Bu modelde, sosyal kooperatiflerdeki risturn dağıtım sınırlaması geçerli değildir. Aksine, ortaklara dağıtılan risturn açısından, kooperatif işlemlerinin çoğunlukla üçüncü kişiler yerine ortaklar ile gerçekleştirilmiş olması koşulu ile, gelir vergisi muafiyetinden de faydalanabilmektedirler. Bu da çalışanlara daha büyük bir avantaj sağlamaktadır.

İşçi kooperatiflerinin başarılı örnekleri, İspanya, Amerika ve Fransa’da karşımıza çıkmaktadır. Çalışan ortakların statüsünün yasa ile nasıl düzenlendiği ve buna dayalı olarak da sosyal korumaya erişim modelleri, bu kooperatif tipinin başarısında kritik önem taşımaktadır. Fransa örneğinde işçi kooperatifleri, ayrı bir model olarak tanımlanmış ve ayrı bir yasa ile düzenlenmiştir. İhtihat hukuku da bu ikili statünün doğru şekilde düzenlenmesine yönelik gelişmiştir. İşçi kooperatifinde, ortakların kooperatif ile istihdam sözleşmesi imzalaması öngörülmektedir. Böylece, çalışan/ortakların işletme sahibi ve çalışan olarak ikili statülerinin altı çizilmekte ve çalışanların çeşitli yasa ve uygulamalarda kendi zararlarına işveren gibi muamele görmesinin önüne geçilmektedir. İspanyol kooperatif hukukunda çalışan-ortakların iki tip sosyal sigorta modelinden birini seçebilmesi öngörülmüştür. Buna göre, genel rejimde ücretli çalışanlar gibi sigortalanabilecekleri gibi, istekleri üzerine kendi hesabına çalışanların sigorta sistemlerine de dâhil olabileceklerdir. Bu durum işçi ve üretici kooperatifleri arasında bir melezlenmeye imkân vermektedir. Brezilya’da da çalışan ortakların ücretli çalışanların sahip oldukları haklara sahip olması öngörülmüştür.

► İşçi kooperatifleri yeni iş ve istihdam koşullarına nasıl cevap verebilir? (CICOPA 2017:12)

- 1. “Enformel piyasada etkinlik gösteren çalışanlar işleri ve hayatlarında gereksinim duydukları hizmetlere tasarruf, kredi, sigorta kooperatifleri, çok amaçlı kooperatifler ve tüketici kooperatiflerine ortak olarak ulaşabileceklerdir. Kooperatifler bu kişiler için özellikle, kredi, eğitim, temel ihtiyaçlara yönelik mal ve hizmetler ve sosyal korumaya erişimi kolaylaştırır.
- 2. Kendi hesabına çalışan girişimciler ve üreticiler, hizmet kooperatiflerinde örgütlenerek ve dikey bütünleşme yolu ile faaliyetlerini kolaylaştıran destek sistemlerine erişebilir, ölçek ekonomisi ve pazarlık gücü elde edebilirler.
- 3. Son dönemde sayıları ciddi artış göstermiş olan kendi hesabına çalışan işçilerin örgütlenmesine yönelik kooperatifler, sendikalar ve üyelik temelli örgütler (meslek birlikleri) açısından önemli bir stratejik araç olabilir. Aynı zamanda, kooperatifler bu çalışan gruplar için esneklik ve güvence arasında bir denge bulunmasında yenilikçi modeller sunarlar.
- 4. İşçi-ortaklarına insana yakışır iş sunma amacıyla yola çıkan işçi kooperatifleri, enformel işlerin formel piyasaya taşınması açısından doğrudan bir araç teşkil eder. Bu potansiyelin hayata geçirilebilmesi için uygun bir yasal çerçeve ve uygulama ortamı gereklidir”.

Türkiye’de işçi kooperatiflerine ilişkin yasal düzenlemeler ve uygulamaya ilişkin öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- ▶ İşçi kooperatifleri için ayrı bir yasal düzenleme yapılarak bu yapıların teşviki;
- ▶ Çalışan-ortaklara sahip üretim kooperatifi statüsündeki kadın kooperatiflerinin, uygun vakalarda, ortakların istihdam statülerini tanıyan işçi kooperatiflerine dönüştürülmesi için teknik destek çalışmaları yapılması ve teşvik politikaları geliştirilmesi;
- ▶ Çalışan-ortakların Yönetim Kurulu üyesi olmakla işçi olmaktan kaynaklanan haklarını (sigortalılık, ücret gibi) kaybetmeyeceklerinin açık şekilde düzenlenmesi;
- ▶ İşçiler ve kooperatifleri arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için mekanizmalar geliştirilmesi;
- ▶ Ortaklıktan ayrılmanın daha sıkı koşullara bağlanması;
- ▶ Bogus (sahte) kooperatif statüsü taşınmadığından emin olunması için daha sıkı denetim mekanizmaları geliştirilmesi;
- ▶ Sermaye ve finansmana erişimdeki kırılganlığı giderecek işçi kooperatiflerine özel hibe ve kredi programları, kredi garanti fonları gibi uygulamaların başlatılması;
- ▶ KOSGEB desteklerine ilişkin, KOBİ statüsünün değerlendirilmesinde çalışan ortakların işçi statüsünde sayılacağına açıklığa kavuşturulması;
- ▶ Bu kooperatiflerin varlık yapılarının güçlendirilmesine ilişkin teşvik edici ihtiyat fonu uygulamalarının geliştirilmesi;
- ▶ Denetim-danışmanlık sistemi aracılığıyla kooperatiflerin bağımlı “sözde kooperatifler” olmasının önüne geçilmesi;

- ▶ İşçi/ortakların özel istihdam teşviklerinden faydalandırılması;
- ▶ Kurumlar ve gelir vergisi kanunlarında uluslararası uygulama standartlarına uygun muafiyet koşullarının düzenlenmesi.

“Biz aslında işçi kooperatifiymişiz ben bilmiyordum. Benim yönetim kurulum köylü kadınlar. Her şeyi kendileri yönetiyorlar, parayı da kendileri yönetiyorlar. Dolayısıyla bu model uygulandığında zaten kırsaldaki kadını güçlendirmiş oluyorsunuz. Aksi halde kooperatiflerin yönetim kurulları nemalanıyor kooperatifçilikten. Ama yönetim kurulunuz gerçekten emek veren, orada çalışan kişilerse, o zaman zaten güçlü oluyorsunuz. O zaman onları güçlendirmiş oluyorsunuz.” ((Odak Grup Katılımcısı- Kırsal alanda kurulmuş yöresel gıda ürünleri üreten Kadın Girişim ve Üretim İşletme Kooperatifi Temsilcisi, Ankara)

Bogus (sahte) Kooperatif Statüsüne Gerileme Tehlikesi

Çalışanlara ait kooperatifler zaman zaman sahte kooperatiflere dönüşme riski de taşımaktadır. En tipik örneklerde, bu kooperatifler, ortakların üstünlüğü çerçevesinde tanımlanmış “özerklik” kriterini karşılamaz hale gelmişlerdir. Bunun sebebi, bir şirkete bağımlı bir çalışma biçiminin geliştirilmiş olması ve/ya öz-sömürü koşullarında çalışma yapılması olabilir.

Bogus (sahte) kooperatiflerin Türkiye’deki örnekleri KEİG (2015) araştırmasında ortaya konarak tartışılmıştır. Özellikle dışarı iş verme sistemi ile çalışılan üretim alanlarında -ki bunlar arasında en önemlileri kadın emeği-yoğun gıda ve tekstil sektörleridir- kadın kooperatifleri, iş aldıkları taraflarca bağımlı iş ilişkisine sürüklenebilmekte ve (öz-)sömürü koşullarına maruz kalabilmektedir. Kadın kooperatiflerinin işçi kooperatifleri olmak yerine üretici kooperatifleri olarak kurulması da bu riski artırıcı etkide bulunmaktadır. Çünkü, işçi kooperatifleri ortakları ile istihdam ilişkisini resmi ve açık terimlerle kurmak zorundadır. Üretici kooperatiflerinde ise, kendi hesabına çalışanlar olarak kabul edildiklerinden ortakları koruyan koşullar zayıftır; çalışan ile kooperatif arasındaki anlaşmazlıkların çözümüne ilişkin mekanizmalar ve mevzuat bulunmamaktadır.

Diğer yandan, işçi kooperatiflerinde de çalışanların iş yaptıkları taraflarca bağımlı kılınması ve sömürülmesi, hatta çalışanların kendi kendilerini sömürmesi mümkündür. Bazı durumlarda üçüncü taraflar, istihdam ilişkisini iş ilişkisine çevirerek çeşitli sorumluluklarını dışsallaştırabilmektedir. Çalışanlar arasında demokratik eşitlik prensibini zedeleyen paylaşım sorunları doğabilmekte ve iş güvenliği ile asgari çalışma standartlarından uzaklaşabilmektedir. Bu hal, ILO tarafından “insana yakışır iş koşulları sağlamayan formel istihdam” olarak nitelenmektedir. Bu nedenle, işçi kooperatiflerinin iş yaptıkları taraflarca “de facto” bağımlı ve dezavantajlı bir ilişkiye sürüklenmediğinin ve çalışanların ücret düzeylerinin, iş ve istihdam koşullarının insana yakışır standartta olduğunun denetim yoluyla doğrulanması gerekmektedir. İşçi ve üretici kooperatiflerinin yatay düzeyde geniş örgütlenmesi, kendi kendini sömürme ya da bağımlı kılma risklerini azaltacak, sektör ve çalışma alanında kooperatiflerin pazarlık ve standart geliştirme güçlerini, profesyonelleştirme ve norm koyma etkilerini güçlendirecektir.

Bu kooperatiflerde, ortaklığın dağılması ya da dış dinamiklerle dağıtılması riskine

karşı bölünmez varlıkların güçlendirilmesi (ihtiyat akçesi/rezerv fonlar yolu ile), ortaklıktan çıkarma koşullarının dikkatle düzenlenmesi gerekmektedir. Son olarak, işçi kooperatiflerinin zayıf varlık yapıları nedeniyle finansal ihtiyaçları dikkate değer düzeydedir ve gerekli finansal araçların kooperatif hareketi içerisinde yaratılmış olması bu modelin işleyişinde önemlidir.

Ortaklıktan ayrılmanın sınırlandırılması ile ilgili bir örnek Fransa kooperatif mevzuatında bulunmaktadır. Fransa’da, kooperatiflerde ortaklıktan ayrılma genel bir sınırlamaya tabi değildir. Ancak, tarım kooperatiflerinde bu düzenlemenin yıkıcı etkilerinin sınırlandırılması yönelik 25 yıllık sınırlı süreli ortaklık düzenlemesi kabul edilmiştir.

3.3.2. Sosyal Kooperatif Mevzuatı ile Sosyal Bakım Hizmetlerinin Kooperatiflerce Sunumunun Mümkün Hale Getirilmesi

Sosyal kooperatifler, yine özel statüye sahip bir kooperatif tipi tanımlar. Ortaklarının çıkarı yerine, kamu yararı öncelikli faaliyet gösterirler. Elde ettikleri fazlayı ortaklarına dağıtmazlar ve sosyal hedefleri doğrultusunda yeniden yatırırlar. Üretici, tüketicisi, gönüllü, yatırımcı, kamu örgütü gibi çeşitli tipte ortaklara sahiplerdir. Faaliyet gösterdikleri ülkelerde, sosyal hizmetin sunumuna yönelik kamu ihalelerinde, pek çok yasal avantaj ile donatılmışlardır. Türkiye’de sosyal bakım hizmetlerinin sunumunda sosyal kooperatif modelinin geliştirilmesi, kadınların güçlenmesi açısından anlamlı bir seçenektir. Sosyal kooperatifler, sosyal bakım alanında hizmet fiyat/kalite oranını iyileştirerek, daha çok “faydalanıcı olan kadınlar” yararına bir model kuracaktır. Böylece, sosyal bakım hizmetleri yaygınlaşacak, hizmet kalitesi yükselecek ve hizmetlere erişilebilirlik artacaktır. Ancak bu modelde, bakım işçisi kadınların hizmetlerinin düşük fiyatlardan karşılık bulması tehlikesi mevcuttur. Nitekim kamu yararı çerçevesinde kamu kaynaklarından faydalandırılan sosyal kooperatiflerin ortaklarının çıkarlarını sosyal faydanın önüne koymaması esastır.

► Sosyal Kooperatifler, Karakteristik ve İlkeleri*

- **Sosyal kooperatifler açık bir şekilde kamu yararı gözetir.** Yani bu kooperatifler dezavantajlı kesimler için işgücü entegrasyonu ve sosyal hizmet üretimi ile ilgilenir.
- **Devlet dışı aktör olma özelliği taşır.** Bu ilke, sosyal kooperatifler özellikle kuvvetli teşvik yasa ve uygulamaları ile ve sıklıkla devlet ile işlemler yaparak faaliyet gösterdiklerinden özel önem taşımaktadır. Kooperatiflerin devlet ve diğer taraflar ile ilişkilerinin bağımlılık ve kontrol ilişkisine dönüşmemesi esastır.
- **Çok paydaşlı ortaklık yapısına sahiptir.** Üretici, çalışan, faydalanıcı, gönüllü ve paydaşları ortaklar olarak bir araya gelip demokratik katılımçılık ve yönetim prensiplerini hayata geçireceklerdir. Bu çoklu ortak profili, kamu yararının hayata geçmesinin temel şart ve yöntemleri arasında yer almaktadır.
- **Emekçi ortaklarının temsiliyeti esastır.** Çalışanların ortaklar olarak yönetimde temsili, demokrasi ve işgücü sömürsünün engellenmesi için öngörülen tedbirler arasındadır. Ayrıca çalışanlar arasında dezavantajlı kesimlerin belirli bir oranın altında yer almaması gereklidir.
- **Ortaklarına kâr payı dağıtmaz veya kâr payı dağıtımını sınırlar.** Sosyal kooperatiflerin elde ettikleri fazlanın bölünemez varlıklara devri güçlü bir ilkedir. Böylece sosyal kooperatifler, ortaklarının çıkarları yerine kamu yararına öncelik verme koşulu yerine getirmektedirler.

Sosyal kooperatifçilik, ICA’nın kooperatifçilik ilkelerinden topluma karşı sorumlu olma ilkesi çerçevesinde, uluslararası kamusal hukuk altyapısı kurgulanmış olan yeni bir kooperatif türüdür. Bu kooperatifler, klasik kooperatiflerin en temel unsuru olan ortakların çıkarlarının artırılması önceliğine kısmi ve/ya kategorik bir alternatif getirmekte ve toplum faydasının önceliği kapsamındaki amaçlar ile kurulmaktadır. İtalya’da 1994 yılında “sosyal kooperatifler”; İspanya’da 1999 yılında “sosyal girişim kooperatifleri”; Portekiz’de 1998 yılında “sosyal dayanışma

kooperatifleri”; Fransa’da “kolektif çıkar kooperatifleri” olarak düzenlenmişlerdir.

Sosyal kooperatif, bir kooperatifin ortakların çıkarları yerine sosyal faydanın önceliklendirilmesi koşuluna bağlı olarak faaliyet göstermesi temelinde tanımlanmış bir statüdür. Bu faydanın iki kategoride tanımlanması mümkündür. Ya sunulan mal ve hizmetler, kamusal fayda üretmelidir (sosyal bakım gibi); ya da işgücü piyasasından dışlanmış kişilere gelir getirici faaliyet ve istihdama erişim sağlanmalıdır.

* CICOPA 2011

Genç İşçi Kooperatif, “Sosyal Kooperatiflerin Ayırt Edici Özellikleri ve Temel İlkeleri” <https://gencisi.org/sosyal-koop-ayirt-edici-ozellikler/>.

► İtalyan Sosyal Kooperatif Modeli

Sosyal kooperatiflerin en tipik ve güçlü örnekleri **İtalya’da** görülmektedir. İtalya’da 1991 yılında kooperatifçilik mevzuatında yapılan değişiklik ile kamu yararına çalışan kooperatifler, **sosyal kooperatif** olarak tanımlandı. 1998 yasası, sosyal kooperatifler ile kâr amacı gütmeyen vakıfları kamu ihale yasası karşısında eşitledi. Böylece kamu ihalelerinden faydalanma ve vergi yasaları karşısında benzer avantajlardan yararlanabilecek hale geldiler. İtalya’da kooperatifçilik yasasında iki tür sosyal kooperatif tanımlanmıştır. A tipi sosyal kooperatifler, çoğunlukla belediyeler adına olmak üzere sosyal hizmet sağlayan kooperatiflerdir. B tipi sosyal kooperatifler ise, dezavantajlı grupların işgücü piyasasına entegrasyonunu sağlayan kooperatiflerdir.

Sosyal kooperatiflere yönelik sübvansiyonlu kredi programı ve kooperatiflerin yararlanabileceği çok sayıda etik kredi fonu³⁸ bulunmaktadır. Kooperatif federasyonu Consorcia aracılığı ile kredi temini söz konusu olmaktadır. Özel sektör için kooperatiflere yapacakları bağışların vergi istisnasına tabi olması öngörülmüştür. Benzer şekilde, kooperatiflere ait sosyal finansman bonolarına yapılan bağışa, ek vergi teşvikleri uygulanmaktadır.

Sosyal kooperatifler ayrıca, kamu alımlarında ve ihalelerinde öncelikli bir statüye sahiptir. Belirli bir tutarın altındaki belediye alımları, belirli bir yüzde ile dezavantajlı grupları istihdam eden taraflardan yapılabilmektedir. Bu koşulu sadece sosyal kooperatifler karşılayabilmektedir.

Sosyal girişimler götürü usulü ya da yüzde 4 oranında kazanç/gelir vergisi verir ki bu oran, kâr amaçlı şirketler için standart olarak yüzde 20’dir. Kooperatifler, şirketlere göre daha düşük bir kurumlar vergisi oranına tabidir.

B tipi sosyal kooperatiflerdeki dezavantajlı gruplar sigorta payı ödemekten muaftır. Bu da, bu kooperatiflere önemli bir kazanç kaynağı yaratmakta ve kooperatif istihdamını teşvik etmektedir.

İtalyan düzenlemesinin esnekliği, genel olarak kâr amacı gütmeyen girişimleri düzenlemediği için sınırlıdır. Ancak İtalyan sisteminin üç temel avantajı bulunmaktadır: Kamu ihalelerinde ayrıcalık, finansal düzenlemelerden kaynaklanan avantajlar ve federasyonlar yolu ile sürekli teknik destek.³⁹ Öte yandan, sosyal kooperatiflerin kamu ihalelerine bağımlı olması ve nitelikli profesyonellerin bu kooperatiflerde çalışma konusunda ilgisiz olmaları, bu kooperatiflerin dezavantajlarıdır.

³⁸ Etik kredi/finansman fonları, sosyal amaçların ilerletilmesine yönelik hedef ve programları olan kuruluşlara öncelikli kullanılan fonlardır. Bunlar uluslararası kalkınma yardımı çerçevesinde ya da hükümetlerin kalkınma programları ile bağlantılı olarak geliştirilmiş olabilirler. Daha ayrıntılı bilgi için, OECD (2019) Strengthening the Gender Dimension of Aid for Trade. Erişim tarihi 02.04.2020

³⁹ İngiltere’nin kamu yararına çalışan ya da kâr amacı gütmeyen şirketleri esas alan sosyal girişim modeline karşı İtalya’nın kooperatifler ve sosyal kooperatifleri esas alan modeli belirli ölçüde karşıtlık içerisindedir. İngiltere’nin sosyal girişimlerinin ve kooperatiflerinin üst örgütleri ya bulunmamakta ya da zayıf konumdadır. Bu durum, girişimlerin piyasa karşısında bir üst akıl, destek ve ağ olmaksızın tek başına olmasına dayalı serbest piyasa sisteminin kooperatifçilik ve sosyal girişimler alanındaki yansımalarını teşkil etmektedir.

CICOPA sosyal kooperatifler için, çeşitliliklerine rağmen, dünya genelinde geçerli olmasını öngördüğü standartlar manzumesini 2011 yılında yayınlamıştır. Bu standartlar, uluslararası hukuk ilkeleri açısından sosyal kooperatiflere ait ilk referans belge olmuştur (CICOPA 2011). Avrupa genelinde ilgili mevzuatı karşılaştırmalı inceleyen ve bir uyumlaştırma önerisi gerçekleştirmeyi öneren Avrupa Kooperatif Hukuku’nun Prensipleri (PECOL) projesi de “genel fayda kooperatifleri”ni tarif etmiştir. Bu çalışmada, sosyal kooperatifler olarak bilinen bu kooperatifleri, diğerlerinden ayıran unsurlar, ortaklar; yönetim ve işleyiş; finansal yapı; denetim genel başlıkları altında incelenmiştir. Buna göre, farklı ülkelerin mevzuatlarında farklılıklar olmakla beraber, sosyal kooperatifler, (bazen yasa ile şart koşulmuş olmak üzere) farklı türden ortakları (çalışan, faydalanıcı, geliştirici, yatırımcı, sosyal paydaş, gönüllü, vb.) bir araya getirmektedir. İşleyişte tam demokratik prensiplerin koşulsuz uygulanması ve çalışan ortakların muhakkak temsili gereklidir.⁴⁰ Sadece veya ağırlıklı ortaklar ile faaliyet gösterme zarureti (güçlü ortaklık karakteri sergileme –mutuality) bulunmamaktadır. Finansal olarak, sosyal kooperatifler maliyetin üzerinde ancak sınırlı bir fazla payı ile çalışabilmektedirler ve ortaklara rısturn ödemesi yapılması söz konusu olmamaktadır. Kooperatif dağılırsa kooperatif sermayesinin sosyal amaçlı diğer kurumlara devri gereklidir. Kamusal denetim bakımından daha sıkı prosedürlere tabi olmaktadır (Meira, 2019).

Türkiye’de kadın kooperatiflerinin bir sosyal kooperatif kategorisi çerçevesinde ayrı bir yasal statüye sahip olmasına yönelik önerilere sıkça rastlanmaktadır. Ancak bu önerinin hem uluslararası kooperatif hukuku çerçevesinde savunulması güçtür; hem de kadınların sosyo-ekonomik güçlenmesi açısından kimi handicap ve eksiklikleri bulunmaktadır. Türkiye’deki kimi kadın kooperatiflerinin, sosyal kooperatif karakterine sahip olduğu görülmektedir. Bununla beraber, yasa ile

sadece kadın kooperatiflerinin bu statünün bir unsuru olarak düzenlenmesi, eşitlik ilkesine aykırılık teşkil edecektir. Ayrıca kadınların kurduğu ya da ağırlıklı olarak ortak olduğu kooperatiflerin tamamı tarif edilen sosyal kooperatif karakterini sergilememektedir (profesyonellerin kurduğu kooperatifler, tarım kooperatifleri ..vb.). Dolayısıyla sosyal kooperatif düzenlemesi, kadınların, özellikle sosyal bakım dışı faaliyet alanlarına sahip kooperatiflerde ve ortaklar statüsü ile güçlenmesine hizmet etmeyecektir. Aksine, kadın kooperatifleşmesinin geleneksel olarak kadınlaşmış olan bakım ve ev hizmetleri alanına sıkışmasına yol açabilecektir. Ek olarak, kadınların kurduğu kooperatiflerin ortaklarının çıkarları yerine toplumun çıkarlarını önceliklendirmesi beklentisi, kadınların geleneksel ücretsiz emek yüklerinin sınırlı şekilde ücretlendirilmiş ve kırılğan bir girişim alanına aktarılmasına yol açabilecektir. Bu sebeple, kooperatifler yolu ile kadın güçlenmesi hedefinin bu bölümde tarif edilen çoklu bir strateji yolu ile ele alınması elzemdir. Sosyal kooperatif tanımının geliştirilmesi, bu çoklu stratejinin bir parçası olarak, sosyal kooperatif karakteri taşıyan kadın kooperatiflerinin kapsama alınmasını sağlayacaktır. Böylece,

- ▶ **1.** Kadın kooperatifleri, faydalanıcı, emekçi, gönüllü ve destekçi paydaşların bir araya geldiği bir yapı olarak işleyebilecektir;
- ▶ **2.** Vergi ve ihale yasalarında kolaylık ve öncelik sahibi olabilecektir;
- ▶ **3.** Daha çok kadınlar tarafından ihtiyaç duyulan ev ve bakım hizmetlerini yaygın ve ulaşılabilir şekilde sağlayabileceklerdir;
- ▶ **4.** İlgili kamu makamı veya kooperatif üst yapısının düzenli uygunluk denetim ve danışma ilişkisi içerisinde bulunacaklardır.

⁴⁰ CICOPA (2017: 11) raporunun İspanya düzenlemesine referans ile aktardığı gibi, sosyal kooperatifler, işçi kooperatifleri arasında toplum faydası sağlamak ve rısturn dağıtımı olmadan çalışmak gibi kimi kriterleri karşılayanlarına verilen bir ikincil statü olarak da ortaya çıkabilmektedir.

3.4. Kadınların Kooperatif Ortakları Olarak Güçlendirilmesi Amacıyla Teşvik Politikalarında Cinsiyet Eşitliği/ Dengesi Kriteri Tanımlanması

Kadınların erkeklere nazaran, genel olarak ekonomik hayatta ve özelde kooperatiflerde yeterli temsil ve etkinliğe sahip olmamasının eşitlik, adalet ve kalkınma öncelikleri açısından son derece olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Buna karşılık, kooperatiflerin kadınların güçlenmesi açısından elverişli örgütlenme ve ekonomik faaliyet biçimleri oldukları görülmektedir (ICA & ILO 2015). Dolayısıyla, kadınların kooperatiflerde ve kooperatifler yolu ile desteklenmesinin eşitlik ve adalet açısından normatif gerekçeleri ve kalkınma hedefleri açısından pragmatik bir önceliği bulunmaktadır.

Kadınların sosyal ve ekonomik planda güçlenmesi, diğer girişim ve ortaklık biçimleri kadar kooperatiflerde de temsil ve etkinlik sergilemesi ile mümkündür. Kadınların;

- ▶ kooperatif yönetimlerinde,
- ▶ kooperatif ortakları arasında ve
- ▶ kooperatif çalışanları olarak,

eşit ve adil temsili için ve göstermelik olmanın ötesinde **ortak statüsü ile etkin ve eşit işlem yapar** bir düzeye erişmesi için, özel desteklere ihtiyaç bulunmaktadır. Bir diğer deyişle, kooperatiflere sağlanması öngörülen teşvik ve desteklerin cinsiyet dengesi ve eşitlik prensibine katkı sağlaması gerekmektedir. Bu da, kadınların yönetim, ortak ve çalışanları arasında belirli bir temsil ve etkinlik düzeyini yakaladığı kooperatiflerin ek avantajlardan yararlanmasını öngören düzenlemelerin geliştirilmesini ifade etmektedir.

▶ Teşvik Örnekleri

- ▶ Kurumlar vergisi oranında indirim
- ▶ Kurumlar vergisi matrahı kapsamında muafiyetler
- ▶ Gelir vergisi oranında indirim
- ▶ Gelir vergisi muafiyeti
- ▶ Kooperatifler ile iş ilişkisi bulunan şirketlere yönelik teşvikler
- ▶ Kamu alımları ve ihalelerinde kooperatifleri işaret eden kriter getirilmesi
- ▶ Kooperatif çalışan ortaklarının istihdamına yönelik teşvikler (prim muafiyet ve indirimleri.vb.)

Cinsiyet dengesi ve eşitlik kriteri, tüm kooperatiflerde kadınların eşit ve etkin temsiline olanak sağlayacaktır. Bu kriter ile, kadın kooperatifleri örneğinde önceki bölümlerde incelenmiş sorunların önemli bir bölümüne çözüm getirilebilecektir. Buna ek olarak, karma kooperatiflerin kadın ortak, üye ve çalışan edinmeleri ve kadın ortaklarla işlemlerini artırmaları yönünde bir motivasyon sağlayacaktır.

► **Kooperatifler için Kadınların Temsil ve Etkin Faaliyetine Dayalı Destek Kriteri Örneği**

► **1. Seviye**

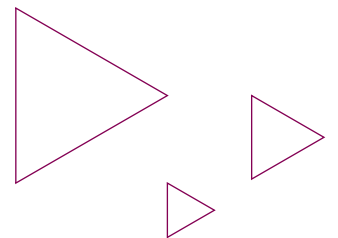
- Kurucu ortaklarının çoğunluğu,
- Sigortalı ortaklarının ve/veya sigortalı çalışanlarının yüzde ... si,
- Yönetim kurulu üyelerinin yüzde ... si,

► **2. Seviye**

- Kar payının paylaşımında kadınların toplam içindeki payının yüzde ...,
- ... yıl içerisinde yukarıda tanımlanan durumunu koruyan,

► **3. Seviye**

- ... yıl içerisinde kadın ortak ve/ya çalışan kazanmaya devam eden,
- ... yıl içerisinde kadınların mesleğe yönelik uygulamalı eğitimlerine destek veren
- Bir önceki yıl diğer bir kadın kooperatifine destek sağlayan
- İhtiyat fonlarının kurulmasını sağlamış / ihtiyat fonu kooperatif ilk sermayesi düzeyine ulaşmış

04

► Kadın Kooperatiflerinin Güçlenmesinde Kurumsal Çözüm Önerileri

Türkiye’de kurumsal kooperatifçilik sisteminin genel olarak geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Ticaret Bakanlığı da, Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nda (2012-2016) kooperatifçilik sisteminin gelişmesine katkı sağlayacak stratejik hedefleri belirtmektedir. Bunlar; destek hizmetleri; eğitim, danışmanlık ve araştırma programları; kooperatifler arasında birlikler kurulması ve iş birlikleri geliştirilmesi; sermayeye erişim; denetim sisteminin geliştirilmesi ve işletme kapasitesinin artırılmasıdır. Dolayısıyla, kooperatifçiliğin sorunlarının çözümü, yasal altyapının iyileştirilmesinin yanı sıra kapsamlı bir kurumsal gelişim programı gerektirmektedir. Bireysel düzeyde küçük ölçekli, örgütsel kapasitesi, pazar, ürün geliştirme ve savunu yeterlilikleri sınırlı olan kadın kooperatifleri için ise, gelişmelerine ve güçlenmelerine olanak sağlayacak bir kurumsal sistemin mevcut olması büyük önem taşımaktadır.

Çoklu amaçları, yerel ve küçük ölçekleri ile teknik kapasite sorunları nedeniyle, kadın kooperatiflerinin pek çok destek hizmetine ihtiyacı vardır. Bu bakımdan, Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’nda öngörülen şekilde; işletmecilik, finans, vergi, hukuk açısından kooperatiflerin kapasitesinin geliştirilmesine yönelik, eğitim, danışmanlık ve denetim hizmetlerinin sağlanması can alıcı önemdedir. Bu hizmet sunumunun gerçekleştirilmesinde, birlikler ve üst birliklerin kapasitelerinin artırılması ve kooperatifçilik sistemi içerisinde çözümler geliştirilmesine yönelik Bakanlık yaklaşımı son derece olumludur. Bununla birlikte, kadın kooperatiflerine sağlanacak destek hizmetlerinin her aşamada ve her ilgili uzmanlık düzeyinde (denetçi, uzman, eğitmen, vb),

- Kadının ekonomik güçlenmesi ve kalkınması ile,
- Kadın kooperatiflerinin küçük ölçekleri ve çok amaçlı yapıları konusunda özel bir duyarlılık ve uzmanlığı içermesi gereklidir.

Bu amaca yönelik olarak; birlikler, denetim yetkili birlikler, eğitim programları, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği bünyesinde araştırma ve eğitim alanında çalışması planlanan özel kooperatifçilik birimlerinin kadın kooperatifleri ve güçlenmesi konusunda uzmanlık geliştirmesi, bu alanın uzmanlarını çalışmalarına dahil etmesi gereklidir. İlgili örgüt, birim ve programlardaki kadın sayısı, kadının güçlenmesi konusunda uzmanlık sahibi çalışan sayısı konusunda planlama ve hedeflemeler yapılmalıdır. Buna uygun olarak uzmanlık eğitim programları geliştirilip uygulanmalıdır. İlgili destek hizmetlerinin sağlanmasında yerelde hizmet sunumuna imkân verecek modellerin geliştirilmesi, kadın kooperatiflerine ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

Kadın kooperatifleri için iş fikri geliştirme, ürün ve pazar geliştirme, iş ve örgüt yönetimi, büyüme stratejileri, demokratik denetim ve katılım konularında özellikle teknik kapasite geliştirmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu konudaki, araştırma, eğitim, danışmanlık ve denetim hizmetlerinin kooperatifler düzeyinde genel içerik ve programlara sahip olmanın ötesinde kadın kooperatiflerinin özgün koşullarını dikkate alması ve onlara özel geliştirilmesi faydalı olacaktır.

Çoğunlukla yerel düzeyde, sosyal hedefler öncelikli ve çok amaçlı faaliyet gösteren kadın kooperatiflerinin kendilerine özgü niteliklerini dikkate alarak, rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirliklerini geliştirmeye yönelik özel araştırma, eğitim ve danışmanlık programları geliştirilmelidir.

► Kooperatif Birlik ve İşbirliklerinin Geliştirilmesinde İyi Örnekler

Kooperatif birlikleri açısından bakıldığında, **Almanya** modeli önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu model büyük kooperatifler ve kooperatif birleşmelerinin teşvikine dayalıdır. Kooperatiflerin birliklere ve denetim federasyonlarına üyeliği yasa ile zorunlu tutulmuştur. Birlikler, kooperatiflerin kuruluşu üzerinde, denetim federasyonları aracılığıyla, büyük bir kontrole sahip olmuşlardır. Bu kontrol, federasyonların kuruluş sürecinde kooperatiflere teknik destek ve danışmanlık sağlamasına da hizmet etmektedir.

İtalya’da kooperatiflerin üst kuruluşlara üyelikleri güçlü şekilde teşvik edilmektedir. Kooperatif türlerine uygun 6 tane sektörler arası birlik bulunmaktadır. Bu birlikler, bölgesel ve sektörel alt kuruluşlar halinde örgütlenmiştir. Bu kuruluşlar, kooperatiflerin temsili, korunması, ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik politik, finansal ve idari fonksiyonlara sahiptir. Gözetim ve denetim yetkileri yasa ile tanınmıştır. Üst kuruluşlar ayrıca, yeni kooperatiflerin kurulması ve kooperatif modelinin yaygınlaştırılmasından da sorumludur. Düzenli olarak yeni, büyümekte olan ve yerleşik kooperatiflere destek hizmetleri sağlamak (il düzeyinde bordrolamadan muhasebeye ve ulusal düzeyde eğitim ve araştırmaya) ve kooperatiflerin iç demokrasi açısından doğru ilkeler ve sürdürülebilirlik açısından ölçeklerde çalışmalarına destek olmak da sorumlulukları arasında sayılmıştır. 2015 yılı itibariyle kooperatiflerin yüzde 40 kadarı üst birliklere üye değildir ve bunlarla ilgili denetim ve danışma görevini yürütmek İktisadi Kalkınma Bakanlığı’nın görevidir.

Birlikler gibi, ikincil kooperatifler de diğer kooperatiflere çeşitli destek hizmetleri ve ortaklık yolu ile finansman sağlanmasında önemli bir stratejidir. Birkaç kooperatif yeni bir kooperatifte bir araya gelerek ihtiyaç duyan başka bir kooperatife ortak olmak yolu ile finansman sağlayabilmektedir. Bu kooperatifler aynı zamanda kooperatif toplumunun iç dayanışmasının güçlenmesinde öne çıkmaktadırlar. **Fransa** örneğinde işlem yapmayan ortakların toplam içindeki oy oranının yüzde 33’ü geçmeyeceği belirtilmişken bu oran işlem yapmayan kooperatif ortakları için yüzde 49’dur. Böylece ikincil kooperatiflerin ortaklık yolu ile kooperatiflere mali ve teknik destek sağlaması teşvik edilmektedir.

Kooperatifler arası iş birlikleri, sektörel birlik ve şubeleşmeler de faaliyet alanlarına özel teknik bilgi ve hizmetlerin geliştirilmesi, üretimin ve pazarlamanın koordinasyonu ve hatta ortak markalaşma açısından kritik önemdedir. Bunun dışında, sektörel farklılıklar gözetilmeksizin kooperatif ürün ve hizmetlerinin etiketlenmesi yolu ile pazarlama çalışmalarının geliştirilmesi ve ilgili hizmetlerin ortaklaştırılması söz konusu olabilmektedir. **ABD**’de New York eyaletinde farklı alanlarda faaliyet gösteren işçi kooperatifleri dayanışma ekonomisi fikri içerisinde hareket ederek, bir ortak etiketleme projesi hayata geçirmişlerdir. Bu etiket sayesinde, kooperatif ürünlerinin (bakım hizmetleri, onarım hizmetleri, fırınlar ve küçük gıda üreten restoranlar vb.) tüketici ve kurumsal satın alıcılar nezdinde promosyonu ve bir iş sistemi olarak savunuculuğunda güç birliği geliştirilmiştir. Ayrıca, kooperatifler kendi aralarında mal ve hizmet alımı yapmakta; ağlarına dâhil olan sivil toplum örgütleri de savunuculuk, örgütlenme ve bilgi üretimi süreçlerine katkıda bulunmaktadır.

► Potansiyel kooperatifleşme alanlarında mevzuat ve kurumsal destek çalışmalarının geliştirilmesi kapsamında, kadın kooperatiflerinin olası sektörel gelişme alanları da dikkate alınmalıdır.

Potansiyel kooperatifleşme alanlarında mevzuat ve kurumsal destek çalışmalarının geliştirilmesi kapsamında, kadın kooperatiflerinin olası sektörel gelişme alanları da dikkate alınmalıdır. Çocuk bakım hizmetleri gibi, diğer bakım alanlarında (engelli, yaşlı, hasta...vb.) ve ev hizmetlerinde kadın kooperatifleşmesinin potansiyeli gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca, sadece bakım değil enerji, taşımacılık, teknoloji, gıda vb. gibi alanlarda da kadınların kooperatifleşmesinin teşvik edilmesi önemlidir.

Kadın kooperatifleri ve kooperatifçilikte kadınların durumunu takip etmeye olanak sağlayacak cinsiyet temelinde ayrılmış istatistik veri üretilmesi ve araştırma çalışmalarında aynı yaklaşımın benimsenmesi gereklidir. Karma kooperatifler için, sadece kadın ortak sayısı değil ancak kadın ortakların aktivite düzeylerini de dikkate alan bir veri tabanı ve izleme sistemi oluşturulmalıdır.

Kadınların kooperatifler aracılığı ile temel yeterliliklerin ötesinde gelişmiş yeterlilikler⁴¹ edinmelerini hedefleyen stratejik araştırma ve planlama faaliyetleri geliştirilmelidir. Böylece kadın kooperatifçiliğinin kadınları sosyal güçlenmenin ötesinde işgücü piyasalarında ve mesleki açıdan güçlendiren iş örgütleri de olabilmesi, farklı kadın gruplarına ulaşabilmesi (ev işçileri, ev eksenli çalışanlar, bakım işçileri vb.) hedeflenmelidir.

Ek olarak, kadın kooperatiflerinin var olan kooperatifçilik sistemine entegrasyonlarının geliştirilmesi konusunda, çalışma yürütülmelidir. Kadın kooperatiflerinin sektörel faaliyet alanlarına özgü birlikler kurması, var olan birliklere üyelikleri desteklenmelidir. Aynı anda, birliklerin kadın kooperatifleri konusundaki duyarlılıkları, Kurumsal Strateji ve Eylem Planı belgelerinde yer verilen tedbirler ile artırılmalıdır.

Tarım alanındaki teşvikler ve vergi mevzuatındaki bazı muafiyetlere rağmen, kooperatifler ve birlikler finansmana ulaşmakta büyük zorluk yaşamaktadırlar. Bu zorluk, kadın kooperatifleri için daha derin yaşanmaktadır. Kadınların kontrol ettiği varlık ve gelir erkekler göre sınırlı olduğundan ve zaten kadın kooperatiflerinin ortak profili, özellikle ekonomik dezavantajlara sahip kadınlardan olduğundan kooperatife yönlendirebildikleri sermaye küçüktür. Hatta sermaye ve finansmana erişim güçlüklerinin kadın kooperatiflerini düşük sermayeli faaliyet alan ve biçimlerine sıkıştırdığı ifade edilebilir. Kooperatiflerin sermaye ve finansmana erişimdeki güçlükler dolayısıyla düşük getirili alanlara sıkışmaları, düşük gelir elde ettiklerinden ortak sayısını artırmaktan kaçınmaları ve ölçek-kapsam ekonomilerini yakalayamamaları olumsuz bir döngü oluşturmaktadır.

⁴¹ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Kalkınma 2019 raporu, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin temel yeterliliklere (basic competencies) erişim alanında hafiflerken genel olarak ve farklı kadın grupları için gelişmiş yeterlilikler (enhanced capabilities) alanında açılmakta olduğuna işaret etmektedir. Buna göre kadınlar, eğitim, mesleki yaygın eğitim, sağlık gibi hizmetlere erişimde mesafe kat ederken işgücü piyasasına, teknolojiye ve mesleki güçlenmeye erişimde hala büyük zorluklar yaşamaktadır. Buna göre, kadın kooperatifçiliği de dahil olmak üzere kadının güçlenmesini hedefleyen tüm politika geliştirme alanlarında temel yeterliliklerin kazandırılmasının ötesine geçen bir yaklaşım benimsemek gerektiği ifade edilebilir.

► Sermaye ve Finansmana Erişimin Geliştirilmesinde İyi Örnekler

Farklı ülke örnekleri, kooperatiflerin sermaye ve finansmana erişiminde pek çok farklı modelin bir arada bulunabileceğine işaret etmektedir. Ancak en güçlü finansman mekanizmaları, finansmanda kredi kooperatifleri, kredi garanti fonları ve öz-sermaye geliştirmede kooperatifler arası birleşme ve ortaklıklar olarak ortaya çıkmaktadır.

İncelenen ülke örneklerinde, kooperatiflerin finansmana erişimlerinde kurumsal olarak

- Kooperatif bankaları,
- Kredi garanti fonları ile kooperatif birlikleri;

işletme düzeyinde,

- İkincil kooperatifler ve
- Yatırımcı ortaklara dayalı mekanizmalar öne çıkmaktadır.

Fransa’da 1992 yılında yapılan mevzuat düzenlemeleri ile, “yatırımcı ortak” uygulaması geliştirilmiştir. Bu ortaklar kooperatife sermaye getiren kişilerdir ve kooperatife “ortaklık” bağı ile bağlı değildir. Yani kooperatif ile, ortak ya da üçüncü taraf statüsünde işlem yapamazlar. Yatırımcı ortakların oy hakları vardır ancak, toplam oyların 1/3’ünden fazla olamamaktadır. Eğer, yatırımcı ortak bir kooperatif ise, bu oran % 49’a kadar yükselir. Fransa bu düzenleme ile, kooperatiflerin kendi aralarında ortaklıklar vasıtasıyla güçlenmesinin ve güçlü kooperatif yapılarının zayıf kooperatiflere ortak olarak onları desteklemesinin önünü açmıştır. Nitekim bu tip ortaklık, daha çok kooperatifleri desteklemek üzere kurulan kooperatiflerde yaygındır. Ayrıca, kooperatiflerin finansmanını kolaylaştırmak üzere, yeni pay tipleri de tanımlanmıştır. Bunlardan ilki, ana sözleşme ile öngörülebilmektedir, ki sermayeye verilen faizin bu paylar için daha yüksek olması mümkündür. İkinci pay tipinin ise, oy hakkı yoktur; ancak sermaye faiz ödemelerinde önceliğe sahiptir. Ayrıca kooperatif bankaları, kooperatif bonosuna benzer sertifikalar satın alabilmektedir. Ancak, tüm bu finansal yenilikler sınırlı bir kullanım alanı bulmuştur. Bunun temel sebebi, Fransa’daki kooperatiflerin esas olarak birleşme ve şubeleşme yolu ile finansman sorunlarının üstesinden gelme eğilimidir.

Almanya’da da Fransa’ya benzer şekilde, 2006 yılındaki kapsamlı yasal düzenleme ile kooperatiflerde “geliştirici ortaklar” (promoting members) statüsü olanaklı kılınmıştır. Bu statüde ortak, kooperatifle işlem yapar statüde değildir, ancak kooperatifin gelişmesine hizmet eder. Bunlar, muhasebeciler, avukatlar, pazarlamacılar gibi kooperatif faaliyetlerini destekleyecek profesyonellerdir. Almanya’da da kooperatifler yatırımcı ortaklar alabilmektedir. Ancak yatırımcı ortaklar, kooperatif ile işlem yapamazlar. Bununla birlikte, Almanya’da kooperatif finansmanı öncelikle kooperatif bankaları yolu ile gerçekleştirilmektedir.

İtalya’da kooperatifler, kendi ortak finansal yapılarına sahiptir. Bu durum “Marcori Yasası” ile düzenlenmiştir. Bu yasa, kooperatiflerin yıllık kazançlarının yüzde 3’ünü bir ortak fona devretmesini ister. Bu fonun amacı, yeni kooperatifleri desteklemek ve zor durumdaki kooperatiflere destek vermektir. Ayrıca, İtalya’da da yatırımcı ortaklık uygulaması söz konusudur. Kooperatif ile işlem yapmayan yatırımcı ortaklar, belirli bir üst sınıra kadar kooperatiften pay alabilecek ve kooperatif de bu yolla finansman olanaklarını geliştirecektir. Kooperatiflerin kendi aralarında sektörel faaliyet ya da finansal amaçlı federasyon ve ortak girişimler kurmaları olanaklı kılınmıştır. Kooperatiflerin yüzde 25’i bir federasyona (Consortia) üyedir ve kooperatif faaliyetlerinin yüzde 15’i bu tip ortak yapılarda gerçekleşmektedir. Kooperatifler çeşitli destek şirketleri kurabilmektedirler; bir araya gelerek ortaklık fonları da kurabilmektedirler. Ortaklık fonları da kooperatiflere ortak olarak finansman sağlayabilmektedir.

► Türkiye’de kooperatiflerin sermaye ve finansmana erişimini kolaylaştırmak gereği hem eskiden beri bilinen hem de son derece acil bir ihtiyaç halindedir.

Türkiye’de kooperatiflerin sermaye ve finansmana erişimini kolaylaştırmak gereği hem eskiden beri bilinen hem de son derece acil bir ihtiyaç halindedir. Kadınların ekonomik kaynaklara yönelik sahiplik, erişim ve kontrol ile ilgili eşitsiz konumları, bu sorunun çözümünü kadın kooperatifleri için özellikle öncelikli kılmaktadır. Bu noktada, geleneksel olarak tartışılan kooperatif bankası ve kooperatif garanti fonlarının oluşturulması, Türkiye’de de tartışılan temel çözümlerdendir. Ancak, bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen araştırmada tespit edilen ve KEİG (2015)’in gerçekleştirdiği araştırmanın da altını çizdiği bir nokta, işletme düzeyindeki diğer bazı çözümlerin de gündeme alınması gereğini ortaya koymaktadır. Kadın kooperatifleri, ortak sayısı ve faaliyet hacmi itibarıyla büyüme konusunda zorluk yaşamakta, büyümeyi planlayıp yönetememekte, hatta büyümeye yönelik bir direnç sergilemektedir⁴². Bu hal, sermaye ve finansmana erişim ile ilgili geliştirilen çözümlerin işletme ölçeğine ulaşması ve iç dinamikleri dönüştürmesinin önemine işaret etmektedir. Yatırımcı ortaklar ve geliştirici ortaklar olarak isimlendirilen “kooperatif ile işlem yapmayan” ortak statülerinin tanımlanması ve uygulamadaki alanlarının geliştirilmesi bu açıdan fayda sağlayabilecektir. Bu statüler, kooperatiflere ortak olarak onlara sermaye ve finansman sağlayan ikincil kooperatif ya da sosyal işletme girişimlerinin yaratılması ile kurumsal düzeye taşınabilecektir. Aynı görevi, kooperatif birliklerinin özel birimleri de üstlenebilecektir. Böylece, hem sermaye ve finansman anlamında kooperatiflere kaynak yaratılırken hem de ilgili yapılarca kooperatiflerin örgütsel kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik sistemli çalışma yürütülmesi mümkün olacaktır.

⁴² Weber ve Duguid (2016:22) ayrıca kadın kooperatiflerinin iş kapasitelerinin yetersiz olduğu önyargısı ile damgalanabildikleri ve “küçük güzeldir” algısının hedefi olarak, mikro-finans gibi son derece kısıtlı kanallar haricinde kredi ve desteğe ulaşamadıklarına dikkat çekmektedir.

Sonuç

Kadınların güçlenmesinde kooperatiflerin rolü, tüm dünyadaki eğilime benzer şekilde Türkiye’de de son 10 yıldır önemli bir odak noktası haline gelmiştir. Kadınların kamusal yaşama katıldıkları, kendilerine ait gelir elde ettikleri, ihtiyaçlarına yönelik eğitim ve danışmanlık alabildikleri ve savunuculuk gibi çeşitli faaliyetleri bir arada gerçekleştirebildiği bir örgütlenme modeli olarak kooperatifler ilgili paydaşlar tarafından desteklenmektedir. Bu kapsamda kadın kooperatiflerinin desteklenmesine yönelik hem uluslararası hem de ulusal düzeyde politika çerçeveleri oluşturulmakta, araştırmalar yapılmakta ve eğitim, iletişim ağı ve platformlar yoluyla kadınlara ait kooperatiflerin varlıklarını güçlü bir şekilde devam ettirebilmeleri için yoğun çaba harcanmaktadır.

Türkiye’de kadınların kooperatifler yoluyla güçlenmesi meselesi daha çok kadınlar tarafından kurulan ve ortaklarının tamamı kadın olan “kadın kooperatifleri” kapsamında ele alınmaktadır. Söz konusu kadın kooperatiflerinin ortak profili daha çok orta yaşlı, düşük eğitim düzeyine sahip, hane içindeki bakım yükü nispeten hafiflemiş, daha önce çalışma deneyimi olmamış, geleneksel cinsiyet rolleri ile uyumlu olacak şekilde ev eksenli üretim, hizmet, bakım faaliyetlerini kooperatif çatısı içinde sürdüren kadınlardan oluşmaktadır. Kadın kooperatifleri örgütsel, finansal, yapısal ve yasal olmak üzere birçok sorunla yüz yüze kalmaktadırlar. Örgütsel sorunların başında kendisini ilk defa kooperatif örgütlenme modeli içerisinde bulan kadınların kooperatif bilincinin gelişmemiş olması ve ortaklar arasında kooperatif değerleri üzerinde tam bir uzlaşmaya varılmamış olması gelmektedir.

Bununla birlikte kadın kooperatiflerinin kurulma ve sürdürülebilirliklerinin sağlanmasında aktif rol oynayan kadın örgütleri ve/veya yerel yönetimlerin verdikleri desteğin sınırları tüm taraflarca iyi yönetilmediği durumlarda kooperatifçiliğin temel ilkeleri olan özerklik ve bağımsızlık nitelikleri zarar görebilmektedir. Diğer yandan Türkiye’de kadın kooperatiflerinin karşılaştığı finansal sorunlar, söz konusu kooperatiflerin çoğu zaman çeşitli dönemlere ve mevsime göre değişiklik gösteren küçük ölçekli üretimin yapıldığı işletmeler olmasından kaynaklanmaktadır. Ortakları düşük sermaye sahibi ve piyasa koşullarına hâkim olmayan kadın kooperatiflerinin mali açıdan sürdürülebilir olmalarını sağlayacak finansman olanakları sınırlıdır. Kadın kooperatiflerinin yapısal ve yasal sorunları ise genel olarak Türkiye’deki genel kooperatifçilik sistemindeki özellikle mevzuat alanında geliştirilmeye ihtiyaç duyulan unsurlarla ilişkilidir. Ancak, kadın kooperatiflerinin kendine özgü örgütsel ve finansal sorunları tüm kooperatifçilik sisteminden kaynaklanan yapısal/yasal sorunlarla birleştiğinde ortaya çıkan sonuçların etkisi kadın ortaklar tarafından daha şiddetli hissedilebilmektedir. Kadın kooperatifleri açısından mevzuat ile doğrudan bağlantılı sorunlar, (1) yasa ile kooperatiflere şirketler kadar büyük yükümlülükler getirilmesi ve (2) kooperatiflerin ölçek (küçük ve büyük ölçekli), amaç (sosyal veya ticari amacın önceliği) ve tiplerinden (işçi, tüketici, yapı kooperatifi) bağımsız olarak tek tip bir düzenlemeye tabi tutulmalarıdır.

Bu doğrultuda söz konusu örgütsel, finansal ve yapısal sorunların çözümüne yönelik mevzuat yoluyla izlenecek dört strateji önerilmektedir.

Bu stratejilerden ilki henüz kooperatifleşme yeterliliğine erişmemiş ancak kooperatif başvurusunda bulunmuş kadınların süreç içerisinde yoğun eğitim ve danışmanlık desteğiyle sürdürülebilir kooperatifler haline gelene kadar yürütecekleri ön kooperatif modelidir. İkincisi, küçük ölçekli kooperatifler için çeşitli destek ve muafiyetlerin öngörüldüğü basitleştirilmiş kooperatif mevzuatıdır. Üçüncü strateji, işçi kooperatifleri ve sosyal kooperatif statülerinin mevzuatta ayrı kooperatif tipleri olarak tanımlanması ve faaliyetleri söz konusu kooperatif modellerine uyan kadın kooperatiflerinin ilgili mevzuatın getirdiği olanak ve kolaylıklardan yararlanabilmesini kapsamaktadır.

Dördüncü strateji, kooperatif tipinden bağımsız olarak tüm kooperatiflerde kadınların ortak olarak güçlenmesi amacıyla kooperatiflere yönelik ek avantajların sağlandığı teşvik politikaları yoluyla kadınların yönetim, ortak ve çalışanlar olarak temsil ve faaliyetlerini arttıracak cinsiyet eşitliği/dengesi kriterinin gerçekleştirilmesi olarak ifade edilebilir.

Mevzuata yönelik izlenmesi öne sürülen bu stratejiler dışında Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı’ndaki tedbirlerden yola çıkılarak, kooperatifçilik kurumsal sisteminin geliştirilmesi ile ilgili çözümler üzerinde çalışma yürütülmesi önerilmektedir. Bu kapsamda kadın kooperatiflerinin var olan kooperatifçilik sistemi ile entegrasyonunun güçlendirilmesi; kapasitelerinin özel araştırma projeleri, kurumsal faaliyet planları, eğitim programları ve uzman desteği yoluyla geliştirilmesi hedeflenmektedir. Kooperatifçilik destek programları ile kooperatifler arası birleşme, işbirliği ve ortaklık yapılarının geliştirilmesi bu strateji kapsamında kritik önem taşımaktadır.

Son olarak, kooperatifler kadınların sadece temel ve acil ihtiyaçlarını karşılayan girişimler olmasının ötesinde onların mesleki ve teknik yönden güçlenmelerini sağlayacak emek örgütlenmeleri olarak da ele alınmalıdır. Bununla birlikte kadınların kooperatifleşmesini desteklemek amacıyla mevzuatta yapılacak her türlü düzenlemenin gerçekleştirilmesi ve kurumsal sistemin geliştirilmesi Türkiye’de kadınların kooperatifler yoluyla güçlenmesi için en ideal çözümler olarak ortaya çıkmaktadır.

► Kaynakça

- Ankara Kalkınma Ajansı, Co-operative College, DGRV, & LegaCoop Puglia. (2017). *Kooperatifçilik Eğitim El Kitabı*. <http://www.guclukooperatifler.com/share/kooperatifcilik-egitim-kitabi.pdf>

- CICOPA. (2011). *World Standards of Social Cooperatives*. https://cicopa.coop/wp-content/uploads/2018/02/world_standards_of_social_cooperatives_en-4.pdf

- CICOPA. (2017). Contribution of cooperatives to decent work in the changing world of work. Cooperatives and employment: Second global report. https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/cooperatives-and-employment-second-global-report-625518825.pdf?_ga=2.147002036.2075172392.1582288054-566429177.1581925043

- Cooperatives Europe. (2016). The Power of Cooperation. Cooperatives Europe Key Figures 2015, Brussels: Cooperatives Europe. <https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20-%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>

- Cooperatives women and Gender equality, policy brief by committee for promotion and advancement of co-operatives http://www.copac.coop/wp-content/uploads/2015/07/COPAC_PolicyBrief_CoopsWomen.pdf, (26.02.2022 tarihinde erişilmiştir)

- Duguid, F., Durutaş, G., & Wodzicki, M. (2015). *Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu*. The World Bank.

- EURICSE & ICA. (2019). *World Cooperative Monitor: Exploring the Cooperative Economy*. <https://monitor.coop/sites/default/files/publication-files/wcm2019-final-1671449250.pdf>

- Fajardo, G., Fici, A., Henrý, H., Hiez, D., Meira, D., Münkner, H. H., & Snaith, I. (2017). *Principles of European Cooperative Law*. EURICSE

- Fici, A., Cracogna, D., & Henry, H. (2013). *International Handbook of Cooperative Law*. Springer-Verlag.

- Henrý, H. (2005). *Guidelines for Cooperative Legislation*. ILO Geneva.

- Henrý, H. (2012). *Guidelines for Co-operative Legislation*, 3rd edition, ILO Geneva.

- Hyungsik, E. (2018). *Cooperatives and Employment. Second Global Report. Contribution of cooperatives to decent work in the changing world of work*. CICOPA. https://www.ica.coop/sites/default/files/2021-11/cooperatives_and_employment_a_global_report_en__web_21-10_1pag.pdf

- ICA. (2012). *Blueprint for a Co-operative Decade 2011-2020*, Geneva.

- ICA. (2015). *Guidance Notes to the Cooperative Principles*. ILO & ICA. (2015). <https://www.ica.coop/sites/default/files/2021-11/ICA%20Guidance%20Notes%20EN.pdf>

- ▶ ILO. (2001). *Report V (1) Promotion of cooperatives: Fifth item on the agenda*. International Labour Conference . <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc89/pdf/rep-v-1.pdf>

- ▶ ILO. (2002). *ILO Recommendation No.193 on the Promotion of Cooperatives*, Geneva. https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R193

- ▶ ILO. (2017a). *Değişen Çalışma Dünyasında İş birliği: Kooperatif Bir Geleceğe Doğru. Çalışma Dünyasının Geleceği Notları Dizisi*. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/--cabinet/documents/publication/wcms_559275.pdf

- ▶ ILO. (2017b). *Providing Care through Cooperatives 2: Literature Review and Case Studies*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_546178.pdf

- ▶ ILO. *Cooperatives and the wider social and solidarity economy (SSE) and the Sustainable Development Goals: A contribution to the 2030 Agenda for Sustainable Development*. https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/areas-of-work/WCMS_445131/lang--en/index.htm (26.02.2022 tarihinde erişilmiştir)

- ▶ Journal Officiel Organisation Pour L’Harmonisation En Afrique Du Droit Des Affaires OHADA. (2010). *OHADA Uniform Act on Cooperatives*. English Translation Foundation for a Unified Business Law in Africa. <http://www.ohadalegis.com/anglais/telAUGB/Ohada-Uniform-Act-Cooperatives-en.pdf>

- ▶ Genç İşçi Kooperatif. (tarih yok). *Sosyal Kooperatiflerin Ayırt Edici Özellikleri ve Temel İlkeleri*. <https://gencisi.org/sosyal-koop-ayirt-edici-ozellikler/> (26.02.2022 tarihinde erişildi)

- ▶ Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2012). *Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı (2012-2016)* https://www.tarimorman.gov.tr/EYYDB/Belgeler/Kırsal_Alanda_Kadının_Guclendirilmesi_Ulusal_Eylem_Planı_2012_2016_Kitapçığı%20.pdf

- ▶ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2016). *Kooperatifçilik Raporu*. <http://koop.gtb.gov.tr/data/592ea2dd1a79f514ac499aae/TKR-2016-2017%200804-BASIM.pdf>

- ▶ Karakas, C. (2019). *Cooperatives: Characteristics, activities, status, challenges*. EPRS-European Parliamentary Research Service Briefing, 1-12. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI\(2019\)635541_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI(2019)635541_EN.pdf)

- ▶ KEİG. (2014). *Ev İşçileri Sendikası bizim için büyük bir kazanım*. <http://www.keig.org/ev-iscileri-sendikasi-bizim-icin-buyuk-kazanim/>

- ▶ KEİG. (2015). *Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler*, KEİG Yayınları Dizisi.

- ▶ KEİG. (2018). *Kadın Kooperatifleri Kılavuzu*, KEİG Yayınları Dizisi.

- ▶ Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. (2012). *Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı - TÜKOSEP (2012-2016)* [https://www.gtb.gov.tr/data/51c7eb1d487c8e0a98f15f9b/t%C3%BCrkiye%20kooperatif%C3%A7ilik%20stratejisi%20ve%20eylem%20plan%C4%B1%20\(2012-2016\).pdf](https://www.gtb.gov.tr/data/51c7eb1d487c8e0a98f15f9b/t%C3%BCrkiye%20kooperatif%C3%A7ilik%20stratejisi%20ve%20eylem%20plan%C4%B1%20(2012-2016).pdf)

- ▶ KSGM. (2008). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013)*. <https://ailevecalisma.gov.tr/media/6314/toplumsal-cinsiyet-e%C5%9Fitli%C4%9Fi-ulusal-eylem-plan%C4%B1-2008-2013.pdf> adresinden alındı

- ▶ KSGM. (2018). *Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023)*. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/6315/kad%C4%B1n%C4%B1n-gue%C3%A7lenmesi-strajesi-belgesi-ve-eylem-plan%C4%B1-2018-2023.pdf> adresinden alındı

- ▶ KSGM. (2021). *Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi Başlatıldı*. <https://www.aile.gov.tr/ksgm/haberler/kadinlarin-kooperatifler-yoluyla-guclendirilmesi-projesi-baslatildi/> adresinden alındı

- ▶ Luengo, L. (2011). *Building gender equality through cooperatives*. CICOPA

- ▶ Majurin, E. (2008). *Business Group Formation Empowering Women and Men in Developing Communities: Trainers Manual*. ILO Subregional Office for East Asia, Bangkok. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_116164.pdf

- ▶ Majurin, E. (2012). *How Women fare in East African Cooperatives: the Case of Kenya, Tanzania and Uganda. Dar es Salaam*: ILO Cooperative Facility for Africa https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_735776.pdf

- ▶ Meira, D. (2019). *The Portuguese Social Solidarity Cooperative versus the PECOL General Interest Cooperative*. in *International Journal of Cooperative Law* (2019): 57-72.

- ▶ Miyamoto, K., & Musumeci, M. (2019). *Strengthening the gender dimension of aid for trade*. OECD. <http://www.oecd.org/dac/Aid-for-trade-Strengthening-Gender-Dimension.pdf>

- ▶ Mülayim, Z. (1995). *Kooperatif kuruluşlarda üst örgütlenmenin önemi ve Türkiye’de sorunları*. *Journal of Social Policy Conferences*, 33-42.

- ▶ Münkner, H. H. (2014). *Ensuring supportive legal frameworks for co-operative growth*. ICA 11th Regional Assembly, Nairobi. <https://www.ica.coop/sites/default/files/attachments/Ensuring%20Legal%20Framework-%20Prof.%20Murkner%20paper.pdf>

- ▶ Özdemir, G. & Yılmaz, E. (2011). *Kadın Girişimciliği ve Kooperatifler*. Kırklareli Üniversitesi Yayınları.

- ▶ Polat, H. (2017). *Yeniden Yorumlanan Değerler ve İlkeler Işığında Yarının İşletmesi Kooperatif*. Ankara: Orkide.

- ▶ Polat, H. (2021). *Kooperatifler Kanunu Değişikliği Ne Getiriyor?* <https://sosyalekonomi.org/kooperatifler-kanunu-degisikligi-ne-getiriyor/>

-
- Roelants, B., & Salvatori, G. (2019). The 2019 World Cooperative Monitor: Exploring the cooperative economy. EURICSE & ICA.
-
- Schincariol, L., & McMurtry, J. (2015). *Advancing gender equality: The co-operative way*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_379095.pdf
-
- Suzuki, T. (2010). A Brief Chronicle of the Modern Japanese Consumer Cooperative Movement. http://jccu.coop/eng/aboutus/pdf/a_brief_chronicle.pdf
-
- Tetinwe, N. A. (2010). *The distribution of power in a corporate entity: a comparative study of the common law inspired companies ordinance and the Ohada Uniform Act on Commercial Companies and Economic Interest Groups*. Master Thesis University of Dschang, Faculty of Law and Political Science.
-
- Ticaret Bakanlığı. (2021). *Türkiye Geneli Kooperatif ve Birlik Raporu* <https://ticaret.gov.tr/data/5d43d82d13b876433065528e/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20GENEL%C4%B0%20KOOPERAT%C4%B0F%20VE%20B%C4%B0RL%C4%B0K%20RAPORU.pdf>
-
- UN General Assembly. (2001), *Guidelines aimed at creating a supportive environment for the development of co-operatives*, A/56/73, E/2001/68, adopted at 88th plenary session,
-
- 19 December 2001, A.RES.56.114
-
- UN General Assembly. (2002). 56th Session of the General Assembly: Cooperatives in social development. Secretary-General Reports on Cooperatives.
-
- Ültanır, M. S. (2019). *Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihsel Seyri: Devlet İnisyatifi-Kalkınma İdeali*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
-
- Wanyama, F. O. (2014). *Cooperatives and the Sustainable Development Goals: A contribution to the post-2015 development debate*. ILO. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_306072.pdf
-
- Weber, N. & Duguid, F. (2016). *Gender equality and women’s empowerment in co-operatives: A literature review*. ICA Publication. <https://genderequality.coop/sites/default/files/2021-11/Women%26amp%3BCoops%20Literature%20Review.pdf>
-

Uluslararası
Çalışma
Örgütü

İsveç
Sverige

